UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra obecné antropologie

Bc. Lenka Jůnová

Český ráj v perspektivě antropologie krajiny: Proces konstruování nacionální krajiny na příkladu Českého ráje

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr.Karolína Pauknerová, PhD.

Praha 2012

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. května 2012 Bc. Lenka Jůnová

Děkuji tímto Mgr. et Mgr. Karolíně Pauknerové, PhD. za cenné rady a připomínky. Nemenší dík patří také PhDr. Lucii Storchové, Ph. D. a Dr. Phil. Pavlu Himlovi za podnětné poznámky. Děkuji též spolužákům za jejich připomínky k práci.

Za pomoc při zpracování této práce též děkuji pracovníkům Muzea Českého ráje v Turnově a knihovnicím z Knihovny Antonína Marka v Turnově.

Poděkování patří i mé rodině a mému partnerovi za podporu, kterou mi poskytovali při psaní této práce.

OBSAH

ABSTRAKT

1 ÚVOD ... 7

2 TEORETICKÁ ČÁST ... 9

2.1 TEORIE ... 9
2.2 EPISTEMOLOGICKO-METODOLOGICKÉ UKOTVENÍ ... 12
2.3 DOSAVADNÍ BADATELSKÁ TRADICE O ČESKÉM RÁJI ... 14

3 PROCES VZNIKU KRAJINY NAZVANÉ ČESKÝ RÁJ ... 16

3.1 OBDOBÍ HLEDÁNÍ ... 16
3.1.1 Romantismus v krajině. Romantismus a nacionalismus. ... 17
3.1.2 Turistika a národní uvědomění ... 19
3.1.3 Pluralita českých rájů ... 20
3.2 OBDOBÍ LOKALIZACE ... 22
3.2.1 První výskyt názvu „Český ráj" v souvislosti s turnovskou krajinou ... 23
3.2.2 Český ráj jako biblický ráj ... 23
3.2.3 Lázně Sedmihorky ... 25
3.2.4 Z českého/Českého ráje ... 26
3.2.5 Václav Kudrnáč a Hlasy a Listy pojizerské ... 29
3.2.6 Výskyt „českého ráje" v pojizerských listech 1886-1892 (v období lokalizace). Situace a kontexty. ... 31
3.2.7 Klub českých turistů v Turnově ... 34
3.3 OBDOBÍ UPEVŇOVÁNÍ ... 35
3.3.1 Kopanina ... 36
3.3.2 Ještěd ... 42
3.3.3 Spiritismus ... 45
3.3.4 Mácha na Valdštejně ... 46
3.3.5 Hrubá Skála a Rukopis Královedvorský ... 49
3.3.5.1 Plátno „Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou" ... 50
3.3.5.2 Výlety na Hrubou Skálu ... 51
3.3.5.3 Problémy se značením a pohybem po Hruboskalském lese. ... 52
3.3.6 Kalich ... 53
3.3.7 Riegrova stezka ... 57
3.3.8 Riegrova mohyla ... 60
3.3.9 Trosky ... 63
3.3.9.1 Legendy vážící se k Troskám ... 64
3.3.9.2 Zobrazování Trosek ... 66
3.3.9.3 Obraz Trosek v regionální literatuře ... 67
3.3.10 Přijetí Českého ráje okolním světem ... 68

4 ZÁVĚR ... 72

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY ... 75

PŘÍLOHY ... 79

Abstrakt

Práce pojednává o tom, jakým způsobem byla krajina nazvaná Český ráj nacionalizována. Nejprve se krátce zabývá tím, že původní Český ráj – Paradies von Böhmen se nacházel na Litoměřicku, na území obývaném převážně Němci. V nacionálně vypjaté situaci v druhé polovině 19. století bylo nutné přesunout tento Český ráj do ryze české oblasti. Práce sleduje, jak se tato nová oblast hledala a co byly ony hlavní faktory pro lokalizaci nového Českého ráje do oblasti okolo Turnova. Hlavní těžiště práce je však ve sledování toho, jakým způsobem se naplňovala koncepce nacionální krajiny nazvané Český ráj. Sleduje, jakým způsobem se zacházelo s krajinou, aby se v ní materializovaly nacionální ideje. Pozadí práce tvoří takový přístup ke krajině, který v krajině vidí dva pohyby. Jeden pohyb v krajině je takový, kdy člověk působí na krajinu, v případě Českého ráje krajinu nacionalizuje a druhý pohyb je opačný, kdy krajina působí na člověka. Práce je zaměřena zejména na období od 80. let 19. století do období krátce před první světovou válkou.

Abstract

The thesis discusses how a landscape called the Czech Paradise was nationalized. It primarily shortly deals with the fact, that original Czech Paradise was situated in the area around Litoměřice, which was inhabited mainly by Germans. In the nationally explosive situation in the second half of the 19th century, it became necessary to relocate the Czech Paradise to a purely Czech area. The thesis follows the process of seeking and argues what the main factors for the localization of the new Czech Paradise into the area around Turnov were. The main focus of the thesis lies in following the process of performing concept of the national landscape called Czech Paradise. It is focused, how the landscape was manipulated so that national ideas were materialized. The background of the thesis is the attitude to a landscape, which identifies two movements in a landscape. In the first movement humans are acting on a landscape, in the case of the Czech Paradise a human is nationalizing the landscape and the other movement –is reverse, when a landscape is acting on a human. The thesis is mainly focused on the period from the 1880s to the era shortly before the First World War.

Klíčová slova

Nacionalismus, národ, krajina, konstruktivismus, Český ráj

Key terms

Nationalism, nation, landscape, constructivism, Czech Paradise

1 Úvod

Český ráj je dnes turisticky velice atraktivní oblast České republiky. V porovnání s jinými turistickými lokalitami je neustále na vrcholu žebříčku návštěvnosti. Hlavním argumentem marketingové strategie různých institucí je to, že Český ráj je krajina, kde se na poměrně malém území kumuluje velké množství historických památek, krásných krajinných útvarů a mnoho jiných k návštěvě vybízecích půvabných nebo zábavných míst. Vždyť proto se také tato krajina nazývá „Českým rájem"! Za zmínku stojí i to, že Český ráj byl v roce 1955 vyhlášen jako první Chráněná krajinná oblast na našem území.

Za nevinnou krásou kraje však stojí daleko prozaičtější skutečnost. „Krásy krajiny" se dnes využívá jako marketingového tahu pro přilákání turistů do zdejšího kraje. Téměř na všechny památky je třeba zaplatit vstup, dokonce do Prachovských skal se platí vstupné. Cokoliv v krajině děláte, neobejde se bez poplatků. Poblíž krajinně zajímavých útvarů či historicky hodnotných pamětihodností vznikají „areály zábavy" např. „Šťastná země" poblíž Radvánovic, což je placený park plný „prolejzaček", nebo „lanové centrum" ve stromech a kolem mostu na zámku Hrubá skála či „aqua zorbing" na řece Jizeře. Krajina Českého ráje je v turistické sezóně jedním velkým zábavním parkem. Domnívám se, že je možné tuto skutečnost vystihnout tezí, že krajina Českého ráje je dnes komercializovaná.

Tak, jako je dnes krajina Českého ráje komercionalizovaná, tak podobně byla tato samá krajina zhruba od 70. let 19. století „nacionalizovaná". Domnívám se, že regionální vlastenci zacházeli s krajinou Českého ráje za cílem naplňování jejich nacionálních ideálů, tedy že za vznikem Českého ráje stojí motiv materializace národní ideje a že Český ráj pak vznikl jako produkt českých vlastenců, kteří do krajiny vnášeli nacionální významy. Tvrdili, že zdejší krajina je dějištěm hrdinných událostí z dějin českého národa, a proto ji po právu náleží název „Český ráj". V mém diplomním projektu budu zejména sledovat proces naplňování konceptu nacionalizované krajiny ze vzniku krajiny nazvané „Český ráj".

Proces vzniku Českého ráje jsem rozdělila na tři období. Prvním obdobím nazývám *obdobím hledání* a ohraničuji ho dobou od 60. let do r. 1886. V tomto období se hovoří o vícero „českých rájů[1]" na území Čech. Mezi těmito adepty se již vyskytuje i současný

[1] Velké počáteční písmeno v „Českém ráji" uvádím pouze v případě, že se již jedná o ukotvené a obecně přijaté označení turnovské krajiny tímto názvem. Malé počáteční písmeno používám k označení konkurenčních českých rájů i v názvu knihy „Z českého ráje" Václava Durycha. Jak později ukáži, není zcela jasné, zda Durych zamýšlel použití „českého ráje" jako geografického označení turnovské krajiny. Pro první roky existence českého ráje též většinou uvádím malé počáteční písmeno, neboť v této době

Český ráj. Jako období *lokalizace* nazývám dobu od r. 1886 do r. 1892. V roce 1886 byly vydány cestopisné črty Václava Durycha nazvané „V českém ráji". Do tohoto roku většina badatelů umisťuje tudíž i „symbolický" vznik Českého ráje.[2] Já bych byla opatrnější, proto za vznik Českého ráje považuji časové rozpětí od roku 1886, kdy byly vydány již zmíněné cestopisné črty s názvem „V českém ráji" do roku 1892, kdy vznikl Odbor Klubu českých turistů v Turnově, který již se samozřejmostí operuje s pojmem „Český ráj" a kdy se tento název již poměrně běžně vyskytuje i v místním tisku – v Listech a Hlasech pojizerských. Třetí období nazývám *obdobím upevňování* a ohraničuji ho lety 1912-1913. V letech krátce před vypuknutím 1. světové války totiž zřetelně identifikujeme krajinu kolem Turnovska jako nacionalizovaný Český ráj. Zároveň pod vlivem války utichla nejen činnost Klubu českých turistů a ostatních institucí a jednotlivců, kteří se zasluhovali o vznik Českého ráje, ale i zájem o krajinu obecně. Vznikem samostatné Československé republiky se v podstatě naplnila nejzazší idea, která stála za vznikem Českého ráje, a proto Český ráj, který je tvořen po válce, má již jiný charakter.

Ke každému mnou určených období se pojí specifické badatelské otázky. Vůbec první otázkou bude proč bylo „potřeba ráje", proč se hledal, co znamenala koncepce ráje ve vztahu k národu a co měl ráj znamenat pro vznikající národ. K prvnímu období se dále váže otázka jaké byly ony ostatní konkurenční lokality a proč byla vybrána zrovna dnešní lokalita. V jakém vztahu byl koncept Českého ráje ke konkrétní krajině (dnešní oblast Českého ráje)? Čím byla tato krajina specifická ve vztahu k ostatním krajinným „adeptům", že byl Český ráj nakonec umístěn do této oblasti?

Zásadní badatelská otázka pro druhé období je „Na jakých místech v dokumentech a v jakém kontextu se v těchto letech vyskytuje název „český ráj" či „Český ráj"? Co bylo tou událostí, která rozhodla o tom, že se bude pro tuto oblast nadále používat název Český ráj?

Třetí období, období upevňování, je pro mě badatelsky nejvýznamnějším obdobím, neboť právě v tomto období jde o naplňování konceptu národní krajiny. Pro toto období mě bude zajímat to, jakým způsobem a pomocí jakých aktů se vytyčovaly hranice Českého

---

pochopitelně nepanoval obecný konsenzus k označení této geografické lokality právě tímto názvem. Nehledě na nepřesná pravidla používání malých a velkých písmen na konci 19. století.

[2] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů.* Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 10. ISBN 80-86527-19-0.
ZILYNSKYJ, Bohdan. " Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století." *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.

ráje. Dále mě bude zajímat to, do jaké míry nalezly tyto hranice oporu v krajině samé a do jaké míry šlo o hranice ustavené z jiných důvodů než z krajinných.

Nicméně tou nejzásadnější otázkou, která se line celým třetím obdobím a jejíž zodpovězení je v podstatě tělem této práce, je to, jakým způsobem se krajina nacionalizuje. Pokusím se zjistit, jaké krajinné dominanty byli vytyčeny a z jakého důvodu se jednalo právě o tyto prvky.

2 Teoretická část

2.1 Teorie

Krajina se v současné době ve společenských vědách stala poměrně frekventovaným tématem. Čím více se krajina tematizuje, tím více teoretických přístupů ke krajině vzniká. Ve svém bádání chápu krajinu jako určitý dvojsměrný pohyb.

Jeden z pohybů v krajině je ten, kdy člověk na krajinu působí. V tomto pohybu člověk krajinu přetváří, osmysluje a interpretuje. V případě mého výzkumu pak člověk krajinu nacionalizuje. Tento pohyb v krajině je možné nazvat konstruktivistickým. Krajina má jen ty významy, které ji přisoudíme. S jistou opatrností lze tento pohyb vyjádřit tak, že „krajina je pasivní“. Taková krajina pak sama není nositelkou žádného významu, má jen ty významy, které ji společnost i jednotlivci, kteří ji zabydlují, vtisknou. Takový přístup ke krajině pak znamená, že je v podstatě nerelevantní, jaká daná krajina je. Pro vznik Českého ráje tento přístup znamená především, že nebylo podstatné to, že tato krajina byla „esteticky krásnější“ než ostatní krajiny. Pokud tedy byla estetická hodnota dané krajiny spíše nerelevantní, stál za vznikem Českého ráje tedy zřejmě jiný motiv. Předmětem bádání v tomto druhu pohybu pak není krajina jako primárně materiální prostředí, ale jako způsob rozumění danému území.

Druhý pohyb v krajině funguje opačně. V tomto druhu pohybu působí krajina na člověka. Krajina ovlivňuje jeho vnímání a vybízí k určitému typu jednání. Takovou krajinu je pak možné fenomenologicky číst. Opět s krajní opatrností tuto krajinu můžeme označit jako „aktivní“. Taková krajina, která je fenomenologicky „aktivnější“ se pak může vzpouzet tomu pohybu, kdy se člověk snaží tuto krajinu přetvořit či interpretovat. Taková krajina je pak sama aktérem dějinných událostí.

Můj badatelský přístup je pak určitým experimentem. V zásadě nahlížím krajinu podle prvního přístupu, tedy chápu krajinu Českého ráje jako konstrukt. Podle tohoto nahlížení je pak krajina Českého ráje produktem regionálních vlastenců, kteří s krajinou zacházeli po způsobu naplňování krajiny nacionálními významy. Předmětem mého výzkumu je pak to, jakým způsobem byla naplňována koncepce nacionální krajiny v případě Českého ráje. Budu zejména sledovat to, jakým způsobem byla určitá místa v krajině využívána tak, aby „materializovala", „zhmotňovala" či „převyprávěla"hrdinný příběh českých dějin podle výkladu Hájkovy kroniky a Palackého pojetí českých dějin.

Nicolás Ortaga Cantero nahlížel ve své práci Landscape and Identity. The Vision Of Castile As a National Landscape(1876-1936)[3] kastilskou krajinu jako národní krajinu: "Krajiny jsou často chápány jako významové reprezentace historických a národních charakteristik jim příslušných společností. Z některých z nich se stal symbol samotných dějin a společné entity. Obecně jsou vnímány a hodnoceny jako nacionální krajiny, tj., krajiny, kterým je přičítána schopnost zkondenzovat, vyjádřit a symbolizovat klíče k odpovídající národní identitě. Proto tedy nabízejí všeobecně přijatou symbolickou reprezentaci historicky významných událostí a identity těch společenských skupin, které jsou s nimi ve vzájemném vztahu".[4] [5] [6]

Tímto textem se ve své práci inspiruji a mým záměrem je ukázat, že tak jak se pro Španěly stala kastilská krajina národní krajinou, tak se Český ráj měl stát národní krajinou českou.

Na příkladě Českého ráje hodlám tedy ukázat, že krajina hrála důležitou roli při etablování národa. Podla Jamese a Nancy Duncanových totiž „Krajina je sociálně a politicky důležitý významový systém. Krajiny mohou být čteny podobně jako text a též jako kulturní krajiny."[7] [8] I v případě Českého ráje je možné na krajinu pohlížet jako na text. Český ráj byl „vykonstruován" tak, aby v podstatě návštěvníkovi vyprávěl o udatnosti,

[3] CANTERO, Nicolás, Ortega. Landscape And Identity: The Vision Of Castile As A National Landscape (1876-1936). *Boletin de la A.G.E.*.2009, č.51 s. 379 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0212-9426. Dostupné také z: http://age.ieg.csic.es/boletin/51/17-ORTEGA.pdf

[4] Landscapes have often been uderstood as significant representations of the historical and national characteristic of their corresponding societies. Some of them have come to be converted into symbols of history itself and the collective entity. They are perceived and evaluated collectively as national landscapes, that is to say landscapes to which are attributed the quality of condensing, expressing and symbolizing the keys to the corresponding national identity. They thus offer a symbolic representation, collectively recognized, of the values of the history and the identity of the human groups that are related to them

[5] Tamt., s. 379.

[6] Všechny anglické texty přeložila autorka této práce.

[7] „Landscape is signifying system of great social and political importance. Landscape can be read as a text and as a cultural landscape."

[8] DUNCAN, James a Nancy DUNCAN. (Re)reading the landscape. *Enviroment and Planning D: Society and Space*. 1988, č. 6, s. 117-126. ISSN 0263-7758.

hrdinství a odvaze českého ducha. Dále též:“ Krajiny mohou být chápány jako texty, které jsou transformovanými ideologiemi do konkrétní podoby. Jedná se o zásadní způsob, jakým se ideologie naturalizují.“[9] [10] V případě Českého ráje tato teze znamená, že krajina Českého ráje je naturalizovaný (materializovaný) nacionalismus.

Dalším významným teoretikem krajiny je Denis Cosgrove, jehož hlavní teze spočívá v tom, že: „Idea krajina představuje způsob vidění světa – způsob, ve kterém někteří Evropané vyjadřují sobě a těm druhým svět okolo nich a jejich vztahy s ním a skrze niž vysvětlují sociální vztahy. Krajina je způsob vidění, který má svoji vlastní historii…[11] [12]“ Jde tedy o takový přístup ke krajině, který se zakládá na tom, že krajina je způsob vidění nás samých a světa, který nás obklopuje. Na základě toho, jakým způsobem vidíme a utváříme krajinu pak identifikujeme sami sebe a zároveň na základě této identifikace komunikujeme s ostatními společnostmi. I podle Milana Svobody byl „Český ráj“ důležitým sebeidentifikačním činitelem české společnosti 19. století.[13] Bohužel tuto tezi ve své stati již dále nerozvíjí. Mohu konstatovat, že pokus o rozvinutí této teze je též cílem této práce.

Dále se domnívám, že ač je pojem „fenomenologie krajiny“ pojmem nedávným a pro mé výzkumné období nerelevantní, přeci se domnívám, že ti regionální buditelé, kteří stáli za vznikem Českého ráje, s fenomenologií krajiny pracovali. Vlastenecké básně a buditelské texty v tomto období jsou plné slovních obratů, které zacházejí s krajinou tak, jakoby sama povzbuzovala český národ k seberealizaci. Je však zcela nereálné odkrýt, zda jsou tato místa snad „důkazem“ krajinného působení samého nebo zda-li vlastenečtí konstruktéři krajiny používali těchto slovních forem pro pouhé povzbuzení národního uvědomění. Dávám si za cíl ukázat na ta místa, kde tito „krajinní konstruktéři“ využívali ve svém buditelském záměru to, co nazýváme „fenomenologií krajiny“. Dále pak ukáži na to, jaké krajinné útvary se váží ke konkrétním nacionálním legendám. Pokusím se ukázat, jak spolu tato tři roviny komunikují.

---

[9] „ Landscapes can be seen as texts which are transformations of ideologies into a concrete form. This is an important way in which ideologies become naturalized“

[10] Tamt., s.117.

[11] the landscape idea represents a way of seeing – a way in which some Europeans have represented to themselves and to others the world about them and their relationships with it, and through which they have commented on social relations. Landscape is a way of seeing, that has its own history…

[12] COSGROVE, Denis, E. *Social formation and symbolic landscape*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1998, p. 1. [cit. 2012-04-16]. ISBN 0-299-15514-5. Dostupné také z: http://books.google.cz/books?id=NrD2-nJ52aYC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

[13] SVOBODA, Milan. Českým rájem v létě 1846. *Od Ještěda k Troskám*, 2000,č. 5+6, s. 133. ISSN 1214-1798.

2.2 Epistemologicko-metodologické ukotvení

Epistemologickým pozadím mé práce je konstruktivismus. Podle Bergera a Luckmanna[14] je realita vyjádřena sociálně“ a je třeba „analyzovat procesy, jak k tomu dochází“[15], přičemž „realita má svůj původ v myšlenkách a činnostech lidí a je právě těmito myšlenkami a činnostmi jako reálná udržována“[16]. Realita není tedy podle Bergera a Luckmanna nezávisle existující entita, ale naopak je sociálně konstruovaná.

Český ráj nahlížím a analyzuji ve své práci jako sociální konstrukt, který byl za cílem nacionální agitace vytvořen regionálními vlastenci. Předmětem mého zkoumání je sledovat to, jakým způsobem byl tento konstrukt vytvářen, neboli jakým způsobem byl naplňován koncept krajiny nazvané „Český ráj“.

K tomuto problému přistoupím pomocí diskursivní analýzy. Diskurz je pojem pocházející zejména z prací Michala Foucalta a od 60. let 20. století získal tento pojem vícero obsahů. Podle Philipse a Jorgensenové[17] je diskurz „specifický způsob mluvení a rozumění světu“[18]. Český zástupce diskursivní analýzy Jiří Holomáč mluví o diskurzu jako „o užívání jazyka., event. dalších znakových systémů – členy dané společnosti, resp. jejich jistou skupinou. Jde tedy o určitou významovou reprezentaci světa, která je vyjednávána v sociální interakci a řízena svými specifickými pravidly“.[19] Hranice diskurzu jsou v mém případě vymezeny tematickým zaměřením mého výzkumu. Diskursivní analýza se tak zaměřuje na jazyk a jeho vztah ke světu, přičemž jde o identifikaci činitelů, které se skrývají za daty.

Konkrétně tento přístup v mém diplomním projektu vypadá následovně: Za prvé. Zaměřila jsem se na to, jak se v konkrétních dokumentech zejména v Hlasech[20] a Listech[21] Pojizerských a v průvodcích hovoří o této krajině a jak je v těchto textech postupně přetvářeno chápání této krajiny. Šlo zejména o to analyzovat, jak se o této krajině hovoří. Za druhé. V dokumentech jsem hledala ty události a akty, které vedly k naplňování

[14] BERGER, Peter a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-46-1.
[15] Tamt. s. 9.
[16] Tamt. s 25.
[17] VAŠÁT, Petr. Kritická diskursivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWEBZIN*, 2008, č. 2-3 [cit. 2012-04-16]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konst
[18] Tamt.
[19] Tamt.
[20] *Hlasy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo-Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému.* Turnov: Gustav Lamboy, 1886- 1948.
[21] *Listy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo-Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému*. Turnov: Václav Kudrnáč, 1886-1948.

konceptu Českého ráje. Dále jsem analyzovala to, jak se o těchto událostech a aktech hovořilo. Za třetí. Analyzovala jsem legendy s nacionální tématikou vážící se ke krajinnému konstruktu Českého ráje. Za čtvrté. Analyzovala jsem první a druhé vydání cestopisné knihy Václava Durycha „Z českého ráje“[22] [23], které jsou jedněmi z prvních zásadních dokumentů vážících se ke vzniku krajinného konstruktu Český ráj. Za páté. Na okraji jsem částečně analyzovala regionální nacionální básně vážící se k tématu krajiny.

Druhou metodou, kterou jsem v mém diplomním projektu použila a díky níž je můj diplomní projekt určitým experimentem, je fenomenologická analýza krajiny. Fenomenologickou analýzou místa, které nás obklopuje se zabýval již Christian Norbert-Schultz[24]. Krajina, resp. místo, nejsou abstraktní pojmy, ale jde o „totality“. „Místo je proto kvalitativním, celostním, jevem, který nemůžeme redukovat na žádnou z jeho vlastností. Ve své celistvosti je takto pochopené místo nepopsatelné v rámci vědeckého jazyka a jeho analytických pojmů. Věda totiž nutně abstrahuje o danosti přirozeného světa, aby mohla formulovat „objektivní“ výroky“. Fenomenologie je tak metoda, která umožňuje pojmově uchopit přirozený svět s jeho vlastními významy.

V současné době se fenomenologií krajiny zabývá Christopher Tilley[25]. Klíčovou otázkou u Tilleyho je „způsob zakoušení a rozumění světu u jedinců, populací a kultur“. Zásadním pojmem u Tilleyho je místo (place), jako člověku známého bodu v krajině. Tato znalost je založena na zkušenosti s daným místem a to zkušenosti v nejširším slova smyslu, na událostech, které se zde odehrály, zkrátka na aktech, ať již fyzických či mentálních, na jejichž základě je místo „osmysleno“ a s nimiž bude jedincem či společenstvím místo nadále spojováno. V tomto procesu nehraje místo pasivní roli, ale konkrétní místo k jistým aktům vybízí, má v sobě již inherentní potenciál, který člověkem může a nemusí být využit. Tilly zdůrazňuje, že pro pochopení míst je třeba fyzické zakoušení konkrétní přírody, tedy „zúčastněné pozorování“[26]

Experiment mého diplomního projektu spočívá v tom, že souběžně s diskursivní analýzou textů, v jehož epistemologickým základě spočívá představa vnější reality jako sociálního konstruktu, budu v dokumentech sledovat i to, zda-li se krajina sama nějak

[22] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V Durych, 1886. 320 s.
[23] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892. 171 s.
[24] NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010. 219 s. ISBN 978-80-7363-303-5.
[25] TILLEY, Christopher. *A phenomenology of landscape: places, paths and monuments*. 1st pub Oxford: Berg, 1994. 221s. ISBN 1-85973-076-0.
[26] Tamt. s. 10.

projevuje. Pokud bych krajinu nahlížela pouze jako sociální produkt/konstrukt, pak bych ani nevytvořila prostor, v kterém by se krajina sama mohla projevit, pokud se ovšem sama nějak projevuje. Jistě by bylo mnohem snazší odmítnou fenomenologii krajiny a práci postavit čistě konstruktivisticky, s tím, že by práce měla jednotící formu. Já však připustím to, že je možné, že krajina sama produkuje nějaký význam a pokusím se tento moment „polapit". Je mi zřejmé, že se tímto momentem pouštím na poněkud „tenký led". Je možné připustit, že krajina sama „působí" a tak se její působnost stává činitelem toku dějin. Jestli se tedy něco takového děje, lze to vůbec postihnout a podložit? V případě historického výzkumu je tento přístup snad ještě odvážnější. Je těžké postihnou fenomenologii současné krajiny, jak se pak vypořádat s tím, že mým záměrem je i pokusit se zachytit působnost historické, dnes již neexistující krajiny. K současné krajině mohu alespoň přistupovat „přímo" tedy mohu s ní mít alespoň fyzický kontakt, ale k historické krajině mohu přistupovat pouze skrze historické dokumenty, tedy zprostředkovaně a tedy jistě zkresleně. Nicméně ke krajině, ani současné ani historické, nikdy nepřistupuji nezaujatě, ale vždy se souborem určitých sociální, mravních, politických a jiných hodnot a s jistým přesvědčením o světě kolem sebe. Jistě takový přístup ke krajině v sobě nese mnoho úskalí, nicméně domnívám se, pokud tyto úskalí budu mít stále na mysli, je možné, že by se mohla sama působnost krajiny ukázat nezkreslena badatelskými předsudky. Moment experimentu leží spíše na okraji zájmu mého projektu. Hlavní těžiště projektu spočívá ve sledování procesu krajinného konstruktu Českého ráje.

2.3 Dosavadní badatelská tradice o Českém ráji

Ve starších publikacích, které se věnují Českému ráji, většinou nenajdeme kapitolu, která by se věnovala historii vzniku Českého ráje. Pokud se někde o počátcích vzniku a názvu Český ráj psalo, bylo to většinou v souvislosti se Sedmihorskými lázněmi. Podle této tradice vymysleli a rozšiřovali název Český ráj lázeňští hosté, kteří se sem jezdili rekreovat. Mezi nimi byl i Jan Neruda a Karolina Světlá. Tento názor v současné době již uchovává

malé procento badatelů, nicméně tato teorie vzniku Českého ráje přetrvává v pracích například Jany Schejbalové[27].

V 70. letech proběhla akademická diskuze k tématu Českého ráje, která však nepřinesla k tématu sledovaném v této práci žádné nové poznatky. Nové bádání zahájil až Bohdan Zilynskyj a své poznatky uveřejnil v časopise „Dějiny a současnost" v článku o genezi názvu Českého ráje[28]. Uvedl překvapivou tezi, že Český ráj byl původně Paradies von Böhmen na Litoměřicku a že současný Český ráj vznikl jako reakce na tento německý „Český ráj". Bohdan Zilynskyj pracuje se širší koncepcí historického vývoje českých zemí, což mu umožňuje vidět Český ráj jako důsledek národnostního snažení. Podle něj totiž nemohli čeští vlastenci snést, aby geografický název s tak závažným významem patřil Němcům a vztahoval se na území převážně obývané Němci. Na základě toho se pak čeští vlastenci snažili o přesun Českého ráje do ryze české země. Tento názor je v současných publikacích rozšiřován. Stejné stanovisko zastává i Karel Čermák ve svých knihách[29].

V Českém ráji se vydávají dva vlastivědné sborníky obsahující historické články a studie. Jsou jimi „Z Českého ráje a podkrkonoší"[30] a „Od Ještěda k Troskám"[31], který má tradici od r. 1922, kdy byl jeho častým přispěvovatelem J. V. Šimák. Tyto sborníky jsou často zdrojem kvalitních informací vztahujících se k regionu. V těchto sbornících nalezneme i vědecké příspěvky, které se vztahují k jedinečnostem Českého ráje, nicméně nenalezneme zde studii, která by byla věnována genezi Českého ráje.

Ve své práci navazuji na Bohdana Zilynského, který ukázal, že projekt Českého ráje měl ve své podstatě nacionální cíl. Svoji studii zakončuje v místě, kdy je možné konstatovat definitivní přesun Českého ráje na Turnovsko. Bohdan Zilynskyj definuje místo jednoznačného přijetí Českého ráje ve chvíli, kdy tento název v roce 1909 přijímá i Josef Pekař ve své „Knize o Kosti". Zylinského článek sice hovoří o vzniku Českého ráje, nicméně nezabývá se tím, jak byla tato krajina následně vytvářena. Neexistenci studie

---

[27] SCHEJBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. 154 s. ISBN 978-80-903033-8-6.

[28] ZILYNSKYJ, Bohdan. " Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století." *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje

[29] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, 239 s.. ISBN 80-86527-19-0.

[30] *Z Českého ráje a podkrkonoší*. Semily: Státní okresní archiv Semily, 1988-. ISSN 1211- 975X.

[31] *Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník českého severu*. Turnov: Učitelské jednoty v Turnově a v Čes. Dubě, 1922-193?.
Od Ještěda k Troskám: Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí: Českodubsko, Mnichovohradišťsko, Sobotecko, Turnovsko a Železnobrodsko. Turnov: Nadace Fond Českého ráje, 1994-. ISSN 1214-1798.

zabývající se naplňováním konceptu krajiny nazvané jako Český ráj má částečně doplnit tato diplomní práce.

Většina publikací, které se věnují krajině Českého ráje, se zabývá přírodními památkami Českého ráje a jeho historickým zajímavostmi zejména hrady, zámky, městy atd., což je samozřejmě dáno jejich propagačním charakterem. Jakýchkoliv jiných přístupů ke krajině Českého ráje je poskrovnu. Jiří Waldhauser například přistupuje k Českému ráji jako k archeologické lokalitě.[32] Výstupy jeho výzkumu jsou pozoruhodné, týkají se však jiného období, než na jaké je zacílena má práce.

V českém akademickém prostředí celkově existuje malé množství prací, které by tematizovali roli krajiny v sociálních procesech, není tedy divu, že zatím nevznikla žádná práce, která by se pokusila tematizovat Český ráj z hlediska antropologie krajiny. Má práce je pokusem o vyplnění této mezery.

3 Proces vzniku krajiny nazvané Český ráj

3.1 Období Hledání

Pro hlubší pochopení problematiky vzniku Českého ráje je třeba vrátit se až do období romantismu. Jedním z rysů romantismu je totiž obrat ke krajině. Ta se stala zdrojem kontemplace a poznání a v českých zemích byla dokonce přirovnávána k pozemskému ráji. Romantický zájem o krajinu se kromě toho, že se krajina stala oblíbeným tématem malířů a spisovatelů, projevil též cestováním. Nejprve začali cestovat a krajinu navštěvovat elity, později začínají turistiku provozovat široké vrstvy. Turistika od svého samého počátku měla svým zaměřením a formou přispět k národnímu uvědomění. Turisté měli poznávat krásy české země, čímž v nich mělo sílit vlastenectví a národní hrdost. Pak není překvapující, když v této situaci začali čeští vlastenci ostře nesouhlasit s tím, že se okolí Litoměřicka, které bylo obýváno téměř výhradně Němci, nazývalo Českým rájem – Paradies von Böhmen. Objevilo se několik návrhů, kam umístit nový ryze český „Český ráj“.

[32] WALDHAUSER, Jiří a DAVID, Václav. *Český ráj očima archeologie*: *300 tajemných míst a jejich příbězhy*.Liberec: Knihy 555, 2006. 215 s. ISBN 80-86660-15-X.

3.1.1 Romantismus v krajině. Romantismus a nacionalismus.

Ač se původ Českého ráje klade zhruba do 80. let 19. století, abychom porozuměli problematice daného tématu, je třeba vrátit se nejméně do 30. let 19. století, do období romantismu. Někteří autoři totiž uvádějí, že právě romantismus byl příčinou zájmu o krajinu.[33] Výtvarníci a literáti propagovali ve svých dílech tajuplná místa, zříceniny, opuštěné hrady, neobvyklé přírodní scenérie, tedy místa, která v umělcích vyvolají inspiraci a v lidských duších citové pohnutí, což bylo cílem romantických umělců, zejména básníků. Karel Čermák dokonce tvrdí, že romantismus, se svým zájmem o tajuplnou krajinu, přinesl zrod turistiky. Nicméně v zápětí připojuje, že taková forma turistiky byla pouze příležitostná a neorganizovaná, a proto je třeba zacházet s touto tezí obezřetně. Jisté informace nám mohou přinést tzv. „pamětní knihy", které bylo zvykem umísťovat na památných místech. Uveďme příklad z Českého ráje - pamětní kniha se nacházela i na maloskalském Vranově a k r.1854 v ní můžeme nalézt zápis herců z Tylovy divadelní skupiny.[34]

Romantismus je též některými autory považován za zdroj nacionalismu. Například podle Ernesta Gellnera je nacionalismus jev, který se plně rozvinul v 19. století a jehož zdroj můžeme hledat ve třech momentech. Kromě šíření vzdělanosti, kdy začal klíčovou roli hrát jazyk a nástupu průmyslové revoluce, během které se lidé ocitli v existenční nejistotě, a pokud byl vykořisťovatel jiné národnosti, popouzelo to utlačované k projevům nacionalismu, tak je třeba hledat počátky nacionalismu i v kulturní proměně první poloviny 19. století, kdy bylo osvícenství nahrazeno romantismem.[35]

Podle analýzy nacionalismu, kterou provedl Miroslav Hroch[36], můžeme v národním hnutí identifikovat tři fáze. Fáze A byla podle něj obdobím učeneckého zájmu, kdy se jazyk etnické skupiny, její minulost, kultura, životní způsob, ale někdy také osobitosti teritoria, které obývala, stávaly předmětem osvíceneckého vědeckého studia. Tento zájem byl motivován osvíceneckou touhou po poznání, ale také (a snad většinou) osvíceneckým patriotismem, láskou k vlasti a etnické skupině, která ji obývala. Fáze B byla obdobím

[33] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, 239 s.. ISBN 80-86527-19-0.
[34] Tamt. s. 4.
[35] GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: Hříbal, 1993. 158 s. ISBN 80-901381-1-X.
[36] HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 199 s. ISBN 80-7106-298-7. HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986. 397 s.

národní agitace, kdy se skupina vlastenců (obvykle z řad vzdělanců) snažila přesvědčit příslušníky své nevládnoucí etnické skupiny, že jsou příslušníky národa, jenž má svou hodnotu a právo na stejné atributy jako národy již existující. Uvnitř této fáze B také můžeme rozlišit dvě podfáze. Prvou, kdy sice vlastenci agitovali, ale neprobudili nijak výrazný zájem mezi těmi, k nimž se obraceli, a druhou, kdy již je možno zaznamenat sílící ohlasy a rostoucí počet přívrženců národního hnutí. Proto můžeme také pro tuto druhou podfázi užívat termínu formující se národ. Fáze C pak označuje masové hnutí, které se začalo prosazovat poté, co národní agitace dosáhla takového úspěchu, že signály z vlasteneckého centra nacházely odezvu ve všech regionech a byly schopny mobilizovat desetitisíce lidí. Během této fáze, pokud se to nestalo dříve, dosáhlo národní hnutí také úplné sociální skladby, takže zde již jednoznačně můžeme hovořit nikoli o etické skupině, ale o zformovaném národu.[37] Fázi A nazývá obdobím učeneckého zájmu, fázi B obdobím vlastenecké agitace a fázi C obdobím masového národního hnutí.

Pro formování malého národa je pak nejdůležitější fáze B, v jejíž průběhu vlastenecká agitace získávala dříve či později vliv na rostoucí počet příslušníků potlačené národnosti, kteří začali považovat národní příslušnost za víc než pouhou přírodní danost nebo politickou sounáležitost poddaných téhož panovníka.[38]

Ač Miroslav Hroch explicitně nehovoří o vztahu národa a romantismu, domnívám se, že je možné proces konstruování nacionální krajiny Českého ráje zařadit do jeho fáze B. Nicméně předmětem mého diplomního projektu není nacionalismus samotný, proto se omezuji pouze na tento stručný výklad nacionalismu.

Romantická tradice radikálně změnila pohled na krajinu a na její estetiku. Objevuje se motiv kontemplace v krajině, který je výstižně vyjádřen obrazem „Poutník nad mořem mlhy“ od Caspara Davida Friedricha (Obr. 1). Na tomto obraze je figura pozorovatelem přírodní podívané, což vyjadřuje motiv obrácení do obrazu, Rückenfigur, ale zároveň se ocitá v určitém privilegovaném postavení. Postava je umístěna na středovou vertikální osu, zatímco krajina má charakter horizontály. Divák směřuje vzhůru k myšlenkovým transcendentálním obrazům, zatímco krajina směřuje dolů k zemi, či do šířky

[37]HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s 14-16. ISBN 80-7106-298-7.
[38]HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986. s. 63-65.

sekularizované horizontální osy.[39] Romantismus tedy přinesl krajinu jako zdroj kontemplace a poznání. To znamená onen romantický obrat ke krajině.

Maarten Doorman chápe romantismus jako určitou mentální konvenci[40]. Romantimus je podle něj každodenní zkušenost, která přinesla nový způsob prožívání krajiny, bezcílné potulování od města a kultury, nebo „objevení sebe sama" v kráse přírody.[41]

Romantická tradice též přinesla v českém prostředí pohled na zemi jako na pozemský ráj. Celá česká země byla od 40. let 19. století připodobňována pozemskému ráji. Čeští spisovatelé, zejména básníci, na toto téma rozvinuly úplný kult. Připomeňme zejména Tylovo dvojverší z roku 1845 – „v sadu skví se jara květ, zemský ráj to na pohled", nebo Máchovo: „šírá vlast, ta česká země – nejmilejší Tobě ráj."[42] Koncept Čech jako pozemského ráje jistě souvisel s probouzejícím se národním sebevědomím.

3.1.2 Turistika a národní uvědomění

S „objevem" krajiny a vzestupem vlastenectví úzce souvisí v té době rozmáhající se turistika. Její zaměření obsahem i formou mělo přispět k rozvoji národního uvědomění. Nejdříve došlo 16. 2. 1862 k založení Sokola, což byla první tělovýchovná organizace. V prvních stanovách Sokolu je ukotveno organizování a uskutečňování systematických a společných výletů.

V druhé polovině 19. století byl tedy zájem o krajinu rozvinut do podoby krajinu poznat cestováním. Sokol se však spíše zaměřoval na cvičení a i když jako první organizace pořádal systematické výlety do přírody, přeci jen nemohl plně uspokojit poptávku po organizované turistice. Zakládali se různé spolky, například okrašlovací. Ty byly zakládány takřka v každém městě. Náplní jejich činnosti sice byla též údržba parků a míst vhodných k procházkám, nicméně jejich předmětem zájmu nadále zůstávaly města a jejich blízké okolí. V Čechách se touha po organizované turistice a touha po dosáhnutí úrovně turistiky podobné té v Německu naplnila v založení Klubu českých turistů v Praze 11. června 1888. Zajímavým faktem je to, že podmět k založení klubu vyšel z národní

[39] Obzory a ruiny II. In: eblog [online]. [cit. 2012-04-16] . Dostupné z: http://vizualni-studia.eblog.cz/obzory-a-ruiny-ii
[40] DOORMAN, Marten. *Romantický řád*. Praha: Prostor, 2008. 310 s. ISBN 978-80-7260-191-2.
[41] Tamt. s. 14.
[42] ZILYNSKYJ, Bohdan. " Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století." *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje

jednoty Severočeské, založené v roce 1885 na obranu českých menšin na severu Čech. U kolébky Klubu českých turistů tedy stála snaha poskytnout organizací českých turistických výprav do národnostně smíšených oblastí českému obyvatelstvu morální i hospodářskou podporu.[43] V této době v Německu již existovaly turistické spolky, a zakládání turistických klubů v Čechách mělo též za cíl dosáhnout a snad předčit úroveň turistických německých spolků.

Nadšenými cestovateli se stávají básníci a spisovatelé, jako např. K. H. Mácha, který Českým rájem také cestoval. Do této doby je kladen počátek národních poutí a velkých národních manifestací, které se mohli rozvinout po politickém uvolnění v 60. letech. Cílem těchto putování byla místa národního uctívání, příkladem za všechny je Říp.[44]

3.1.3 Pluralita českých rájů

O Českém ráji vůbec poprvé hovoří Bohuslav Balbín ve třetí knize historických miscelaneí. Pro svoji úrodnost nazývá rájem krajinu Litoměřicka, ale také pro vzhledné okolí doksanského kláštera ležícího v oblasti dolní Ohře. Oblast Litoměřicka nazvali o století později čeští Němci jako „Paradies von Böhmen“. Tuto německou variantu šířili v 19. stol. právě německé publikace, např. v Sommerově popisu království českého. V jeho prvním svazku z roku 1833 bylo litoměřicko s poukazem na svoji malebnost a úrodnost nazýváno Českým rájem. Postupně než úrodnost začala rozhodovat malebnost krajiny ve prospěch označení Českého ráje na Litoměřicku, jak tvrdí Zilynskyj[45]. Krajinnou dominantou byl hrad Střekov. To, že hrad Střekov se stal symbolem a dominantou litoměřického Českého ráje, tvrdí i Jana Schejbalová ve své knize Český ráj na starých diapozitivech.[46]

[43] KRÁL, Mojmír. A kol. *Československá turistika*. Praha: Olympia, 1988, s. 11-13.
[44] MOSER, František. *Pěší turistika*. Praha: Olympia, 1981, s. 12.
[45] ZILYNSKYJ, Bohdan. “ Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století.“ *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje
[46] SCHEJBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. s. 2. ISBN 978-80-903033-8-6.

Ve stejnou dobu se název Český ráj používal i pro západní část českého středohoří, symbolizovanou Milešovkou[47] a lázněmi Teplicemi, tam jej dosadil i Riegrův slovník naučný v heslu Doubravská hora.[48]

Postupně stoupal rozpor mezi zeměpisným názvem a etnicko-národnostním obsahem názvu. České intelektuálně činné obecenstvo začalo s tohoto faktu však vyvozovat závěry až v 80. letech. Do této doby panovalo provizorní řešení, kdy autoři průvodců po českých zemí hovořili o tom, že celá česká země je ráj a tedy v každé části české země je kousíček ráje. Jako příklad je možné označit brožuru S. Kodyma „Na výletech", ve které uvádí, že nejlépe je poznávat krásy rájů českých cestováním. Podle něj je českým rájem Sněžka, kus českého ráje též najdeme v údolí Úpy nebo v Babiččině údolí. K. V. Rais uvádí za český ráj okolí Chocně a církevní historik Fr. Ekert označuje za ráj Lobkovice na Labi. Vypadá to, že se nikdo nepokusil spojil označení „český ráj" s jihem Čech. Bohdan Zilynskyj jako příčinu spatřuje ve spjatosti regionu s českou reformační tradicí.[49]

Ač pro tuto dobu rozeznáváme rozmach „českých rájů", dominantním rájem neustále zůstávalo Litoměřicko se svým Paradies von Böhmen. V osmdesátých letech je již zřejmá kritika stávající situace. Jaromír Hrubý, publicista slovanofilského a rusofilského profilu, v jedné ze svých reportáží píše: „ Co je nám do jejich ráje! Či snad tanul právě tento kousek české vlasti Tylovi na mysli, když psal „zemský ráj" to napohled? Ne, rozhodně ne, ležíť celý za severní mezí národnosti české." Kritiku lokace českého ráje v region s německým obyvatelstvem též uvedla Tereza Nováková v povídce „Na zřícenině kostomlatské"v r. 1883.[50]

Ač jsou 80. léta dobou, kde se začíná intenzivně prosazovat umístění Českého ráje do současného místa, přeci jen přetrvává částečná paralelnost českých rájů. Ač, podle mého soudu, vzhledem k intenzivní propagaci ze strany regionálních vlastenců, museli snad všichni zkušení čeští turisté vědět o tom, že krajinou Českého ráje se nazývá okolí turnovské, přeci jen se známý tiskař Th. Böhm z Nového Města nad Metují nerozpakoval vytisknou v r. 1897 současně pohlednici s názvem „Pozdrav z českého ráje" s vyobrazením

[47] ZILYNSKYJ, Bohdan. " Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století." *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje
[48] Tamt.
[49] Tamt.
[50] Tamt.

Trosek, Hrubé Skály a Lázněmi Sedmihorkami, a též pohlednici opět s názvem „Pozdrav z českého ráje“, na níž je vyobrazen Žebrák s krajinou na Berounsku.[51]

I když už v roce 1906 psali o „Českém ráji“ angličtí žurnalisté a obrázky z Českého ráje se objevovaly na různých evropských výstavách, Praha zaujímala k nové lokaci Českého ráje rezervovaný postoj. Tímto tématem se budu ještě zabývat v kapitole s názvem „Přijetí Českého ráje okolním světem“. Pražský pohled na danou problematiku by byl jistě zajímavý, nicméně v mém bádání, stejně jako německý pohled na věc, nechávám stranou.

Karel Čermák uvádí dobu krátce před 1. světovou válkou jako dobu, kdy bylo definitivně přijato označení „Český ráj“ pro tuto oblast celou širokou českou veřejností.[52] Zajímavým faktem však zůstává, že německý „Paradies von Böhmen“ přetrval na území Litoměřicka až do odsunu r. 1945. Na Paradies von Böhmen si ještě pamatovala první generace odsunutých Němců, nicméně s jejich odsunem mizí i Paradies von Böhmen.[53]

3.2 Období lokalizace

Jedním z adeptů nového Českého ráje bylo Turnovsko. První výskyt tohoto názvu v souvislosti s touto krajinou je již v roce 1843. Nicméně tou nejzásadnější událostí, která přispěla k přesunutí Českého ráje do turnovské krajiny, bylo až vydání průvodce Václava Durycha „Z českého ráje“ z roku 1886. Další teorií, jakým způsobem došlo k ukotvení Českého ráje do této krajiny je to, že se o přesun zasloužili lázeňští hosté z lázní Sedmihorek, mezi nimiž byli i slavné české vlastenecké osobnosti jako např. Jan Neruda. O propagaci Českého ráje se velkou měrou zasloužil Václav Kudrnáč, který tento název propagoval ve svých novinách Hlasech a Listech Pojizerských. V roce 1892 vznikl v Turnově Odbor Klubu českých turistů, který od svého založení tento název propagoval. Rozhodujícím faktem pro umístění Českého ráje do této oblasti bylo zejména to, že se jednalo o ryze české území obývané téměř výhradně Čechy a že toto území hraničilo s územím obývanými Němci, čímž tato koncepce získala na síle. Umístění Českého ráje do této krajiny je tedy výsledkem vícero událostí a aktů, které probíhaly zhruba mezi lety 1886 – 1892. Počáteční tendence chápat Český ráj v biblickém kontextu nevedla k úspěchu.

[51] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 12. ISBN 80-86527-19-0.
[52] Tamt.
[53] Tamt.

3.2.1 První výskyt názvu „Český ráj“ v souvislosti s turnovskou krajinou

Název „český ráj“ se poprvé objevil v básni regionálního vlasteneckého básníka Václava Jaromíra Picka „Kde děwa má“ z roku 1843. Řadil se však mezi umírněné, nekonfliktní vlastence, nesouhlasící ani s liberály. Vzhledem k jeho opatrným politickým postojům však Picek zřejmě v této básni nesledoval nacionální postoje, ale „českým rájem“ zřejmě vyjádřil pouze kladný postoj ke svému rodnému kraji. Nicméně se jeho báseň dostala do oblíbeného „Společenského zpěvníku českého“, který byl poprvé vydán v r. 1851 a v 50. a 60. letech ještě několikrát. Jaký vliv měla tato báseň na skutečný přesun Českého ráje z Litoměřicka na turnovsko zůstává pouze v rovině domněnek a spekulací. Každopádně ve své básni vymezuje českým rájem krajinu začínající Ještědem.[54]

Druhý výskyt „českého ráje“ je ve sborníku „Vínek na hrob Furtunáta Durycha uvitý od Turnovských studujících“ v básni „U Jizery“ studenta Vácslava Sedláčka. Tato publikace vyšla v r. 1861 k příležitosti odhalení Durchova pomníku na turnovském hřbitově. Václav Fortunát Durych byl průkopníkem slavistiky a blízký přítel Josefa Dobrovského. Vácslav Sedláček se ve své básni přímo hlásí k Pickově odkazu a lokalizuje český ráj do krajiny mezi Ještědem a Troskami. V básni též zdůrazňuje, že naším českým rájem je tato krajina, protože se zde narodil Rieger – „statný vůdce národa“ a zmiňuje tu i slavnou bitvu z Rukopisů - pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. Tato báseň je na rozdíl od Pickovy básně jednoznačně nacionálně zaměřená: „Český ráj“ to kraj, kde česká máti, český otec dítko své, učí vlast a Boha znáti, zpívat písně milostné“[55]

Zajímavé vzhledem k pozdějším událostem je to, že přispěvatelem do tohoto sborníku byl i Jindřich Erazim Vitásek. Jak později ukáži, právě on stál za vznikem legendy o Kalichu, místa v Besedických skalách, kde se měli ukrývat čeští bratři. Toto místo se stalo symbolem české slávy.

3.2.2 Český ráj jako biblický ráj

Když se začalo o turnovském okolí psát a hovořit jako o Českém ráji, z počátku se též vyskytly i snahy odkázat tento ráj k biblickému ráji. V této spíše starší tradici Českého ráje

[54] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 8. ISBN 80-86527-19-0.
[55] Tamt. s. 9.

je obsaženo přesvědčení o tom, že celý pozemský ráj je odrazem ráje biblického. Ke krajinným dominantám a velkolepým stavbám (jako jsou například hrady) Českého ráje se dávno vázaly legendy vysvětlující jejich vznik zásahem Boha. Tyto krajinné dominanty a významné stavby vznikly buď během samotného stvoření světa, nebo jako důsledek boje dobra se zlem, nebo při jiné známé biblické události – např. když po potopě světa opadly vody. Biblická rovina Českého ráje je však brzy zapomenuta a propaguje se už jen výklad „Českého ráje" jako nacionálně čisté, přírodním bohatstvím obdařené krajiny.

Václav Durych ve svém prvním vydání „Z českého ráje" v úvodu uvádí báj zdejšího lidu: „Ďábel – je jak známo náramně chytré stvoření - věděl nejlépe, čím by mohl i samého Boha svésti – vypravují si horalé. Proto vyvedl Krista na vrch Kozákov a ukázal mu odtud celý ten rozkošný kraj se slovy: „Toto všechno tobě dám, jestli-že padna na zem – budeš se mi klaněti!"[56] V druhém vydání z roku 1892 byla pozice Českého ráje jako nacionální krajiny natolik silná, že již tuto legendu v předmluvě k druhému vydání již neuvádí.

L. Černov ve své knize „Pohádky a báje z Českého ráje"[57] uvádí několik legend, které chápou Český ráj jako odlesk ráje biblického. Podle těchto legend byl Adamem trpaslík, který přežil na úpatí Kozákova potopu, tomu pak byla dána Eva a žili v Českém ráji jakoby to byl ráj biblický. Též z něj byli vyhnáni. Podle těchto legend dokonce Noemova archa zakotvila nad nynějším Českým rájem a holubice Noemovi přinesla větévku ze šípkového keře z Rovenska. Autor umisťuje vznik těchto legend do 17. století, nicméně toto datování je, mírně řečeno, pochybné. Vzhledem k tomu ale, že autor poměrně často odkazuje k vyprávěním svých předků a snaží se též zachytit zdejší legendy, je možné, že tyto legendy jsou přeci jen odleskem příběhů, které si lidé o svojí krajině vyprávěli. Je možné, že v souvislosti s tím, jak jejich krajina byla postupně označována za Český ráj, místní lidé chápali nejprve tento název biblicky.

Ještě v roce 1897 se ve Fejetonu „z českého ráje" o údolí Maloskalském píše: „Jako přirozenou náhodou má tento ráj i svého Adama a svou Evu z přítomného věku. Podobá se tedy původnímu ráji jak svým obdivuhodným útvarem zemním, tak také rozmanitostí předmětů přírodních…V nejbližším sousedství tohoto ráje nalézá se Peklo na Jizerou, kam se dostávají z ráje vyvržení lidé".[58]

Nicméně ač se občas vyskytlo připodobnění Českého ráje k biblickému ráji, je tato vrstva příběhů málo patrná a neuchytila se ani příliš u lidových vrstev. Od počátku vzniku

[56] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V Durych, 1886. s. 2.
[57] ČERNOV, L. *Pohádky a báje z Českého ráje*. Vysoké mýto: [s. n.] , 1937. 64 s.
[58] Z českého ráje. *Listy Pojizerské*. 1897, č. 3, s. 1.

Českého ráje v podstatě dominuje představa rajské krajiny jako nacionální krajiny se slavnou českou minulostí.

3.2.3 Lázně Sedmihorky

Mezi autory píšícími o Českém ráji nepanuje shoda o tom, jakým způsobem došlo k prvotní propagaci názvu Český ráj. Jedním z názorů je to, že se o propagaci názvu zasadili hosté z lázní Sedmihorek, mezi nimiž byli i slavné české osobnosti. Zastáncem takového názoru je například Jana Schejbalová[59].

Lázně Sedmihorky se během své existence staly společenským střediskem české vlastenecké inteligence. Jezdili se sem rekreovat malíři, redaktoři, koncertní mistři a známí spisovatelé, mezi nimi například Jan Neruda a Eliška Krásnohorská nebo velký cestovatel Josef Kořenský. Jana Schejbalová se domnívá, že se v této společnosti hovořilo o „devalvaci" českých rájů, o německé rozpínavosti a o tom, že by si jistě krajina kolem lázní Sedmihorek svojí krásou a svým historickým významem, který spočívá například v dějišti slavné bitvy z rukopisu Královédvorského, ve které Beneš Heřman pobil Sasíky pod Hrubou Skalou, zasloužila názvu „Český ráj". Podle ní stál za propagací Českého ráje majitel lázní Antonín Šlechta, kterému se tato myšlenka zalíbila a chtěl ji využít v rámci propagace svých lázní. Měl zájem o to, aby do lázní jezdila evropská inteligence i šlechta a název krajiny s takovým silným nábojem by mohl pomoci zvýšit návštěvnost této cílové skupiny. Antonín Šlechta prý pověřil v roce 1885 Josefa Zdenko Prýla, aby napsal průvodce Českým rájem. Vydání průvodce přerušila v roce 1886 náhlá smrt Antonína Šlechty a tak J.Z. Prýl vydal nakonec svého průvodce Českým rájem až v roce 1887[60].

Baron Aehrenthal chtěl prý lázně zrušit a v této situaci se název „Český ráj" stal argumentační zbraní proti zrušení lázní. V roce 1886 vydal Václav Durych cestopisnou knihu „Z českého ráje", která prý byla napsána v reakci na baronovu snahu zrušit lázně. Václav Durych, ač v této době žil a působil jako redaktor v Hradci Králové, prý často během svých návštěv za rodinou do Turnova, navštěvoval i pražskou vlasteneckou smetánku v lázních Sedmihorky. Pravděpodobně byl i on v roce 1885 osloven Antonínem Šlechtou za účelem sepsání průvodce po „Českém ráji". Sedmihorským lázním věnuje ve svém průvodci celých patnáct stran, což podle Jany Schejbalové dává tušit, ze autorovým

[59] SCHEJBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. s. 2. ISBN 978-80-903033-8-6.
[60] Tamt. s. 2-3.

záměrem je kromě přenesení názvu na Turnovsko i snaha o záchranu lázní: „rozlétla se českým světem neblahá pohádka, již nikdo nechtěl ani uvěřit, že majetník panství, baron z Aehrenthalů, hodlá Sedmihorské lázně zrušit a z lázeňských budov učiniti špýchary a snad i stáje. Zvěsť taková působila na přátele Sedmihorského lázeňského zátiší dojmem zdrcujícím…“[61] Po vydání Durchovy knihy prý baron snahu o zrušení lázní vzdal. Lázeňští hosté pak propagovali nejen lázně, ale i celý Český ráj.

3.2.4 Z českého/Českého ráje

Lázeňští hosté zřejmě sice hovořili o kráse zdejší krajiny a možná ji i přirovnávali k ráji, avšak po návratu do Prahy zřejmě neměli potřebu prosazovat myšlenku přemístění Českého ráje na turnovsko, neboť jim chyběl lokální patriotismus, jak tvrdí Karel Čermák[62].

Většina autorů tvrdí, že hlavní zásluha na prosazení tohoto geografického názvu si připsal Václav Durych svojí cestopisnou knihou „Z českého ráje“ z roku 1886[63]. Tato kniha je všeobecně považována za jakýsi „rodný list“ Českého ráje, neboť se zde poprvé použilo názvu „Český ráj“ pro tuto oblast s velkým počátečním písmenem. Čermák však uvádí, že je jistá pochybnost o tom, zda měl Durych na mysli kodifikaci tohoto názvu právě jenom pro tuto oblast. Zdá se, že chtěl zrovnoprávnit postavení krajiny Turnovska s jinými, jež byly obývány Němci. Domněnka plyne z výkladu několika úvodních vět ke knize: „ A Jsou-li Šumava, Krkonoše, a vůbec celá česká země skutečným rájem…tož jest turnovská krajina nejkrásnějším jeho oddílem…Turnovské okolí zasluhuje také v pravém slova smyslu názvu „Český ráj“.[64] Domnívám se, že tento Čermákův názor je plausibilní, neboť název knihy je napsán všemi velkými písmeny a není tudíž rozeznatelné, do jaké míry se jednalo o „český“ nebo „Český ráj“. V roce 1886 se navíc v Listech a Hlasech Pojizerských hojně objevuje reklama na tuto knihu a to vždy s malým počátečním písmenem. (Obr. 2) Nicméně Durychův přínos je nesporný a pokud své cestopisné kresby původně nezamýšlel nazvat „Českým rájem“ proto, aby turnovská krajina dostala nového názvu, byla mnohými

[61] Tamt. s. 3.
[62] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 5. ISBN 80-86527-19-0.
[63] DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. V Hradci Králové: V Durych, 1886. 320 s.
[64] Tamt. s. 2.

takto chápána. Ve druhém vydání svých cestopisných črt však suverénně nazývá turnovské okolí Českým rájem. .

V úvodu autor píše, že krajina, kterou nám chce představit, je „pomníkem starých českých časů“ a „pohádkový svět, v němž útulno a milo jest, v němž rád člověk zapomíná strastí všedního života a žije pouze sobě a svým snům“[65] . Dále autor uvádí: Turnovské okolí zasluhuje také v pravém slova smyslu názvu „Český ráj“, rovněž jako plným právem přísluší našemu, cizáckými zmijemi ohroženému, statečnému Pojizeří, název „Česká stráž“[66]. Úvod je poměrně obsáhlý a je zejména postavený na oslavě nacionálního charakteru krajiny a na výstraze před germanismem: „Vanou do těch nebetyčných našich hor a do těch strmých českých skal od severu větry ledové , a velké štěstí, že ty skály a hory brání, aby nám v Pojizeří ten mladý český dorost nezakrněl – nezahynul. Sviští, hlavně v poslední době, divá meluzina kolem českých chalup, ale v chalupách těch žijí srdce věrná, mužové mozolných rukou, ženy ustaraných tváří, kteréž, jako ti Chodové na Jižním pomezí našeho staroslavného svatováclavského království, nedávají uhasnouti strážným ohňům. A nechť i sviští divoký vír kolem, nechť ať od severu šklebí se obloha sinavými blesky, nechť bije hrom a ta tvrdá sklaní čela – ty české skály se přece nepodají a v těch českých chaloupkách je útulno, vždyť se v nich za zimních večerů předou s Kužele bijí spolu upomínky na starou slávu českého národa. Ten kraj se nám neodrodí nikdy; ten kraj je nejkrásnější perlou v naší svaté čelence.“[67]

. Kniha je velice obsáhlá a čtenáře provází krajinou, jejíž středem je Turnov. První kapitola provází po těchto místech, které jsou obsažena i v názvu kapitol: Kalvárie – Valdštýn – Skalní Město – Hrubá Skála- Sedmihorské lázně – Trosky. Druhá kapitola obsahuje: Rovensko – Kozákov – Rotštýn – Hruštičce – U Kalicha – Vrch Sokol – Suché Skalí a údolí maloskalské. Ve třetím oddíle popisuje: Frýdštejn – Zbiroha – Hrubý a Malý Rohozec – Sichrov a dokonce: Ještěd. Ve čtvrtém oddíle kromě Kosti a Sobotky popisuje též Mnichovohradišťsko, to však jen velice zběžně. Ve své knize však vynechal Prachovské skály, v té době již poměrně běžně navštěvované. V tomto případě hrála důležitou roli ta skutečnost, že z Turnova na Jičín nebylo dobré spojení. Železnice byla postavena až v roce 1903.

Čermák uvádí, že Ještěd byl původně zahrnut do Českého ráje z důvodu snadné dopravní obslužnosti. V této době hrálo železniční spojení jistě veledůležitou roli, nicméně

[65] Tamt. s. 1.
[66] Tamt. s. 2.
[67] Tamt. s. 2.

já se domnívám, že Ještěd byl zahrnut i toho důvodu, že je krajinně velmi vděčný. Myslím, že charakter samotné krajiny si říkal o to, aby „rajská“ oblast byla z dvou konců vymezena zajímavými krajinnými útvary a tak tvořila jednotný uzavřený celek. Na Jihu by ráj končil Troskami a na severu Ještědem. Ještěd byl však převážně německý, to komplikovalo situaci. V prvním díle si Durych s touto situací poradil tak, že se snaží vyburcovat národ, aby si Ještěd získal zpátky: „ Neskládejme aspoň nyní v ruce klín a nebědujme, ale s poctivým a neúnavným snažením hleďme ztracených pozic zpět vydobyti a pevnou hráz utvořiti na severu naší země proti přívalu cizoty.“[68] Na tomto místě uvádí báseň Kaminského: „Tam hrdé čelo Ještěda – se bohatýrsky pozvedá a mocnou je nám stráží. Jak on, tak i Čech nehne se, a volně čelo povznese a hrdě rány sráží“.[69] Nicméně se během následujících let nepodařilo Ještěd získat zpět do českých rukou a ač se jednalo o nesporně zajímavou krajinnou dominantu, Ještěd zásadním způsobem nezapadal do konceptu nacionálně rajské krajiny, tak byl z Českého ráje, vyloučen. Durych nebyl jediný, kdo se snažil zpočátku Ještěd do Českého ráje zahrnout, nicméně v druhém vydání z roku 1892 se o něm zmiňuje ve své knize už jen letmo a navíc ho vůbec neuvádí do názvu kapitoly, jako tomu bylo u prvního vydání. Mnichovohradišťsko bylo Durychem popsáno jen letmo a to z toho důvodu, podle mého názoru, že se jednalo o jihozápadní cíp Českého ráje, který nebyl národnostními rozpory tolik poznamenán, a proto nebylo potřeba jednoznačně a obšírně vymezit JZ hranici Českého ráje. O deset let později se v jednatelské zprávě Klubu českých turistů dočteme, že byl zamítnut návrh na opravu cesty u Příhraz a „aby se raději „z důvodů národnostích“ opravovaly nejdříve cesty v Pojizeří a aby se o cesty na Mužském postaral odbor mnochovohradišťský, který by měl za tímto účelem býti zřízen“[70]

Druhé vydání Durychova „Českého ráje“ již nese známky změny v postoji k Českému ráji. První vydání má „burcující“ charakter a chce důrazně ukázat na ryzost češství v této krajině. Druhé vydání již operuje s tím, že název Český ráj je již společností do jisté míry akceptován. Rozdíl je vidět hned v úvodu. V porovnání s úvodem k prvnímu vydání, je úvodní kapitola k druhému vydání značně zredukována a obsahuje v podstatě jen výpověď o faktu Českého ráje a jeho funkci: „Zemský ráj to na pohled! Tak tvrdí národní hymna naše o svatováclavském Království Českém. To-li pravdou, pak zajisté naše statečné turnovsko jest rájem Českým, jehož ochranné hráze a náspy marně snaží se porušiti kol do kola již vítězící a hýřící cizina, jejíž jediným cílem je, tento český ráj

[68] Tamt. s. 249.
[69] Tamt. s. 249.
[70] Zápis sepsaný o valné schůzi odboru klubu českých turistů v Turnově odbývané dne 17. měs. Prosince 1896. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. nesign. Státní okresní archiv Semily.

obrátiti v pochmurnou a nevlídnou poušť. Buď Bohu chvála, že ta naše chrabrá stráž na Turnovsku jest si plně vědoma svých svatých povinností.“[71]

V druhém vydání chybí Máchovská legenda, která tvrdí, že na Valdštejně je zachycen Karel Hynek Mácha. Této problematice se podrobně věnuji v kapitole „Mácha na Valdštejně“

3.2.5 Václav Kudrnáč a Hlasy a Listy pojizerské

Václav Kudrnáč se svojí prací řadí mezi „konstruktéry“ Českého ráje. V listopadu 1886 převzal po Gustavu Lamboyovi redakci čtrnáctideníku „Hlasy Pojizerské[72]“. Od začátku své činnosti prokázal, že je schopným vlasteneckým publicistou, což postřehly i pražské úřady c. k. mocnářství a snažili se Kudrnáčovi jeho publicistické snažení komplikovat. Povolili mu totiž vydávat jen jedny noviny jednou za čtrnáct dní. Kudrnáč chtěl čtenářskou obec držet v aktuální informovanosti a tak tuto restrikci obešel skutečně rafinovaným způsobem: požádal o vydávání dalšího čtrnáctideníku, tentokrát pod názvem „Listy pojizerské[73]“ Od 11. prosince 1886 bylo tedy možné Koupit si Kudrnáčovy noviny každý týden, ovšem jen se střídavými názvy.

Kudrnáčovy noviny měly od počátku vysokou úroveň, která byla dána i skupinou kvalitních dopisovatelů, kteří vesměs pocházeli z regionální vlastenecké venkovské kultury. Byli jimi především učitelé, řídící učitelé a faráři. Tito též stály u původu národnostního snažení na Turnovsku. Do Hlasů a Listů Pojizerských například přispíval nejen svými vlasteneckými básněmi Bohuslav Bouška, řídící učitel z Troskovic u Rovenska, který později úzce spolupracoval s Klubem českých turistů z Rovenska či Bohdan Kaminský, který též publikoval v Lumíru.

Václav Kudrnáč byl nejen výborný publicista, který objektivně informoval o světovém i regionálním děním, ale i schopný propagátor Českého ráje a též jeho „konstruktér“. V 80. a 90. letech upadá sklářský průmysl, jak o tom Kudrnáč informuje a připojuje kopii petice, která za ochranu sklářského průmyslu v severních Čechách byla podána k vysoké c. k. vládě a vysoké sněmovně rady říšské ve Vídni.[74] Ve stejném listě však uveřejnil článek, v němž nabádá k rozvoji turistiky. Všimnul si ekonomické možnosti,

[71] DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892, s. 1.
[72] Hlasy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný…. Turnov: Gustav Lamboy, 1886-1948.
[73] Listy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný….Turnov: Václav Kudrnáč, 1886-1948.
[74] Petice našeho Pojizeří. *Listy Pojizerské*. 1889, č. 4, s. 1.

kterou rozvíjející se turistika pro region s upadajícím průmyslem nabízela a intenzivně začal turistiku propagovat. Václav Kudrnáč byl vlastenec par excellence a turistika a vlastenectví šly v této době ruku v ruce, o čemž jsem pojednala v kapitole „Turistika a národní uvědomění".Velice často ve svých novinách zdůrazňoval důležitost turistiky a nabádal místní obyvatele k vytváření komfortních podmínek pro turisty, přičemž neúnavně a opakovaně zdůrazňoval vlastenecký charakter turistiky. Intenzivně spolupracoval s Odborem Klubu českých turistů v Turnově, ale nikdy se nestal jeho členem. Zřejmě nechtěl být svazován pravidly a podmínkami Klubu.

Václav Kudrnáč od počátku své publikační činnosti bojoval s finančními obtížemi. Mohl se z nich vymanit tím, že by své noviny dal do služby některé z politických stran, což však radikálně odmítal. Chtěl si ponechat svobodu a objektivitu, což , jak snad ani netřeba dodávat, mu činilo mnoho potíží. Občas musel vydávání novin dotovat ze svého, což mu ovšem nebránilo v jejich nepřerušeném vydávání. Naopak lze konstatovat že sám financoval naplňování své nacionálně-krajinářské vize: V roce 1887 na počest zavítání čechoamerických sokolů do Turnova, při příležitosti všesokolského sletu, na své náklady vydal a zdarma rozdával slavnostní brožuru oslavující sokoly a zdejší kraj[75]. Od roku 1890 vydával adresáře města Turnova, které jsou dodnes cenným zdrojem informací[76]. V roce 1892 vydal ve spolupráci s Klubem českých turistů velký litografický kolorovaný plakát turnovského okolí. (Obr. 12) Klub přispěl pouze 100,-K a zbylých 800,-musel Kudrnáč uhradit sám. Tento plakát se posílal k vyvěšení na různá evropská nádraží.V roce 1893 zpracoval a vydal průvodce Turnovem a okolím. Velice rychle pochopil sílu informace a tak v roce 1905 zřídil a provozoval, opět na své náklady, „Turistickou poptávárnu , záhy na to, opět na své náklady, vydal Šimákova turistického Průvodce Českým rájem[77] a též „Výletní list[78]", ve kterém turisty informoval o aktuálním dění v Českém ráji. Od roku 1907 pak vydával pravidelný turistický věstník „Český ráj[79]". Byl též velkým propagátorem stavby Riegrovy mohyly na Kozákově a dokonce se stal jednatelem družstva, jež k tomuto účelu bylo založeno.[80]

---

[75] Americkým Sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11, s.1.
[76] KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář a popis politického okresu Turnovského: okresy a města: Turnov- Český Dub, české menšiny: Hodkovice, Jablonec n. N:, Liberec, Český Rumburk, Tanwald*. V Turnově: Nákladem Václava Kudrnáče, 1890.
[77] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova.* Turnov: Kudrnáč, 1906, 111 s.
[78] KUDRNÁČ, Václav. *Výletní list Českého ráje*…V Turnově: V. Kudrnáč, [1907]. 48 s.
[79] *Český ráj*. Turnov: V. Kudrnáč, 1907-1914.
[80] JENŠOVSKÝ, Václav. Ve šlépějích Václava Kudrnáče. *Od Ještěda k Troskám*…Turnov: Paměť Českého ráje a podještědí. 2003, č. 3+4. s. 69-75.

Kudrnáč byl skutečně významným konstruktérem nacionální krajiny zvané „Český ráj“, ač až s drobným zpožděním postřehl přemístění Českého ráje z Litoměřicka. Krajinu Turnovska od začátků vydávání svých novin propagoval jako nacionální krajinu a jakmile pochopil, že se zde název „Český ráj“ pro tuto krajinu začíná usazovat, začal ho intenzivně ve svých novinách propagovat.

3.2.6 Výskyt „českého ráje“ v pojizerských listech 1886-1892 (v období lokalizace). Situace a kontexty.

Ve stejném roce, kdy Václav Durych v podstatě zavádí termín „Český ráj“, začaly vycházet v Turnově Hlasy a Listy Pojizerské. Stalo se tak po liberalizaci legislativy tisku v roce 1862. V této době to byly na Turnovsku nejčtenější a nejoblíbenější noviny, ve kterých Kudrnáč reflektoval aktuální dění v regionu. Lze předpokládat, že výskyt a frekvence názvu „Český ráj“ v Listech a Hlasech Pojizerských skutečně odráží to, jak postupně docházelo k přijímání tohoto nového geografického názvu.

V prvním roce existence Hlasů a Listů Pojizerských, v roce 1886, kdy Durych vydává své cestopisné kresby „Z českého ráje“ se v těchto novinách tento termín nevyskytuje v jiném kontextu, než jako reklama a recenze na právě jmenovanou knihu. Lze se tedy přiklonit i k tomu názoru, že Durych možná u svého prvního vydání „Z českého ráje“ skutečně nezamýšlel prvoplánově propagovat tento název pro turnovsko, ale jako prezentaci sice výsostně nacionální krajiny, ale jen „kusu z českého ráje“, čímž měl tedy zřejmě na mysli celé Čechy. V recenzi na knihu, v jejímž názvu je ve slově „českého“ malé počáteční písmeno, se navíc vysloveně uvádí, že „nás pan spisovatel seznamuje s čarokrásnou romantickou krajinou turnovskou a neuvádí, že by se jednalo popis „Českého ráje“. Nicméně v této recenzi[81] je též uvedeno, že velký zájem o knihu je nejen z Čech, ale i Polska a Sas a že je po ní vysoká poptávka ještě před samotným vydáním. Tato kniha se tedy zřejmě velice rychle dostala do oběhu, což usnadnilo přijetí Českého ráje.

V druhém ročníku, tedy v roce 1887 se název „Český ráj“ též nevyskytuje. 23. 6. zavítali Američtí Sokolové u příležitosti všesokolského sletu do Turnova a podnikli výlet na Hrubou Skálu a Sedmihorky. Jednalo se skutečně o velkou událost, o níž se hojně psalo. Některé zdroje uvádějí, že se právě tito Sokolové zasloužili o propagaci názvu Český ráj. Nicméně v Listech a Hlasech pojizerských se v souvislosti s touto návštěvou označení

[81] Z českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1886, č. 14., s. [2]

„Český ráj“ nevyskytuje a to i když se hojně psalo o krajině. Bohdan Kaminský a František Jeřábek k této příležitosti napsali oslavné básně na americké Sokoly, zdejší krajinu a ryze český zdejší lid: „Ó buďte vítáni i v naše prosté kraje, kde jako rudá krev ten český granát zraje, kde v náruč vinem nás, kde vroucí lásku svou, své duše vstříc vám nesem, kde srdce starých skal by zachvělo se plesem, že Čech tu Čechem zas!“[82] Pokud by byl tento termín alespoň povrchně znám, jistě by byl v těchto oslavných básních uveden. Nicméně je zde zřetelná propagace nacionalizace krajiny a připodobnění k ráji již bylo nabíledni. Též se v tomto roce podnikalo mnoho systematických velkých výletů, o nichž se v novinách psalo, ale ještě se v této souvislosti krajina neoznačuje „Českým rájem“[83].

V roce 1888 Kudrnáč intenzivně propaguje turnovskou krajinu s odkazem na její národní charakter, nicméně stále se vyhýbá pojmenování této krajiny „Českým rájem“ a dává přednost pojmenování „čarokrásná krajina turnovská“. O okolí turnovském se vyjadřuje: „…co vzpomínek vzbuzuje na doby staré, slavné, kolik bájí divných Jizera tu vypravuje, co tu krásy, bohatství a lesku! Tam proslavený Beneš Heřmanův zaháněl Sasův loupeživé hordy…[84]“ Tedy nejprve Kudrnáč láká na Beneše Heřmana a teprve až na dalších místech upozorňuje na přírodní zajímavosti. Není nezajímavé, že Václav Kudrnáč v tomto roce dokonce vyjednal vypravování zvláštních „zábavných“ vlaků z Prahy a snížení jízdného. V této souvislosti též uvádí „čarokrásnou krajinu turnovskou“, nikoliv ještě Český ráj[85].

V následujícím roce Kudrnáč vybízí k založení Klubu českých turistů, aby se „systematicky pečovalo o turismus ve zdejší krajině“[86]. Stále však neuvádí Český ráj a to dokonce ani když propaguje Malou Skálu jako pozemský ráj, tak ho nenapadne uvést tento nový termín.

V pátém ročníku se dvakrát vyskytuje označení „český ráj“, i když zatím v poněkud překvapivých kontextech. V rubrice „různé“ je uvedena reportáž s názvem „Z českého ráje“[87]. Tato reportáž začíná slovy: „V severním cípu českého ráje scházívá se několik Eviček u starší matrony“[88]. Ve skutečnosti je článek o „lehkém podniku“ v Turnově, který

[82] KAMINSKÝ, Bohdan. Americkým Sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 1.
[83] V tomto roce však vyšel průvodce Českým rájem od Josefa Prýla: PRÝL, Josef Zdeněk. *Průvodce českým rájem: (Turnov, Valdštejn, Hrubá Skála, Trosky a Lázně Sedmihorské s okolím)*. V Turnově: J. Z. Pryl, [1887]. 48 s.
[84] KUDRNÁČ, Václav. Zábavní vlaky do čarokrásné krajiny turnovské. *Hlasy Pojizerské*. 1888, č.9, s. 1.
[85] Tamt.
[86] KUDRNÁČ, Václav. V zájmu našeho města. *Hlasy Pojizerské*. 1888, č. 24, s. 1.
[87] KUDRNÁČ, Václav. Z českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1890, č.6, s. 4.
[88] Tamt.

nesl název „Ráj“. Nicméně důležité je to, že zde autor stále hovoří o celých Čechách jako o ráji a o podniku s názvem „Ráj“ lokalizuje do jeho severního cípu. Kdyby se jednalo o Český ráj ve významu turnovské krajiny, pak by byl tento podnik lokalizován do středu ráje. Záměrem autora článku zřejmě bylo ukázat to, co může být i součástí „Českého ráje“.

Druhý a poslední výskyt tohoto názvu v tomto roce je opět v rubrice „různé“ a článek opět nese název „Z českého ráje“[89]. V článku se vybízejí obyvatele turnovské krajiny, aby zařídili více letních bytů pro turisty. Autor tu popisuje turnovskou krajinu a její zajímavosti, kterou však stále označuje „severním cípem českého ráje“. Když se však informují čtenáři o výpravě zvláštních zábavních vlaků z Pardubic do zdejší krajiny, hovoří se stále o čarokrásné krajině turnovské.

V roce 1891 se konala v Praze jubilejní zemská výstava, během níž v turistickém pavilonu bylo vystaveno plastické vyobrazení Trosek, což „se těšilo pozornosti zejména návštěvníků Českého ráje“, o čemž informuje článek z 15. 11. 1891[90]. Další zmínka o Českém ráji v tomto roce chybí. V následujícím roce, v roce 1892, vydal Durych podruhé cestopisnou knihu „Z Českého ráje“, ve které je již zřejmé, že označuje tuto krajinu Českým rájem. Ve stejném roce byl i založen v Turnově Odbor Klubu českých turistů, který má v 1. jednatelské zprávě uveden cíl pečovat o turnovskou krajinu, která je zde přímo nazvaná „Český ráj“[91]. V tomto roce je v Kudrnáčových novinách uveden článek opět s názvem „Z českého ráje“, který začíná slovy: „Okolí turnovské honosilo se ode dávna po všech končinách krásné vlasti názvem: Český ráj“[92]. V tomto článku je Český ráj opět postaven do kontrastu s mravy některých jeho obyvatel a má kárný charakter.

Závěrečným rokem období lokalizace tedy považuji rok 1891 z výše uvedených důvodů. Regionální tradice považuje za zakládající rok Českého ráje rok 1886. Jak jsem ukázala, je podle mého názoru, třeba s tímto datem zacházet opatrně a spíše ho vidět jako začátek období, v němž docházelo k lokalizaci Českého ráje do turnovského okolí. Toto období završuji rokem, v němž je Český ráj označen pro tuto krajinu ve vícero zdrojích. Od tohoto roku, kdy Kudrnáč plně pochopil využitelnost názvu „Český ráj“, začíná ho ve svých listech intenzivně propagovat.

[89] KUDRNÁČ, Václav. Z českého ráje. *Listy Pojizerské*. 1890, č.15, s. 4.
[90] Dar zemskému muzeu. *Listy Pojizerské*. 1891, č. 22., s. 5.
[91] RESL, KAREL. Řeč k založení klubu „Turnov – nové středisko české turistiky. .“ Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. nesign. Státní okrasní archiv Semily. Vzdor četné této návštěvy, nebylo zde nikoho jež nějakým způsobem starl se o pohodlí přibylých sem hostů a tak také i v této krajině, „český ráj“ zvané, jako kdekoliv jinde vpo Čechách, zájmy turistické zůstaly nepovšimnuty…“
[92] KUDRNÁČ, Václav. Z českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1892, č. 11, s. 6.

3.2.7 Klub českých turistů v Turnově

Již v roce 1889 Václav Kudrnáč v vybízí tedy k tomu, aby se po vzoru pražského Klubu českých turistů založil i Odbor tohoto Klubu v Turnově. Odbor Klubu českých turistů v Turnově byl založen na jaře 1892 zejména na podnět okrašlovacího spolku a významnou měrou se přičinil o vznik krajiny nazvané Český ráj. Během prvního výletu 15. a 16. května byla pronesena přednáška o cílech české turistiky, v níž šlo zejména o to, ukázat „národopisnou stránku turistického průmyslu a na národní povinnosti českého turisty“[93]

Do jednoho ze svých největších předválečných počinů se Klub pustil záhy po svém založení – jednalo se o stavbu rozhledny na Kopanině. Ta měly vymezit hranice Českého ráje, která vedla souběžně s národností severní hranicí, a tudíž od samého počátku měla funkci ohraničit nacionalizovanou krajinu.

První trasy, které si Klub vzal za cíl vymezit vedly ke Hrubé Skále, neboť pod Hrubou Skálou bylo dějiště slavné bitvy z rukopisu Královédvorského pobití Sasíků Benešem Heřmanem. Trasa vedla přes Valdštejn, kde se měl nacházet domnělý portrét K. H. Máchy a přes lázně Sedmihorky, jejichž majitelé (Šlechta i Šourek) přispívali svojí činností k procesu nacionalizace krajiny. Tento výletní směr končil na Troskách. Další trasy, které chtěl Klub jako první vymezit, vedly na Maloskalsko. Zde se měla stát strážní rozhledna Kopanina a hlavně – na maloskalsku byl Kalich, podle legendy útočiště českých bratří. Všechny tyto výletní trasy měly jednoznačně nacionální charakter. Tato jednotlivá místa byla základními kameny vznikajícího nacionálního Českého ráje, proto jim vymezuji samostatné kapitoly.

Ač se Klub navenek jevil, že mu jde především o odhalení přírodních krás okolí Turnovska, šlo mu předně o vytvoření a vymezení nacionální krajiny, jak se ostatně též v této práci snažím ukázat. Dokonce když se během jednatelské schůze řešila otázka letních bytů, hovořilo se v této souvislosti o severní jazykové čáře. Ta vedla přes“ Světlou, Javorník, Proseč, Roztáně, Friedštejn, Borek, Malou Skálu, Rovensko, Ktovou, Vizkeř, Hrubou Skálu, Mašov a Podháje[94]. Tato čára do jisté míry kopírovala hranice Českého ráje. Nakonec však do Českého ráje nebyl zahrnut Ještěd se Světlou, neboť i přes počáteční

[93] KURZ, Vilém. „ rozvoji turistiky v zájmu českých krajin vůbec, zdejšího města a okolí zvláště“ v: RESL, KAREL. Řeč k založení klubu „Turnov – nové středisko české turistiky. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[94] Zápis ze druhé schůze výboru dne 20. ledna 1893 odbývané. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

snahu, nebylo možné z této lokality utvořit nacionální krajinu. Proto se později význam Ještědska obrací a je chápán jako národní myšlenku ohrožující.

Hrad Frýdštejn, který ležel na jazykové severní hranici, byl v roce 1891 zakoupen okrašlovacím spolkem města Turnov a to z toho důvodu, že ho kníže Kamil Rohan chtěl prodat a protože hrozilo riziko, že hrad získá německá strana, spolek se jednomyslně shodl na koupi hradu. Klub českých turistů projevil o hrad zájem, nicméně vzhledem k nedostatečným finančním prostředkům hrad nekoupil, ale vyjednal koupi hradu Klubem českých turistů v Praze: Na valné hromadě 23. února 1894 Karel Resl, předseda Klubu českých turistů v Turnově v bodě o koupi hradu pronesl: „Z ohledů národních, aby zachován byl hrad v rukou českých, nyní však, když se nabízí kupec jména tak vlasteneckého jako jest spolek českých turistů v Praze, tu myslí, hledě k nynějším skrovným prostředkům spolku, že bude dobře, když se zboží to spolek náš, aniž by podstoupil citelných ztrát, postoupí.[95]“ Nadále se turnovský Odbor Klubu českých turistů stává alespoň správcem hradu.

Náplní Klubu byla též rozsáhlá propagace Českého ráje. Ve spolupráci s J. Šimonem, známým turnovským fotografem, vydával pohlednice Českého ráje, které se posílaly na různé české i zahraniční výstavy. Velký počin klubu bylo také vydání velkolepého kolorovaného plakátu ve spolupráci s Václavem Kudrnáčem v roce 1894. Tento plakát byl rozesílán po evropských nádržích.

Klub byl pochopitelně velkým propagátorem názvu Český ráj. Tento název uvádí již při své první schůzi. Nicméně ještě další následný rok od svého založení, se v zápisech z klubových schůzí názvu Český ráj nepoužívá. Toho Klub ve své vlastní klubové řeči začíná používat až v létě r. 1893.

3.3 Období upevňování

Ve chvíli, kdy přesun Českého ráje do okolí Turnovska skončil na regionální úrovni úspěchem, bylo potřeba tento nový Český ráj ohraničit. Původně měl být Český ráj ze severu ohraničen Ještědem a z jihu Troskami, aby vzniklo krajinně ucelené území, neboť jak Ještěd, tak Trosky jsou krajinnými dominantami par excellence. Nicméně brzy po tomto prvotním pojetí byl Ještěd vzhledem ke svému národnostně konfliktnímu charakteru

[95] Valná hromada Klubu českých turistů v Turnově. 23.2.1894. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

z Českého ráje vyloučen. Severní hranice Českého ráje kopírovala národnostní hranici, která vedla Malou Skálou. Symbolickým vyjádřením této hranice se stala rozhledna na Kopanině, která byla postavena záhy po lokalizaci Českého ráje. Jižní hranice Českého ráje nebylo třeba ostře vymezovat, neboť z jihu nehrozila germanizace a tudíž tato část Českého ráje nebyla z hlediska konceptu nacionální krajiny důležitá. Ta místa, pomocí nichž se naplňoval koncept nacionální krajiny „Český ráj“ byla zejména: Skalní město pod Hrubou Skálou, v němž se odehrála slavná bitva z Rukopisu Královédvorského, Valdštejnská kaple, v níž měl být údajný jediný portrét Karla Hynka Máchy a skalní město „Kalich“, v němž se měli skrývat čeští bratři po Bělohorské události. V krajině Českého ráje se měl též odrazit odkaz Ladislava Riegra, semilského rodáka a českého vlastence, tak byla zbudována Riegrova stezka a počítalo se se stavbou Riegrovy mohyly na Kozákově.

3.3.1 Kopanina

Odbor Klubu českých turistů v Turnově byl tedy založen na jaře 1892. Již během prvního klubového výletu byl delegátem klubu pronesen proslov k tématu „O rozvoji turistiky v zájmu českých krajin vůbec, zdejšího města a okolí zvláště“[96], v jehož rámci byla zdůrazněna národotvorná stránka českého turistického průmyslu a národní povinnost českého turisty. Jako kdekoliv jinde v českých zemích se měl i zde, na Turnovsku, Klub českých turistů velkou měrou starat o prosazení národní myšlenky do konkrétní podoby. Místním obyvatelům měl Klub svojí činností ukázat na to, že žijí v národní krajině a že na tento fakt mají být patřičně hrdí. O turisty, kteří zavítají do zdejší krajiny, aby se pokochali čistotou a krásou české vlasti, se mají s největší péčí starat, neboť cílem turismu nebyl jen přísun tolik potřebného kapitálu do krajiny, ale zejména společné úsilí o prosazení národní ideje cestou poukazování k nacionální krajině, která je svoji podstatou majetkem všech Čechů.

Úkolem Klubu českých turistů v Turnově měla sice být starost o stezky a značení, ale zejména též starost o to, aby ony stezky zavedly turisty na místa s krajně nacionálním významem, nebo alespoň aby stezka sama byla jakousi symbolickou vlasteneckou poutí, jako tomu bylo například v případě Riegrovy stezky.

[96] RESL, KAREL. Řeč k založení klubu „Turnov – nové středisko české turistiky. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

Již během prvních jednatelských schůzí byl vznesen očekávatelný návrh, aby se požádalo pražské klubové ústředí o zrušení klubových příspěvků alespoň pro první rok. Návrh byl Klubem českých turistů v Praze zamítnut. Nicméně již v rámci druhé jednatelské schůze byl vznesen návrh, aby se koupil pozemek nad Malou Skálou v místě zvaném „na Kopaninách" a aby zde byla postavena rozhledna. Od samého počátku se jednalo o tom, aby byla rozhledna postavena z trvanlivých materiálů jako je kámen a železo, tudíž bylo jasné, že stavba bude velice nákladnou záležitostí.[97] Když uvážíme, že Klub žádal o zrušení, nebo alespoň o snížení, sice poměrně vysokých příspěvků, tak stavba takové mohutné a nákladné rozhledny hned od počátku existence Klubu, musela být velice odvážným podnikem.

S koupí pozemku se spěchalo, neboť o pozemek již měla zájem německá strana. Je až s podivem, jak rychle a elegantně proběhla koupě pozemku, na kterém měla stát nová rozhledna. Pro Klub českých turistů byla stavba rozhledny na Kopaninách zásadním krokem, neboť , jak se píše v jednatelské zprávě za rok 1892 přednesené 6. 12. 1892: „jazyková mez severočeská je prolomena již na dvou místech u Českého Dubu a Hodkovic, kde již tichne hlahol jazyka našeho a již již valí se proud germanizace k nám třetí prorvou Friedštějnskou zachvátivši severní část Kopaniny, která je již německá[98]". Ve zprávě je též obsaženo, „že nejlepší by bylo postavit na jazykové mezi hradbu"[99], nicméně funkci hradby bude splňovat rozhledna, „jež mluvou kamennou do širé vlasti by věštila, že také čeští turisté stojí zde na stráži a nedopustí, aby jen další píď kraje našeho, nám odejmuti býti mohla.[100]"

Pochopitelně se hned od počátku vyskytly závažné problémy s financováním stavby, nicméně na žádném místě není zaznamenáno, že by Klub se stavbou byť jedinkrát zaváhal. V době, kdy Klub měl největší problémy s financováním stavby, padl návrh, aby stavbu spolufinancovaly německé turistické spolky. Tento návrh byl striktně zamítnut, „neboť se na věc pohlíží ze stanoviska národněturistického[101]". Ve zprávě se výslovně píše, že „tímto podnikem chceme probudit a upevnit národní vědomí tamnějšího lidu.[102]"

[97] Zápis o VIII schůzi výboru, dne 19. měsíce listopadu odbývané. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[98] Jednatelská zpráva přednesena ve valné hromadě dne 6. 12. 1892. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[99] Tamt. „Kdož by nepozoroval, že zde třeba stavěti hradbu, o niž drsný severní vítr by se rozrážel a zeslaboval".
[100] Tamt.
[101] Zápis o VIII. Schůzi výboru, dne 19. měs listopadu odbývané. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.
[102] Pokládání základního kamene ku stavbě rozhledny na Kopaninách. (I)

Základní kámen byl položen 29. října 1893 a když uvážíme, že Klub byl založen 1892, tak se jednalo skutečně o velice rychlý počin, což jen ukazuje na krajní závažnost celé akce. K základům byla přiložena láhev, která obsahovala text vysvětlující důvod stavby: „Ku stavbě rozhledny této přikročeno z důvodů turistických i národních, neboť Kopaniny nedaleko polorozbořeného Frydštejna jest místo nejkrásnějšího rozhledu v celém okolí turnovském a jest zároveň nejkrásnějším rozhraním živlu německého a českého. Rozhledna proto slouží i ku posílení ducha tamnějšího lidu českého“[103]. Text v láhvi též obsahoval: „ Vytrvale a zmužile, dosáhnem svého cíle. V mysli vlast, v paži sílu, v srdci smělost.. Nechť půda ta, zůstane věčně českou. Pevně stůj jak skála v moři – větru bouři vzdoruje, ku ozdobě vlasti naší – krásné matky Čechie. Ku zdaru spolku – ku chvále vlasti – ku chvále národa. Budiž ochranným kamenem, národa našeho. Jako Sokol povždy je – budiž i ty baštou a hlasatelem české národnosti. Ku slávě vlasti – ku zdaru stavby“[104].

O jak závažnou národnostní situaci se na Malé Skále jednalo, ilustruje dopis[105], zaslaný o velikonoční pondělí 1893 Klubu českých turistů v Turnově. Pisatel zde uvádí několik stížností na adresu dění na Malé Skále. Za prvé pisatel vytýká, jak je možné, že tam, kde jsou orientační turistické tabulky, „ nejsou dole, neb vedle, ale *nad českými*, aby všichni výletníci viděli, že jsou na půdě německé, která dopřává jen z milosti pod prvním německým nápisem také tabulky „cizí“ řeči. Pisatel si též stěžuje, že většina českých červenobílých tabulek je poškozena. Další stížnosti se týkali toho, že děti na Malé Skále žebrají nejdříve německy a pak až česky a že místní obchodnice se jim čtyřikrát snažila prodat květiny a pokaždé na ně hovořila německy. V tomto dopise pisatel důrazně žádá nápravu, žádá, aby se Klub postaral o to, aby bylo všem výletníkům jasné, že se pohybují na české půdě.

Kopanina (Obr. 3) byla slavnostně otevřena již 3. 6. 1894. Slavnosti se zúčastnilo stovky lidí a z Prahy byl dokonce vypraven zvláštní vlak. Vrcholem slavnosti byl pak Bendův Chorál národa českého[106]:

„Pane zakryj štítem svým drahou vlasť,
by zloba vrahů ji neschvátila,
žízeň uděl i stálou míru slast,
by doba zlatá ji se vrátila,

[103] Tamt.
[104] Tamt.
[105] Z dopisu zaslaného anonymem Odboru Klubu českých turistů v Turnově na „Velikonoční pondělí“ 1893. nesign. Z materiálů Klubu českých turistů v Turnově. Státní okresní archiv Semily.
[106] BENDL, K. Chorál národa českého. *Listy Pojizerské*. 1898, č. 13, s. 3.

a plámě její ve blahu a zdaru
povzneslo ji ku slávě Otakarů.
Pomiluj, Pane, vlasť, pomiluj Pane vlast!
Učiň, by se lvem prapor náš zas se vznes,
jenž drahný čas byl ve prach pošlapán,
nechť ať se celou, celou vlastí šíří ples,
žeť mrzké porobě již výhost dán,
s ní že poslední pouto k zemi kleslo
„Volnost a zdar“ žeť doby naší heslo!
Pomiluj, Pane, vlasť, pomiluj Pane vlasť!

Jako projev díků za rozhlednu složil a věnoval Odboru Klubu českých turistů v Turnově Karel Žádník vlasteneckou báseň „Na Kopanině[107]“, v jejíž závěrečné sloce se odráží to, čím se rozhledna měla stát:

Ty zlatým klíčem budiž štíhlá věži,
jenž k lásce té hruď českou otevírá;
buď krásy majákem, jenž jasně zírá,
kde na duchu tmy závěj dosud leží.
A kdyby přes hranice lstivým hadem
vrah lakotný se plížil v české luhy,
tož kamennou pěsť zvedni v zápas tuhý
a lidu svému pevným budiž hradem.

V jednatelské zprávě z 12. 12. 1895 byl též uvedeno[108], že byl schválen návrh, aby do věže Kopaninské rozhledny byly umístěny citáty českých vlasteneckých básníků. Návrh byl jednomyslně přijat. Kopaninská rozhledna měla skutečně všemi možnými prostředky demonstrovat svůj nacionální charakter. Ač v této době bylo v oblibě stavět rozhledny, zdaleka ne v každé bychom našli citáty českých vlasteneckých spisovatelů.

[107] Tato báseň opěvuje nacionální charakter Českého ráje a je tak výmluvným svědectvím o tom, jakým způsobem byl Český ráj nahlížen a konstruován, a proto ji uvádím v příloze (viz příloha č.)
ŽÁDNÍK, Karel. Na Kopanině. *Listy Pojizerské*. 1894, č. 11, s. 1.
[108] Jednatelská zpráva přednesena ve valné schůzi ve čtvrtek dne 12. měs. Prosince 1895 odbývané. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově I. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

Rozhledna na Kopanině se stala severní hranicí Českého ráje. Tato hranice byla ustavena z důvodů jak ideového, tak také nalezla oporu v samotné krajině. Jistě bylo pro ustavující Český ráj nesmírně důležité vést severní hranici Českého ráje spolu s hranicí jazykově-národnostní. Domnívám se totiž, že bylo potřeba ustavit Český ráj tak, aby těsně sousedil s územím obývajícím převážně Němci. Záměrem totiž bylo v juxtapozici jasně ukázat, kde končí „ráj". Ráj měl podle této představy ostře končit v místě, které obývá první přeshraniční Němec. Čeští turisté si tuto skutečnost měli uvědomit přímým kontaktem s krajinou. Rozhledem z Kopaniny jakoby měli obsáhnout rajskost krajiny, která je národnostně čistá. Pouhým pohledem k severu pak turista viděl onu krajinu, „která se z mračna šedého zvedá od Ještěda.[109]"

Je jasné, že při ustavování severní hranice Českého ráje hrál nacionální aspekt hlavní roli. Pokud svoji roli v této záležitosti sehrála i fenomenologie krajiny, tedy pokud sama krajina tím, jaká je, vybídla k tomu, aby byl severní bod Českého ráje ustaven právě na Kopaninách, tak to za žádných okolností není pramenně prokazatelné. Prokazatelné je jen to, že se „konstruktéři krajiny", v případě kopaninské rozhledny, tedy Klub českých turistů v Turnově, odkazovali jak k nacionálními poselství rozhledny, tak k tomu, že z jejího vrchního patra bude moci shlédnout okolní krásnou krajinu.

Rozhledna na Kopanině se tyčí přímo nad údolí maloskalském, které je obecně považováno za jedno z nejkrásnějších v českých zemích vůbec. I rané průvodci po této krajině považují údolí Malé Skály za půvabné. Nicméně nedomnívám se, že by potenciální ztráta krásné krajiny maloskalské ve prospěch německé strany byla příčinou spěšnosti celé kopaninské akce. Jistě byla pro Čechy ztráta každého metru české půdy bolestivá, nicméně v tomto případě hrálo roli i to, domnívám se, že pokud by se Malá Skála neubránila germanisaci a hranici Českého ráje spolu s rozhlednou by pak bylo nutné posunout o malý kousek dál směrem k jihu, tedy na krajinně též vhodný vrch na druhé straně údolí, pak by se mohla rozdrolit celá nacionálně krajinná myšlenka. Onen vrch, totiž, nese jméno Sokol. Prameny hovoří o tom, že jméno tohoto vrchu je prastaré a vzniklo podle samotného vzhledu kopce, který vypadá jako letící sokol. Ač v tomto případě byl vrch zřejmě pojmenován původně bez nacionální konotace, regionální vlastenci hojně využívali vhodného názvu vrchu ve svých opěvných textech na Český ráj. Poněmčení údolí maloskalského a tím pádem ztráta půle vrchu Sokola by znamenala tragický úder. Navíc jen asi kilometr od vrchu Sokola je skalní bludiště -bájný Kalich, údajné útočiště českých

[109] ŽÁDNÍK, Karel. Na Kopanině. *Listy pojizerské*. 1894., č. 11, s. 1.

bratří. Domnívám se, že tato nacionální lokalita par excelence se za žádných okolností nesměla dostat do přímého ohrožení německým živlem.

Pro krajní důležitost existence severní hranice Českého ráje hovoří i ta skutečnost, že tato lokalita byla druhá[110] nejpropagovanější v Českém ráji. Téměř každý rok v Hlasech a Listech Pojizerských čteme, jak se místní vlastenci u c. k. drah neustále prosazovali o to, aby do těchto míst byly posilovány vlakové spoje. Když se naopak některé spoje zrušily, zvedlo to vždy vlnu protestu a odporu.

Německé nápisy na českém území byly v této době obecně rozčilující, nicméně po stavbě rozhledny na Kopaninách a tím pádem po vytyčení symbolické hranice Českého ráje, byla situace na Malé Skále poměrně vyhrocená. Nápis na vlakovém nádraží „Kleinskal" byl velice rychle nahrazen „Malou Skálou" a jakékoliv projevy němectví na Maloskalsku byly hojně diskutovány v Hlasech a Listech Pojizerských. V těchto listech se jakýkoliv projev nacionalismu na Malé Skále podporoval. Neopomnělo se v Hlasech Pojizerských ze 22. 8. 1909 například čtenáře informovat o tom, že „na Suchých Skalách u Malé Skály vlají dva červenobílé prapory, které věnoval Českému ráji pan J. Ptáček, obchodní cestující z Roudnice[111]."

První rok byla Kopanina hojně navštěvována turnovany a spolky z blízkého okolí. Nicméně již od roku 1896 návštěvnost klesala a to především ze strany českých turistů a místo toho začali na Kopaninu v hojné míře pořádat výlety Němci z okolí. Jako reakce na tuto vzniklou situaci se v dubnu roku 1898 objevil v Hlasech Pojizerských článek apelující na české turisty, aby více navštěvovali rozhlednu:"…Chceme dnes ukázati na jedno z méně našinci navštěvovaných míst a tím v nastávajícím období výletním na ně upozorniti: Jest to naše Maloskalsko s Frýdštejnem a rozhlednou Kopaninskou. Že zvlášť toto poslední jmenované není bez zajímavosti, uznal i „Klub českých turistů" dav – díky péči Odboru turnovskému - vystavěti na samém rozhraní národnostním na vrchu Kopanině rozhlednu.[112]" Dále se hovoří o nízké návštěvnosti ze strany „našince". .."A předce nejen zájem o krásy přírodní, historickou důležitost zdejšího okolí, ale i zájem národní hraje zde důležitou úlohu. Vždyť nejen u rozhledny Kopaninské, ale i ve hradě Frýdštějně a pantheonu Maloskalském po větší část léta zaznívá hovor německý, tak že by člověk poměry neznající, domníval se býti zde již daleko za hranicemi naší národnosti."[113] Ukázalo se, že rozhledna na Kopanině je jen částečně funkční záležitost ve snaze učinit na

[110] Po Hruboskalsku
[111] Dar Českému ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1909, č. 16, s. 6.
[112] Naše výlety. *Hlasy Pojizerské*. 1898, č. 7, s. 4.
[113] Tamt.

Maloskalsku jasnou národnostní hranici. Proto se nejen v tomto článku, ale v mnoha dalších podobných neustále apeluje na české turisty, aby toto místo navštěvovali častěji: „Hleďme i turisty přiměti k tomu, by navštěvovali tento kraj našeho ráje a přesvědčili se, že dosud v našich rukách a ne v moci cizinců; zároveň bychom dotvrdit mohli, že zde: „ještě slovanská řeč žije a bude žít na věky“.[114] Nicméně autor tohoto článku, zřejmě Kudrnáč sám, navrhuje ještě jedno originální řešení situace: „Ku konci projevujeme žádost k oněm kruhům, kteří mají vůli a sílu, by postarali se by „Frýdštejn“ obdržel opět své původní jméno. Tímto jménem zván byl pouze hrad, vesnice jmenovala se „Zásada“ a teprve později přijala jméno hradu za své.“[115]

Podle tohoto článku je patrné, že skutečně nešlo primárně o to, navštívit krásnou krajinu a pokochat se pohledem na ni z rozhledny, ale že apriori šlo o to, ukázat národností hranici v krajině. Jinak nelze vysvětlit tu skutečnost, že ve stejném článku, ve kterém se vybízí k výletu do krajiny je dán v souvislost apel přejmenovat osadu z německého názvu na český.

3.3.2 Ještěd

Ještěd do současného Českého ráje nepatří, nicméně na samém počátků konstruování Českého ráje bylo s Ještědem počítáno jako s mezníkem Českého ráje. V básni „Kde děwa má“[116] od Václava Jaromíra Picka z roku 1843, která je některými autory považována za první určení Českého ráje do okolí turnovského, uvádí Picek Ještěd, který vymezuje jeho ráj:“Wane větřík od Ještěra…“[117]. I v básni „U Jizery[118]“ Vácslava Sedláčka je Český ráj vymezen Ještědem: „Tam, kde Ještěr s Kozákovým důvěrně se přátelí…[119]“ Tyto básně však obecně nejsou považovány za „zakládající listiny Českého ráje“.

Tou je cestopisná kniha Václava Durycha „Z českého ráje“. V kapitole „Z českého ráje“ uvádím, že v prvním vydání této knihy byl zaujímal Ještěd významné postavení, kdežto ve druhém vydání z roku 1892 je o Ještědu už jen zmínka.

[114] Tamt.
[115] Tamt.
[116] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 7. ISBN 80-86527-19-0
[117] Ještěr je starší verze názvu Ještěd.
[118] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 9. ISBN 80-86527-19-0
[119] Tamt.

Nicméně J. V. Šimák ve svém Průvodci Českým rájem – sto padesát výletů z Turnova z roku 1903 Ještěd do výčtu uvádí[120]. Domnívám se, že Šimák uvedl Ještěd do Českého ráje proto, že se nikdy nepokoušel vnímat a spolukonstruovat Český ráj jako národní krajinu. Naopak se usilovně snažil všechny nacionální mýty a mystifikace, které se hojně užívali při propagaci Českého ráje, popřít a vymýtit. Zpravidla marně. Tedy i v případě Ještěda neměl Šimák potřebu vyloučit tuto krajinně krajně dominantní horu z výčtu Českého ráje z důvodů nacionálních. Kromě Šimákova průvodce se po roce 1900 Ještěd do výčtu Českého ráje nikde neuvádí.

V jednatelské zprávě Klubu českých turistů v Turnově za rok 1906[121] se hovoří o tom, že v týdeníku „Týden" byla odboru učiněna výtka, že nezabránil stavbě německého hotelu a německé rozhledny na vrcholu Ještědu. Odbor na to zareagoval sdělením, „že tam, kde němečtí turističtí spolkové již dlouhou řadu let připravovali stavbu hotelu a rozhledny, kde jedna polovice hory Ještědu patří německy smýšlejícím dědicům po hraběti Clam Gallasovi a druhá polovice knížeti Rohanovi, který k českým zájmům chová se chladně, že tam nemohl odbor klubu českých turistů v Turnově ničeho měniti. Mimo tj. Ještěd dávné německé výletní místo, tudíž za stávajících poměrů ovládnouti jeho není tak snadnou věcí a v Turnově poměry ty neseny jsou stejně těžce jako všude jinde v Čechách."[122]. Z toho vyplývá, že ač o Ještěd česká strana sice usilovala, později přeci jen snahu vzdala a naopak Ještěd v mediálním obrazu používala jako symbol německé zlovůle a to proto, domnívám se, že Ještěd byl natolik význačnou krajinou dominantou viditelný ze širokého okolí a samozřejmě z celého turnovska, že nemohl prostě jen být ponechán ladem. Ještěd se prostě musel stát buď severní hranicí Českého ráje, což by znamenalo, že by se Ještěd s Podještědím musel stát nacionálně čistou krajinou, což se nestalo, nebo se musel Ještěd stát symbolem toho, proti čemu se Český ráj stavěl, nebo alespoň místem, ze kterého je česká země ohrožena. Tento obrat je patrný v Básni signované B.B.[123]

[120] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova.* Turnov: Kudrnáč, 1906, s. 82.
[121] Odbor klubu českých turistů v Turnově. *Listy Pojizerské*. 1907, č. 4, s. 4.
[122] Tamt.
[123] [BOUŠKA, Bohuslav]. Nad Ještědem mračno. *Hlasy Pojizerské*. 1908, č. 13, s. 1.

Nad Ještědem mračno.

Nad Ještědem mračno,
vichr výš ho žene…..
hoj! to supům lačno,
chásce rozvzteklené,
na temeně bouří…..
Bij, co sílu stačí!
Z Ještěda se kouří…!
Zpátky, plémě dračí!
Bij! Však ono jednou
také na tě dojde
líce tvoje zblednou
zpupnost tvoje pojde
v malomocném vzteku
v panovačné zvůli
ve zběsilém jeku
mocnou Boží vůlí.

Nad Ještědem mračno-
„na pláni“ se plouží;
po nás supům lačno…..
níž a níž krouží,
pohlížejí dolů
a své ostré drápy,
bez lítosti, bolu
v prsa lidu stápí…
Jenom zatkli jednou –
bouř se prudká zmáhá
hory výš se zvednou
zastavují vraha
vrhají ho v dáli
hlavy vzpůrné sráží…..
hoj, vždyť jste se smáli
naši pevné stráži!!

Nad Ještědem mračno,
ať si jak chce vstává…..
Že je supům lačno?
Hromem že nám mává?
Že otvírá chřtány…?
Pozřít by nás chtělo.
Ale my ty plány
hrdé zpurné čelo
svoji vlastní silou,
vzdorem smetem z cesty…..
Hle, tu barvu bílou
jak si cestu klestí

Nad Ještědem mračno - - -
ale již se ztrácí,
není supům lačno
V cizinu se vrací,
táhnou odkud vyšli,
s potlučeným hřbetem…
Ó, jen kdyby přišli!
S povrchu je smetem!
Ó, ty naše hory!
bouří se a mračí,
ale jejich vzdory
na cizáky stačí.

mračnem, které mizí,
s červánky se pojí
u té barvy ryzí
cizáci se bojí.

Ó, ty naše skály
nepřátelům čelí
od věků tu stály,
věk tu budou celý!

Ještěd se tedy po počáteční snaze nestal severním hraničním bodem Českého ráje. Tím se jednoznačně stala Kopaninská rozhledna a o Ještědu se nadále neuvažovalo jako o součásti Českého ráje. Nicméně to, že se vůbec jednalo o jeho zařazení do Českého ráje, ač byl převážně německý, svědčí o tom, že krajinné dominanty nejsou při zakládání konstruovaných krajin zcela lhostejné. Jednoduše řečeno: kdyby to bylo z nacionálních aspektů možné, Ještěd jako nepřehlédnutelná krajinná dominanta (Obr. 4), by zcela nepochybně do Českého ráje patřil. Domnívám se též, že nereflektované, automatické vidění turnovské krajiny jako jednolitého celku přirozeně ohraničeného Ještědem a končícího Troskami, se projevilo v názvu a koncipování současného vlastivědného sborníku „Od Ještěda k Troskám“.

3.3.3 Spiritismus

Spiritismus je duchovní nauka, která je založena na předpokladu existence duše nezávislé na těle, které po jeho smrti opustí a jež je schopna prostřednictvím tzv. médií (prostředníků) komunikovat se žijícími. Tento směr se u nás uchytil zejména v podkrkonoší a rozvinul se v 80. a 90. letech 19. století.[124] Na tomto místě tento jev zmiňuji z toho důvodu, že je přinejmenším pozoruhodné, že tam, kde končí hranice spiritismu, tam začínají hranice Českého ráje. Například Semily se staly východní hranicí Českého ráje a kousek za Semilami začínají vsi, které byli spiritismem charakteristické, jako např. Stará a nová Paka, Libštát, Horní Sytová.

Spiritismus se dostal do podkrkonoší z Německa, tudíž byl místními, nevěřícími v spiritismus , považován za zhoubnou nákazu, která sem byla z Německa zavlečena[125].

[124] DUŠEK, Libor. Tajemní spiritisté. *Časopis Krkonoše-Jizerské hory*. 2010. [cit. 2012-04-16]. ISSN 1214-9381. Také dostupné z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11043&Itemid=34

[125] Tamt.

K tomuto tématu existuje zajímavý článek z Hlasů Pojizerských z 25. 6. 1893 [126]. Dopisovatel zde uvádí, že je obchodníkem, který se během svých obchodních cest setkal se spiritismem, který ve svém dopise ostře kritizuje: „Jest to přebolestný úkaz a trpká známka ducha času převratného, kdykoliv se v národě našem jeví duch nesvornosti vzpoura proti autoritě církevní a jakási církvi nepříznivá změna zákonů, že z ciziny přilétnou jako krkavci bludaři, hlodajíce na blahu národa našeho, podvracujíce pokoj jeho. Nauka o spiritismu…zavlečena jest z Němec do krajin Českých ponejvíce do míst v Čechách severovýchodních.“[127] Článek je titulován – Z okolí maloskalského s podtitulem „Ze sousedství českého ráje.“ V roce 1893 se ještě tak často název český ráj nevyskytuje, aby se dalo konstatovat, že podtitul je v tomto případě jen náhodný. Je tedy pravděpodobné, že hranice spiritismu spoluvytvořily hranice Českého ráje – bylo totiž nemyslitelné, aby v krajině nazvané „Český ráj“ mělo své místo duchověrství zavlečené z Německa. Spiritismus na Turnovsku rozhodně nebyl v oblibě, naopak se v Listech a Hlasech Pojizerských vyskytují zprávy o potírání a spiritistických hnutí a kritika této nauky.

3.3.4 Mácha na Valdštejně

Do období lokalizace též zapadá legenda o portrétu Karla Hynka Máchy na v kapli na Valdštýně. (Obr. 5) Karel Hynek Mácha byl považován za velkého českého básníka a vlastence. Na sklonku 19. století již došel velkého obdivu a úcty. Bohužel nestihl během svého krátkého života[128] vstoupit do takové veřejné známosti, aby byl pořízen jeho oficiální portrét.

Aby se v 80. letech 19. století mohlo prosadit okolí Turnovska jako Český ráj, bylo potřeba ukázat na to, že je tato krajina tohoto názvu a charakteristiky, zejména samozřejmě po stránce nacionální, vhodná. Lokalizaci Českého ráje do okolí Turnovska mohla pomoci i ta skutečnost, že Mácha rád touto krajinou cestoval, jak jsem již zmiňovala v úvodu. Regionální vlastenci sice na tento fakt byli dozajista hrdí, nicméně tento fakt nebyl natolik úchvatný, aby se o něj mohli regionální vlastenci při prosazování Turnovska opírat. Domnívám se proto, že Václav Durych šikovně využil spekulací o tom, že na Valdštýně je portrét Karla Hynka Máchy a tuto legendu v plné síly uveřejnil v prvním vydání svých cestopisných črt „Z českého ráje“ z roku 1986: …“Největší pozornost budí kaple sv. Jana

[126] Ze sousedství českého ráje. *Hlasy Pojizerské*. 1893, č. 12, s. 6.
[127] Tamt.
[128] 16. 11. 1810 – 6. 11. 1836

Křtitele. Jest to jen prostinká, laťovými dveřmi uzamčená kaple a v ní nad oltářem nalézá se obraz sv. Jana Křtitele. Obraz ten je pro nás z té příčiny velezajímavým, že jest hlava světce věrnou podobou českého básníka Karla Hynka Máchy , který malíři tohoto obrazu (fresky) stál modelem. Aby pak nikdo nepochyboval o pravdě výše uvedené, uvádím na doklad toho stať, kterou k jubileu nesmrtelného pěvce „Máje“ napsal český spisovatel J. V. Frič: Sháněli jsme se všichni za památkami po slavném, tak dlouho zneuznaném pěvci, ano měli jsme nejlepší vůli sebrané spisy jeho vydati a řádným životopisem a komentářem opatřiti, ale onen „vlastenec“, který byl na ně kdysi zapůjčil bratru nebožtíka dvacet zlatých, nechtěl nám jich ani zlatem vyvážených vydati – to na pokyn jiného „výtečníka“, jenž by byl naši mladou básnickou chasu nejraději na lžíci vody utopil.

Bývalý majetník všech po Máchovi pozůstalých písemných pokladů, klempíř Mencl v Karlíně, sám kdysi bližší přítel bratří Máchů, napověděl nám, že Karel Hynek nedal se sice nikdy portraitovati, ale že seděl jednou modelem umělci, jemuž svěřeno vyobrazení sv. Jana Křtitele pro zámek Valdštýn u Turnova, jehož majitelem byl bar. Aehrenthal. Zlískavše- bylo to koncem února 1858 – povolení k tomu na baronu, vypravili jsme tam dovedného akademika, aby dotyčný obraz, kdekoliv se nalézá, věrně kopíroval. Nenadáli jsme se totiž, že to jen freska nádvorní otevřené kaple.

Akademik vzdor tuhým mrazům úloze své šťastně dostál: přinesl celé tři kopie v barvách vodových na vybranou zpět a byl námi za svou horlivost víc chválou než vydatným honorářem odměněn.

Tyto tři kopie předložili jsme jinému blízkému příteli Máchovu, Karlu Sabinovi, jenž shledav, že kopie hlavy, ač poněkud podobná vzoru, vykazuje brunátnější pleť, delší a rozčechranější kadeře a jiný růst brady a vousů, za to však čelo a oko znamenitě věrny a dostiženy, vybral jednu z kopií Máchovi nejpodobnější, načež akademik pod jeho návodem kreslil a proměňoval Máchovu hlavu tak dlouho, až Sabina uspokojen vykřiknul, že podobá se již originálu.

Jednalo se nyní ještě o dotvrzení toho jinými „nepředpojatými“ svědky, což podařilo se nám způsobem stejně radostným, jak překvapujícím.

Z Máchových přátel byli dva divadelní herci Kaška a Lapil, kteří neměli ani tušení, že se o vzkříšení básníkových tahů zasazujeme. I přinesl jsem jednoho večera s Barákem a Nerudou vyzískanou kresbu do pivnice „U města Moskvy“, když jsme ji nenadále Kaškovi předložili. Tento zadívav se vážně na obraz, aniž bychom mu nejmenšího napověděli, jevil patrné překvapení, až i slzy vstoupily mu do očí; a ještě nebyl slova pronesl, anto právě do pokoje vstouplý Lapil dostřeha jen maně, co Kaška v rukou drží, zvolal prudkým, vždy

upřímným svým způsobem:“Ježíš Marjá! To je Karel!...nemaje rovněž jako Kaška ani zdání o tom, co připravujeme. Nuž, měli jsme vyhráno! Oba herci ještě některou nepatrnou změnu co do střihu vlasů a spůsobu pláště navrhli, a my pak již byli s to, s nejlepším svědomím podobiznu Karla Hynka Máchy k jarnímu svému almanachu co hlavní ozdobu obecenstvu českému i přátelům svěžejší poesii pro potěchu předložiti.“[129]

Stať je vystavěna faktografickým způsobem a je tak plná skutečných osob (Kaška, Lapil) a konkrétních míst (pivnice „U města Moskvy“), což mělo dokazovat pravdivost celé události, ale je též plná emotivních momentů (Kaškovy slzy), které zase měli strhnout čtenářovo srdce. Nicméně celý příběh se jeví krajně vykonstruovaný a způsob, kterým se dobralo Máchovy podoby silně pochybný, zřejmě legenda na dobového čtenáře, toužícího po vlasteneckých objevech , působila silným a přesvědčivým dojmem.

Nicméně pochybnosti o pravosti Máchova portrétu se objevili již krátce po uveřejnění domnělé podoby v Almanachu Máj. Již dobové prameny hovoří o tom, že za podvrhem stál Karel Sabina.[130] Ten po celý život hájil pravost Máchovy podoby. Překážkou v jeho tvrzení mu nebylo ani to, že v obraze Jana Křtitele Máchu nepoznal ani jeho bratr a přátelé. Ve stejném roce, kdy vychází Durchovy cestopisné črty s Fričovou statí, uveřejnil Karel Vít Hof v Hlasu národa podrobnou stať o tom, jakým způsobem podvrhl Sabina Máchův portrét.[131] V době, kdy Durych uveřejňoval Fričovu stať ve své knize, s největší pravděpodobností musel vědět o silných pochybnostech o pravosti portrétu. To mu však zdaleka nebránilo, aby stať uveřejnil v plné kráse.

Avšak v druhém vydání „Z českého ráje“ z roku 1892 se Durych k této legendě vyjadřuje pouze krátce: „Největší pozornost budí kaple sv. Jana Křtitele. Zde nad oltářem nalézá se obraz sv. Jana Křtitele. O obrazu tom až do nedávna vážně tvrzeno, že jest hlava světcova věrnou podobou českého básníka Karla Hynka Máchy, který malíři této fresky stál modelem.“[132]

Domnívám se, že v roce 1892 už Český ráj měl na Turnovsku, alespoň na lokální úrovni natolik silnou pozici, že již nebylo v zásadě nutné podporovat lokalizaci (snad i pro Durycha samého) příliš pochybnými legendami. Český ráj se poměrně dobře uchytil a bylo už víceméně jasné, že na Turnovsku působí celá řada lokálních buditelů, kteří jsou

[129] DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. V Hradci Králové: V Durych, 1886. s 6-8.
[130] NOVOTNÝ, Miloslav. *Portrét Karla Hynka Máchy*. Praha: Družstevní práce, 1936, s. 28.
[131] Tamt. s. 20.
[132] DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892. s. 18.

samostatně schopni svoji aktivní činností naplnit koncept nacionální krajiny zvané „Český ráj“.

V únoru 1910 vychází v Listech pojizerských článek[133] o padělku Máchova portrétu malířem Quastem. V této souvislosti je zmíněno, že pátrání po portrétu Karla Hynka Máchy je „zajímavé i z toho hlediska, že v na Valdštýně je obraz Jana Křtitele, který je též pokládán za podobu básníka“[134]. V článku však není již patrná nejmenší snaha o prosazení pravosti Máchova portrétu, jako tomu bylo o necelých třicet let dříve.

3.3.5 Hrubá Skála a Rukopis Královedvorský

V době národního obrození se čeští spisovatelé snažili, aby svými díly přispěly k probuzení národního ducha. Obrozenci využívali všech možných prostředků, které mohly napomoci k naplnění jejich cílů a opírali své literární práce o vše, co mohlo přispět k rozmachu národní hrdosti a pochopení národní kontinuity. Jedno však obrozencům chybělo. Sousední národy měly své staré legendy o udatnosti a chrabrosti svého národa, český národ však tyto legendy postrádal, a to v době, která se přímo obracela k národním mytologiím. A tak se na pomyslném vrcholu českého národního obrození „náhle“ objevily rukopisy, které obsahovaly básně vypravující o udatných a velkolepých činech národa českého. Záhy po uveřejnění rukopisů se objevily pochybnosti o jejich pravosti a v jistém smyslu probíhá spor o rukopisy dodnes.

Faktem zůstává, že rukopisy zaujaly funkční místo v procesu národního obrození a i když na sklonku 19. století byly pochybnosti nad pravostí rukopisů všeobecně známy, tento fakt nebránil národním buditelům neustále využívat rukopisů ve sledování svých národněobrozeneckých cílů. V případě předmětu mého bádání tomu nebylo jinak.

Pro moji práci je důležitá báseň obsažená v Rukopise Královédvorském „Beneš Heřmanov“[135]. „Historický“ kontext básně je následující: V roce 1203, kdy Přemysl Otakar I. pobýval v německé říši, aby tam pomáhal Otovi IV. Bavorskému proti jeho odpůrci Filipu Staufovci, vpadli Němci-Sasíci přes Zhořelecké hory do českých zemí, které postupně plenily. Jejich vpád zadržel až Beneš Heřman, který je v lese pod Hrubou Skálou „na hlavu porazil“ Tento Beneš Heřman byl syn Heřmana Markvartice z Ralska.

[133] Mystifikace s Máchovou podobiznou. *Listy Pojizerské*. 1910, č. 4, s. 3.
[134] Tamt.
[135] *Starodávné básně rukopisů Zelenohorského a Královédvorského*. Praha: Národní Republika, 1934. 71 s.

Báseň je skutečně velkolepě vystavena a popisuje zdrcující porážku Sasíků. (Obr. 6). Dějiště hrdinné bitvy je v básni přesně popsáno. Sasíci táhly od Zhořelce k Troskám a Beneš Heřman shromáždil lid k bitvě v lese ve skalách pod Hrubou Skálou.[136] Domnívám se, lokace této udatné bitvy do Hruboskalska byla nejen jedním z argumentů, proč umístit Český ráj do lokality okolo Turnovska, ale také tím, co velkou měrou vyživovalo koncept Českého ráje v okolí turnovském. Rukopisná báseň Beneš Heřman svou podstatou zasahuje jak do období hledání, tak i do období lokalizace a upevňování. Ač jsem nenalezla žádný pramen, který by přímo spojoval tuto bitvu s rozhodnutím umístit Český ráj do této lokality, přeci jen se domnívám, že tato skutečnost hrála při rozhodování o umístění Českého ráje významnou roli.

V ranné fázi „období upevňování“ se hojně píše o této slavné bitvě. Popis této bitvy nechybí téměř v žádném průvodci vydávaném v tomto období. Nutno však dodat, že v roce 1896 vydal Josef Pekař poměrně obsáhlou stať[137], ve které vyvrací logickými argumenty pravost legendy. Jeho hlavním argumentem je výskyt místního jména „Hrubá Skála“. Pekař uvádí dostatečné množství spolehlivých důkazů, že se jméno „Hrubá“ ve spojení se „Skálou“ do třicetileté války nevyskytovalo. Až do počátku 17. století se Hrubé Skále prostě říkalo „Skála“, nebo „Skály“ či „Smiřické Skály“ (podle majitelů). Když se pak začal používat přívlastek, nejčastější byl „Velká“ Skála, nikoliv „Hrubá“.[138]

3.3.5.1 Plátno „Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou“

K příležitosti Národopisné výstavy československé v roce 1895 vzniklo obrovské plátno „Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou“. Plátno zobrazuje výjev ze slavné rukopisné básně Beneš Heřman. (Text. příloha 1). Skicu navrhl již v té době velice slavný umělec Mikoláš Aleš, ale malba byla svěřena schopnějším malířům Jansovi a Maškovi. Plátno ohromuje již svým rozměrem. Jeho rozměry jsou 10 x 8,5 m, a tak se řadí k největším světovým plátnům vůbec. Aleš tento námět už jednou zpracoval a to v roce 1884, kdy ve shodě se zasazením události do časů Přemysla Otakara I., odděl bojovníky do středověkých rytířským brnění. Vzhledem k manifestačnímu zaměření výstavy, pro kterou bylo plátno

[136] Na stránkách České společnosti rukopisné (dostupné z: http://kix.fsv.cvut.cz/rkz/ [cit. 2012-04-16]) se uvádí, že stáří básní z Rukopisu se odhaduje od 9. do 13. století. Báseň „Beneš Heřman“ je tedy nejvýše ze 13. století. Je mi tedy záhadou, jak se v básni mohlo objevit pojmenování „Trosky“, když byly založeny asi 1380…
[137] PEKAŘ, Josef. Hrubá Skála v Rukopise Královédvorském. *Listy Filologické*. 1896.
[138] Tamt.

určeno, zobrazil Aleš tentokrát bojovníky jako mytologické Slovany. Za tuto historickou nevěrohodnost sklidil od prof. J. Kouby kritiku, nicméně odvolal se na právo umělecké licence. Doba si totiž žádala zobracování slovanských mytologických héroů.

Plátno bylo instalováno jako „dioráma“, kde scénograf Národního divadla naaranžoval před plátno skutečné pískovcové kameny a klády podobné těm, které jsou zobrazeny na plátně. Postavy v prvním plánu obrazu jsou v životní velikosti a na kožešinových částech jejich oděvu je nalepena skutečná kůže. Rozměrný obraz bitvy ve skalnaté krajině byl ze tmy prudce nasvícený, aby vynikla plasticita skutečných balvanů a kmenů umístěných před obrazem. Bylo obtížné, kde trojrozměrné tvary přecházejí v plasticky malované postavy bojovníků. Václav Jansa, který komponoval krajinu, navštívil Hruboskalsko a při této návštěvě ho provázel Jan Prousek. Ten byl dokonce vybrán jako poradce obrazu. Cílem bylo zachytit Hruboskalsko v největší míře realismu.[139] Poselství tohoto obrazu je jasné: Dioráma Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou mělo diváka vtáhnout do děje a svoji velkolepostí a do krajnosti zpracovaným realismem přesvědčit diváka o tom, že to, co vidí, se skutečně událo. Divák neměl ani v nejmenším pochybovat o pravosti této velkolepé bitvy.[140]

Jan Šimon ve svém Průvodci Českým rájem dokonce pravdivost této bitvy dokládá tvrzením, že památku na udatnost této bitvy nese jméno osady Hnanice, kudy Sasíci zpět hnáni byli.[141]

3.3.5.2 Výlety na Hrubou Skálu

V roce 1886 začali vycházet Hlasy a Listy Pojizerské, tudíž jsem jednoduše mohla od tohoto roku sledovat frekvenci a cíl výletů různých spolků. Tyto noviny informovali čtenáře o většině větších výletů pořádaných různými spolky do okolí Turnova. Nejčastěji pořádaným výletem byla jednoznačně trasa směřující na Hrubou Skálu. Trasa vedla přes Valdštýn a Sedmihorky a jednalo se, podle mého soudu, o jakýsi vlastenecký pochod. Když výletníci dosáhli Valdštejna, byli zřejmě zpraveni o unikátnosti Máchova portrétu ve zdejší kapli. Trasa pokračovala přes Sedmihorky, které vybudoval český vlastenec a schopný

[139] COGAN, Miroslav. Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. 1996, č. 9, s. 216-225. ISBN 80-901284-6-7.
[140] JANOUŠOVÁ, Jaroslava. Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. *Země světa*. 2003, č 3 [cit. 2012-04-18]. ISSN 1213-8193. Též dostupné z: http://www.zemesveta.cz/archiv/rocnik-2003/cesky-raj-4-2003/352-3/pobiti-sasiku-pod-hrubou-skalou
[141] ŠIMON, Jan. *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím*. V Turnově: V. Kudrnáč, 1900, s. 18.

podnikatel Šlechta, kde své volno trávívalo mnoho významných českých vlastenců a pouť byla zakončena na Hrubé Skále, odkud je krásný výhled do skalnatého údolí, ve kterém se odehrála ona slavná bitva.

Výletů na Hrubou Skálu bylo skutečně hodně, v roce 1886 sem zavítali občané Nového Bydžova a konal se sem hromadný studentský výlet[142]….Jakmile do Turnova zavítal Sokol, měl téměř povinnou vycházku na Hrubou Skálu. Stejně tomu bylo i 14. 6. 1886, kdy sem zamířil pražský Sokol[143]. V roce 1887 byl dokonce všesokolský slet zakončen 23. 6. výletem na Hruboskalsko. Jednalo se o obrovskou slávu, kdy se na Hrubou Skálu přijeli podívat i čechoameričtí Sokolové. K té příležitosti jim Bohdan Kaminský složil velkolepou oslavnou báseň zakončenou slokou: *„Kde Trosky velebné dnes chmurné zjasní čelo, kde naše jásání dnes echem rozzvučelo ty skály, dávnou stráž; ó buďte žehnáni po dlouhé svoji pouti, kde Beneš Heřmanúv nám nedal zahynouti, ten první Sokol náš!“*[144]. V témž čísle ke stejné příležitosti uveřejněna báseň obsahující: „Kozákov vážný, jenž se kdysi díval, jak bohatýrský Beneš Heřmanov Od Skal odrážel mocný Němců příval, dnes zhlíží vlídně dolů na Turnov.“[145]

3.3.5.3 Problémy se značením a pohybem po hruboskalském lese.

Hrubá Skála byla veleoblíbeným místem různých spolků a turistů, ač pohyb v hruboskalských lesích nebyl vždy příjemný. Správce hruboskalského statku totiž nechával pravidelně strhávat značení a do jistých partií lesa měli turisté vstup vyloženě zakázaný. Klub českých turistů v Turnově musel neustále žádat hruboskalský statek o povolení ke značení, čehož se mu sice dostávalo, ale v zápětí po novém označení bývaly cedule opět strženy. Celý problém se značením na Hruboskalsku je přítomný téměř ve všech relevantních pramenech a to každý rok. Oficiální politika hruboskalského statku sice byla proturistická a nekonfliktní, nicméně zaměstnanci zřejmě měli opačný rozkaz. Teoreticky by bylo mnohem jednodušší, kdyby se za cíl výletů zvolilo takové místo, ke kterému by nebyl problém se značením. To by bylo možné, pokud by prvotním cílem byly přírodní krásy Turnovska. Avšak v tomto případě šlo o to, ukazovat, podle mého názoru, právě dějiště slavné bitvy Beneše Heřmana, které se nacházelo pod Hrubou Skálou. To byla

[142] Společný výlet. *Hlasy Pojizerské*. 1886, č. 6, s. [3]
[143] Sokol pražský v Turnově. *Hlasy pojizerské*. 1886, č. 7, s. [4]
[144] Americkým Sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11, s. 1.
[145] Tamt. s. 2

priorita, a proto se sem pořádala většina významnějších výletů, i když neustávaly problémy s pohybem po hruboskalském lese.

V jednatelské zprávě Klubu českých turistů v Turnově za rok 1907[146] je uvedeno, že Všesokolský slet byl opět ukončen 2. 7. výletem na Hrubou Skálu. Tomuto výletu předcházela intenzivní reklamní kampaň, kdy byly po různých místech v Praze rozmístěny reklamní pohlednice s vyobrazením Liebscherových Trosek a zvoucích do „Českého ráje", s plánkem železničního spojení. Výsledkem bylo, že sem zavítalo mnoho set Sokolů amerických, jihoslovanských, slovinských, ruských i polských. Ve stejné zprávě se uvádí: „ také na Hruboskalsku a to s laskavým povolením sl. lesní správy – letos- byť jen ostýchavě – po kořenech, kamenech a zaražených kolících provedeno tolik potřebné zde značení, které všem za několik dní, kým asi? Opět bylo po většině zničeno a tak musíme opět zase s povolením a snad ještě ostýchavěji začít znova".[147] O rok před tím, byl 27. května 1906 uveřejněn v Hlasech Pojizerských článek o tom, že ředitel panství hruboskalského povolil turistům pohyb po dříve zakázaných cestách.[148]. Ve čísle 12 byl uveřejněn článek o vandalismu německých mladíků, kteří 17. 6.[149] podnikli výlet na Hruboskalsko. Vylezli zde na „Dračí Skálu" a umístili zde německou vlajku. Při cestě dolů zničili všechny stupy a žebříky vedoucí na vrcholek skály. Pisatel článku je nesmírně pobouřen, nejenže vandalové poničili české skály pro čest a slávu národa německého, ale že i celou událost sledoval personál ze zámku a nic nepodnikli pro to, aby tomu zabránili. Dále dodává: „Co by se stalo, kdyby někdo z českých výletníků neb z letních hostů z Podháje nebo Sedmihorek učinil pouze krok ze silnice do lesa? Ihned vyřítil by se proti němu lesní zřízenec, někde v houští ukrytý, a málo vybranými slovy hnal by jej zpět na silnici, nebo by jej i udal."[150]

3.3.6 Kalich

Jednou z nejčastěji propagovaných lokalit v upevňujícím se Českém ráji bylo skalní bludiště Kalich (Obr. 7). Podle legendy se zde ukrývali čeští bratři ze širokého okolí, kteří byli po bitvě na Bílé hoře pronásledováni. Václav Durych ve své knize „Z českého ráje" tuto legendu v obšírném podání uvádí. Kalich nazývá eufemisticky „skalním chrámem pronásledovaných pobělohorských protestantů". Obšírně zde popisuje pět údolíček, ve

[146] Odbor Klubu českých turistů v Turnově. *Hlasy pojizerské*. 1908, č. 1, s. 2.
[147] Tamt.
[148] Pro pány turisty a výletníky. *Hlasy Pojizerské*. 1906, č. 10, s. 5.
[149] Provokace Němců v českém ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1906, č. 12., s. 4.
[150] Tamt.

kterých se tito scházeli. V pozdějších průvodcích již není Kalich tak podrobně popisován.[151]

Durych ve svém průvodci uvádí: "Protestanté nehodlavše opustiti lány zděděné po svých otcích, své útulné chaty, v nichž se zrodili a v nichž vychováváni byli, nehodlavše opustiti tu drahou českou půdu, byť i krev nevinných obětí se z ní vypařujících tížila na prsou, a vše,co česky dýchalo, srážela k zemi a chtěli-li v dobách těch, kdy vládli Hurtové, Marradasové…a podobná dračí havěť, modliti se k Bohu dle svého způsobu, byli nuceni utíkati se do skalních skrýší a do lesů, kde modlitbou, kázáním a pěním nábožných písních sílili se ku dalším bojům. Leč ani v těch lesních pustinách nebyli jistými…"[152] Následně obšírně popisuje, jakými všemi způsoby byli protestanti pronásledování a vyzdvihuje jejich nevinnost a prostotu. „Všade hemžili se vojíni ve službách reformačních komissí, proto museli tací uprchlíci ve dne skrývati se v hlubokých lesích a skalních slujích a pouze pod pláštěm tmavé noci prchali od nešťastného svého domova. Prchali jako žebráci, zanechavše v rozhodné chvíli statky i své jmění všecko cizím krvelačným vlkům napospas: bible neb jiná kniha byla jim jedinou památkou a jediným jměním z opuštěné vlasti. Tklivým je skutečně jeden takový stesk s vlastí svou loučících se exulantů: „Nevzali jsme s sebou nic – po všem veta; jen bibli kralickou, „labyrint světa"…[153] Nicméně turnovští protestanti se krutému pronásledování a tyranii vyhnuli, nebo se chytře schovávali ve skalním bludišti u Besedic: "Aby pak tomuto krutému pronásledování, jež na ně ze všech stran šklebilo své dračí tlamy, protestanté z okolí turnovského se vyhnuli, tož vyhledali bezpečnou skrýš, která jim skýtala dosti záruky a kdež mohli bez vyrušení a bez vážnější obavy obcovati bohoslužbě."[154] Durych zde podrobně popisuje spletitost skalního bludiště, jeho komplikovanost a možnost snadného zabloudění. Popisuje i samotnou modlitebnu: „V skalní stěně po pravé ruce nalézá se úzká rozštěpina a v ní mohutný skalní balvan, kdež vytesán kalich a letopočet „1635". Na levé straně rozštěpiny nalézá se tabulka s tímto veršem: „Vítám tebe v citu rozechvění, místo a tu sluji tvoji, jež před věky v krutém utrpení skryla bratry pod obojí. Jindřich Erazim Vitásek. Moravan."[155]

Cílem Durychova výkladu Kalicha je jednoznačně posílit národní identitu skrze kontaktk s „nacionálně-posvátným" místem v krajině:" Stojíme-li na místě posvátném, kde praotcové v dobách nejtěžších českým jazykem modlili se k Bohu, stojíme na místě, kde

[151] DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V Durych, 1886. s. 150-155.
[152] Tamt. s. 150-151.
[153] Tamt. s. 151.
[154] Tamt. s 151-152.
[155] Tamt. s. 153.

sílili se ku bojům za svobodu! Posvátný jakýsi pocit ovane naše duše a vzpomínání přelétne v ty doby, kdy v tomto údolí četně hemžilo se selského lidu, aby pěním nábožných písní, modlitbou, přijímáním pod obojí, jakož i úchvatným slovem kazatele učinili za dosť svému náboženskému přesvědčení a svým povinnostem.“[156]

Nicméně již v roce 1903 zpochybňuje J. V. Šimák legendu o Kalichu ve svém Průvodci Českým rájem – Sto padesát výletů z Turnova. Zatím jen stručně v kapitole „Na Kalich a Sokol“ uvádí: „Jméno i význam úžlabí, že bylo útočištěm evangelíků v čas protireformace, i letopočet i nápis je novodobou mystifikací jináče zaslouženého františkána J. E. Vitáska; vžilo se však literaturou a tradicí mezi lidem.[157]

V roce 1913 napsal Šimák obsáhlou stať do brožurky „Vzpomínky z Kalicha“, ve které obsáhle vykládá průběh husitství, reformace a protireformace na Turnovsku a ve vsích kolem „Kalicha“. Uvádí zde, že se sice „v kraji ukrývali kněží, ale nebydleli ve skalách, nýbrž po odlehlých vsích a samotách…A jest také možná, že, byli-li tu skryti kazatelé, že dály se v dobách protivenství i tajné bohoslužby v chalupách neb i ve skalách, ale ovšem nikoliv českobratrské, nýbrž evangelické.“[158]. Za původce legendy označuje opět J. E. Vitáska a vznik legendy lokalizuje okolo r. 1850, kdy sem Vitásek zavítal. Na této brožurce je zajímavé, že ji vydal a českým turistům věnoval František Kinský, pozdější velký propagátor Kalicha.[159]

Ve stejném roce je v turistickém časopise „Český ráj“ otištěna jeho stať „Pověst a „Pověst“[160], ve které ostře kritizuje smyšlené legendy, které byly vytvořeny za účelem zvýšení atraktivity kraje. Tyto pověsti nazývá mystifikacemi bez jakéhokoliv historického základu. Opět zde napadá mimo jiné legendu o „Kalichu“. Šimák uvádí, že se v těchto případech jedná o reklamu kraje, ale domnívá se, že příčina těchto smýšlených legend spočívá v napodobování německé romantiky![161]

Po celou dobu, kdy se Šimák na mnoha místech snaží vyvrátit legendu o Kalichu, souběžně hojně vycházejí turistické průvodce, ve kterých je v plném rozsahu uváděna tato legenda. Vydání těchto průvodců hojně podporoval Odbor Klubu českých turistů v Turnově, s kterým Šimák úzce spolupracoval. Z mnohých materiálů je patrné[162], jak moc

[156] Tamt. s. 154.
[157] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova*. Turnov: Kudrnáč, 1906, s. 57.
[158] KINSKÝ, František. *Vzpomínky z Kalicha: Přisp. K děj. Kalicha a jeho okolí*. Besedice u Malé Skály: nákl.vlast., 1913, s. 16.
[159] Tamt. s. 21.
[160] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. Pověst a Pověst. *Český ráj*. 1913, č. 4, s. 176.
[161] Tamt. s.176.
[162] Mnohé jednatelské zprávy, korespondence.

si klub vážil J. V. Šimáka, nicméně k jeho kritice legendy o Kalichu byl hluchý, i když byl J. V. Šimák jeho váženým členem. Dokonce po něm Klub pojmenoval krásnou a dlouho očekávanou stezky vedoucí z Turnova na nejvyšší vrch Českého ráje – na Kozákov.[163] Legenda o Kalichu však nesměla být vyvrácena.

Nicméně Šimák se ve své snaze vyvrátit legendu o Kalichu nevzdává. V září 1923 vyšel ve sborníku „Od Ještěda k Troskách"[164] příspěvek „Pověst a nepravda", ve kterém opět uvádí všechny historické poznatky dokazující nepravdu legendy. O pár let později – v roce 1928 napsal František Kinský[165] brožurkuc„Dějiny Besedic u Kalicha"[166], ve které uvádí: „Také skalní bludiště Kalich u Besedic s vedlejšími slujemi „hrubým a malým kostelem"[167] staly se útočištěm pronásledovaných nekatolíků. Sem scházeli se do tichých nocí potomci husitů, aby v lůně skal vykonali své bohoslužby a sílili se k dalšímu utrpení…..Ačkoliv vyrytý letopočet 1634 a Kalich s písmeny K.P. (Kalich Páně) byl u Kalicha ku spatření již v létech 1840 a název sám jest znám odnepaměti, přece ozývají se dnes hlasy, že historie Kalicha nezakládá se na pravdě, že jest pouhým výmyslem a falsifikátem Vitáskovým."[168] František Kinský dokonce uvádí, že se tu skrýval kazatel Martin Krocínovský[169] [170] a Václav Sadovský ze Sloupna v roce 1636.Ten tu dokonce při útěku prý ztratil peníze i své stolní nádobí: stříbrné lžíce s erby rytými…[171]

Možná překvapí, že ještě dnes je legenda o Kalichu přítomna ve všech současných průvodcích po Českém ráji. Nic na tom nezměnil ani obsáhlý archeologický výzkum, který vedl v nedávné době Petr Jenč. Ten uvádí[172], že nejstarší nápisy, které byly objeveny v Besedických skalách jsou letopočty až 1747,1767 a 1815. Tyto nejstarší identifikované letopočty spojuje s opakovaným vymezením hranice, snad lesních parcel. Další vyryté

[163] Šimákova stezka otevřena 26. 8. 1928.
[164] ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. Pověst a Nepravda. *Od Ještěda k Troskám*. 1923, č. 1, s. 28.
[165] Ten samý, který v roce 1913 vydal brožurku Vzpomínky z Kalicha, ve které dává Šimákovi prostor aby vyjádřil nesouhlas s legendou o Kalichu. Později intenzivně propaguje legendu o Kalichu, a to proto, domnívám se, že v roce 1925 postavil v Besedicích turistickou chatu u Kalicha, což byl velice nákladný podnik, kterým se poněkud zadlužil. Potřeboval tedy, aby místo navštěvovalo co nejvíce turistů, kteří by mu svojí návštěvou pomohly dluhy zaplatit. Bylo tedy zapotřebí udržovat turistickou atraktivitu místa, čemuž pomáhala i legenda o českých bratří. Tato legenda je dodnes posilována a pravidelně se v těchto místech v červenci konají bohoslužby.
[166] KINSKÝ, František. *Dějiny Besedic u Kalicha*. Železný Brod: Nákl. Sboru dobr.hasičů v Besedicích. 1928.
[167] Je zajímavé, že se tyto názvy skal nikde dříve nevyskytují…
[168] KINSKÝ, František. *Dějiny Besedic u Kalicha*. Železný Brod: Nákl. Sboru dobr.hasičů v Besedicích. 1928, s. 10.
[169] Tamt. s. 9.
[170] Byl to luteránský kněz, až pozdější legenda z něj učinila českého bratra.
[171] Tamt. s 9.
[172] JENČ, Petr. Fenomén skalních rytin. *Časopis Krkonoše-Jizerské hory*. 2010. č. 1. [cit. 2012-04-18]. ISSN 1214-9381. Dostupné též z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=10775&Itemid=34

letopočty začínají až rokem 1876 a množství vyrytých letopočtů vrcholí v 80. a 90. letech 19. stol. K nápisům Jenč dodává:“ Podstatným výsledkem dokumentace nápisů je zjištění, že se nepodařilo identifikovat žádný epigrafický objekt, který by byl časově straší a zároveň by se vztahoval k tradovanému pobytu českých bratří…v souvislosti s úkryty nekatolických kněží, je potřeba vzít rovněž v úvahu, že se jednalo v té době o součást malého procenta gramotných obyvatel a zdálo by se spíše neobvyklé, že by po sobě v měkkém pískovci nezanechali nějakou stopu.“[173] K údajným objektům „1635“ a „K.P.“ Jenč uvádí, že po jejich existenci tu není památky. V první třetině 20. století skalní rytiny téměř chybějí, což Jenč interpretuje jako výsledek nárůstu piety místa, o což se v této době zasloužil zejména již zmíněný propagátor legendy František Kinský. Nejvíce nápisů je z tedy z 80. a 90. let. 19. století, tedy po objevu místa Vitáskem a jeho intenzivní propagací v Durychově cestopisné knize „Z českého ráje“.[174]

Na legendě o Kalichu je zřetelně vidět, jak se tvoří nacionalizovaná krajina. Došlo zde ke spojení idey, která zde byla obsažena v podobě nacionalismu a probuzení národní paměti, s materialitou, v tomto případě přirozeným skalním městem, za vzniku legendy o Kalichu. Skalní krajina poblíž Besedic tak nese silný nacionální a buditelský význam. Příkladem toho, jakým způsobem se pak zachází s takovou krajinou je to, že po 2. sv. válce byl v lese velice blízko domnělé modlitebny „českých bratří“ postaven pomník odboje. Tento typ pomníku se většinou stavěl ve vesnicích, ke kterým se vztahoval, nikoliv v lese. Nicméně skutečnost, že tomu v tomto případě tak nebylo, dokládá, jak silně bylo toto místo nacionalizované. (Obr. 8)

3.3.7 Riegrova stezka

Železný Brod a Semily tvoří dodnes hranici Českého ráje. A právě mezi těmito dvěma městy, byla zbudována a 10.10. 1909 slavnostně otevřena turistická stezka. Ta vede soutěskou Jizery. Stezka byla vybudována společným úsilím okrašlovacího spolku v Semilech, Klubu českých turistů V Semilech a Železném Brodě. O události slavnostní ho otevření stezky obšírně psaly Listy Pojizerské ze dne 17. 10. 1909[175]. V tomto článku se

[173] Tamt.
[174] Jenč na základě epigrafického výzkumu doložil, že se čeští bratři na území Českého ráje skutečně ukrývali, a to v Drábských světničkách. Zřejmě tento fakt regionální vlastenci nevěděli, proto ho nepropagovali. Zároveň jsou Drábské světničky již hluboko v českému území, nebyla by to ani tak zajímavá lokalita jako byl Kalich v příhraniční oblasti.
[175] Slavnostní otevření Riegrovy stezky. *Listy pojizerské*. 1909, č. 23, s. 2.

obsáhle píše o náročném terénu stezky a zároveň o úchvatné podívané na Riegrově stezce. Touto stezkou se „odvážným turistům“, podle tohoto článku, otevřeli „nepřístupné partie“. Chůze po Riegrově stezce je tu v podstatě přirovnána Riegrově životní cestě. Turista, který jde Riegrovou cestou překonává náročný terén tak, jako Rieger překonával náročný politický terén. Takovéto snažení je pak korunováno odměnou – v případě stezky podél Jizery, je korunováno krásnými výhledy na českou vlast.

Tato stezka významně vymezila hranice Českého ráje, neboť kopírovala národnostní hranici mezi Čechy a Němci. Zásadní též bylo, aby se o zbudování a otevření stezky zasloužily české spolky i z toho důvodu, že chtěli dohnat a překonat turistiku v Německu, která v této době byla na vyšší úrovni. Obsáhlá zpráva o slavnostním otevření stezky je zakončena všeříkajícím provoláním: „Těšíme se nyní, že po dokončení díla toho, bude veřejnost naše ideální stahy odborů turistických nadále podporovati, neboť je nám tu na rozhraní národnostním, kdy sousedé naši turistiku již dříve pochopili, mnoho dohánětí, aby kousek tento – v pravém smyslu „Český ráj“ – stal se cílem obdivu a četných výprav.“[176]

V listopadových listech pojizerských byl uveřejněn fejeton „Po stezce Riegrově…“[177], který byl ještě uveřejněn na několika různých místech, například v knize „Povídky a črty“[178], které vydal – kdo jiný než – Václav Kudrnáč.

Fejeton vypráví o tom, jak mladík, který šel po Riegrově stezce, potkal na ní místního horlala a dali se do řeči. Tento fejeton má vysokou vypovídající hodnotu o smyslu této stezky. Též je na něm vidět, jakým způsobem „konstruktéři“ Českého ráje využívali fenomenologie krajiny pro sledování svých nacionálně-buditelských cílů. Neboť fejeton začíná opěvováním této krajiny:“…Za podzimního dne ubíral jsem se stezkou Riegrovou…kdy nerušen mohu na takovém výletě kochati se krásami přírodními některé rozkošné krajiny. ..přišel jsem do té čarokrásné krajiny, kde obdivoval jsem se všemu…“[179] V zápětí potkává stařika s trakařem a dají se do hovoru: „To se to pánovi pěkně šlape no, no! – „Ba ano, pěkná jest to stezička“, odpověděl jsem. „To věřím“ odpovídá stařík, „jakpak by nebyla pěkná, dyk je taky po panu dochtoroj Ligrovi“. „To si myslím“ odpovídám staříkovi. „A panečku dobře udělali páni ze Semil a z Brodu, že tuhletu cestu pojmenovali cestou Ligrovou, dyk si to ten pán také zasloužil. Dej mu Pán Bůh nebe a věčnou slávu za vše, co pro nás Čechy vykonal.“(…) Otázal jsem se, zdali dra Riegra znal (..) „Jak pak by ne, pana Ligra abych neznal! Já jsem byl malý chlapec, když pan Ligr

[176] Tamt.s. 2.
[177] Po stezce Riegrově. *Listy Pojizerské*. 1909, č. 25, s. 1.
[178] KUDRNÁČ, Václav. *Povídky a črty*. Turnov: V. Kudrnáč, [1902]. s. 40-45.
[179] Tamt. s. 40.

jezdil z Prahy, jako pan jurista domů Oh, to byl chlapík!“ „Tak také víte, co pro český národ učinil, že staroušku?(…)“Bože jak bych nevěděl, co pan dochtor Ligr pro nás Čechy učinil. Četl jsem často o něm, jak těm Němcům povídal do duše.“ Na tomto místě stařík svými slovy vykládá rozpor mezi mladočechy a staročechy a přirovnává Riegra k statkáři K: na Semilsku. Tento měl hodně dětí, které se mu nevyvedly a zlobili ho. Dával jim rady, myslel to s nimi dobře, ale oni ho neposlechly. Když zemřel, děti plakaly a litovali že se k němu dobře nechovaly. „Tak jsem si na to několikráte na to vzpomněl, že ten dochtor Ligr jakoby měl stejný osud se statkářem K. Staral se upřímně o český národ a český lid a tak, když jsem to v těch novinách čítal, viděl jsem, jak mu mnozí ubližovali a život ztrpčovali.“ Na to se stařík rozplakal. Rozloučili se a mladík jde opět po Riegrově stezce. Opět hovoří o tom, jaká je krajina kolem stezky a „volně po ní jde“, Opět se v myšlenkách vrací k Riegrovi. „Táhlo mi hlavou, co vše pro národ vykonal, jak se obětoval a co za to vytrpěl. (…) Během chůze vzpomíná na konkrétní činy, které Riegr vykonal: „Vzpomněl jsem si na léta 1887, 1888, kdy Riegr přicházel do redakce „Pokroku“, později „Hlasu národa“(…)“Vzpomněl jsem si na dobu, kdy byly zahájen neblahé konference, kterým byl u hraběte Taaffa Riegr přítomen (...)Vzpomněl jsem si na předlohy o otázce národnostního rozložení (…) Pamatuji si na staročeský sjezd v Kolíně 1890 (…) Fejeton končí slovy: „příroda se spojila se vzpomínkami, aby zhustila ve mně náladu tesknosti…Šel jsem dále stezkou Riegrovou a mou hlavou šumělo vroucí přání, aby národ český ubíral se také stezkou Riegrovou, stezkou opravdové, horoucí lásky k vlasti a nezlomně politické poctivosti…“[180]

Smyslem setkání mladíka se starouškem a jejich hovoru bylo prostým a jednoduchým způsobem vyložit odkaz Františka Ladislava Riegra, tak aby opravdu každý sebeprostší člověk porozuměl smyslu Riegrovy stezky. Nadále mladík kultivovaně vykládá Riegrovy činy a boje a tím vzdělanějším připomíná jeho zásluhy v boji o český národ. Opět se zde ukazuje krajina jako střed ideje a materiality. V tomto případě se nacionalismus spojil se stezkou za vznikem Riegrovy stezky.

Hned následující rok 1910 se stala Riegrova stezka hojně navštěvovanou a noviny a časopisy o ní psaly jako o „módním hitu sezóny“. Vynaložilo se velké úsilí v její propagaci – např. v turistickém časopise Český ráj i v Hlasech a Listech Pojizerských.

[180] KUDRNÁČ, Václav. *Povídky a črty*. Turnov: V. Kudrnáč, [1902]. s. 40-45.

3.3.8 Riegrova mohyla

Se jménem Františka Ladislava Riegra je spojeno vícero českorajských projektů, mezi nimi však svojí velkolepostí vyniká Riegrova mohyla na Kozákově. Kozákov je totiž nejvyšší horou na Turnovsku, což z něj činí přirozenou krajinou dominantu a zároveň poblíž probíhala národnostní hranice.

Prvním nápadem bylo, po vzoru rozhledny na Kopanině, postavit na Kozákově rozhlednu. S nápadem přišel akademický malíř a vlastenec Jan Prousek. Tato rozhledna měla být spojena s pseudorománskou kaplí věrozvěstců Cyrila a Metoděje, vyzdobenou mozaikou z místních polodrahokamenů, aby připomínala krajinou zvláštnost a přitom ze všech stran viditelnou stavbou.[181] Tento projekt si zejména svoji finanční náročností nezískal mnoho příznivců, proto se s rozhodnutím postavit na Kozákově tuto rozhlednu otálelo.

3. března 1903 zemřel František Ladislav Rieger, což donutilo zainteresované subjekty přehodnotit chystanou stavbu na Kozákově. Kaple Cyrila a Metoděje se s porovnáním stavby uctívající památku Františka Ladislava Riegra stala nezajímavou. Nicméně myšlenka rozhledny přetrvala. Jan Prousek navrhl hned druhý projekt, totiž mohylu slovanského typu, „jejíž násep by byl asi 20 – 25 metrů vysoký, měl by ochoz, k němuž by vedly dvojitě spirálovité cesty, určené k výstupu a sestupu. Vrch mohyly by byl věnčen okrouhlou zdí kyklopicky provedenou a vroubenou římsovým z tvrdého kamene, jehož vlys mohl by nésti případný nápis, věnování neb hesla Riegrova. Po straně by byl vchod s průhledným mřížovým, tak aby bylo viděti do sklenutého vnitřního prostoru, jeskyňky to vyložené kozákovskými polodrahokamy a skupinou odznaků práce, síly a ducha“.[182]. Právě symbolika práce v souvislosti s Riegrem byla mimořádně důležitá. V jiném návrhu Prousek navrhuje na vrch koruny umístit kamennou svatováclavskou orlici, symbol českého státního práva. Všechny tyto návrhy a kresby uveřejnil Prousek ve „Zlaté Praze“[183] (Obr. 9)

Několik dní po Riegrově smrti, 31. března vyšlo v Národních listech[184] a později i v dalších českých novinách provolání „K českému lidu“ a s vyobrazením Kozákova od Františka Kavána. (Obr. 10) Není nezajímavé, že pohled na Kozákov na tomto obraze je

[181] [cit. 2012-04-17] Dostupné z: http://www.kct.semily.cz/turisticke-zajimavosti/kozakov-riegrova-chata/
[182] HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25. a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z českého ráje a podkrkonoší ; supplementum 8, s. 287. ISBN 80-86254-08-9.
[183] Tamt. s 287.
[184] Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. nesign. Státní okresní archiv Semily

situován od Besedických skal, v nichž se nalézá Kalich – domnělá skrýš českých bratrů. Provolání vyzývá ke stavbě mohyly. „Zadumaný Kozákov již svým tvarem upomíná na obrovskou mohylu a vyzývá přímo k založení takového věčného památníku zesnulému vůdci“[185]. Původně se o postavení mohyly měl postarat Klub českých turistů, ale vzhledem k tomu, že příspěvky po vydání provolání záhy dostoupily několika tisíc zlatých, tak se stalo, že vedení celé akce se z rukou Klubu českých turistů předalo pro tyto účely speciálně zřízenému družstvu. Při zakládání družstva se dbalo na to, aby měla města Železný Brod, Turnov a Semily na rozhodování záležitostí ohledně mohyly stejný podíl. Během ustavující schůze družstva pronesl Josef Radský, Starosta města Turnova, na adresu mohyly: „Byl to staroslavný Turnov, , kde myšlenka tato pevně vzpjata zapustila své kořeny a odkud volá národ český k součinnosti, aby nad kolébkou Riegrovou, na vrchu Kozákově, zřízena byla mohyla, obraz mohutnosti ducha jeho, důstojný pomník vděčnosti národa českého, potvrzující nesmrtelnost památky velikého vůdce lidu.“[186] Na jaře 1903 již byl na Kozákov dopraven otesaný dvoumetrový balvan, jako základ budoucí mohyly a na vrcholu byla vztyčena žerď s červenobílým praporem.

Následující rok již idea Riegrovy mohyly narostla u některých do obřích rozměrů. Například Antonín Kalfus, předseda turnovského Klubu českých turistů, viděl na Kozákově obrovský park s muzeem: „Na svahu Kozákova měly by záhy všemi směry býti upraveny úhledné cesty, vroubené alejemi lip, smrků, modřínů a jeřabin, některá místa bude nutno zalesniti a celé okolí mohyly vhodně upraviti a zalesniti. Opodál u lesa bylo by dobře zříditi chatu, nějakou českou, horskou chaloupku, nebo domek ve způsobu přední jizby Riegrova rodného mlýna, kdež mohly by vhodně umístěny býti různé památky – upomínající ve všem na osobu nejslavnějšího krajana z Pojizeří.“[187]

V jednatelské zprávě za rok 1903 se uvádí vzhledem k manifestačnímu charakteru mohyly „…aby se Riegrova mohyla stala dílem českého národa, bude nutno, aby český národ, zejména český sever, měly na něm účastenství.“[188] . Padl také návrh postavit zde mohylu, na níž by byla jako ozdoba kopie koruny svatováclavské nebo českého lva, „tak, aby zde na pomezí českého byl to jaksi znak a mezník našich národních práv“[189]. V této jednatelské zprávě, v níž byly shrnuty záležitosti ohledně stavby mohyly, se přímo uvádí,

[185] Tamt. s. 288.
[186] Tamt. s. 288.
[187] Tamt. s. 291.
[188] Valná schůze odboru klubu českých turistů. *Hlasy pojizerské*. 1904, č. 1, s. 3.
[189] Tamt.

že úkolem mohyly má být to, aby „vykonávala kulturní význam“[190].Ten samý rok již byl na krajinské výstavě v Hořicích předložen model Riegrovy mohyly.

V roce 1904 byl osloven i Josef Václav Myslbek, aby navrhl Riegrovy památník. Ten píše: “Na měkký obrys Kozákova tvrdou linii hradby. Nahoře plateau hrubé, uprostřed mauzoleum hrubé s podobiznou Riegrovou a testamentem do zdi otesaným. (…) Rozměry šířky a výšky udají v poměru na dál Trosky. Model poprsí neb celé postavy Riegrovy dám do mauzolea zdarma.“[191]

Následující rok byl osloven spolek architektů a inženýrů v Praze, aby převzal organizaci a odborný dohled nad soutěží, jež měl být na Riegrův pomník vypsána: “Poněvadž Riegrova mohyla se stala podnikem všeobecně národním, cítíme právo a povinnost dovolati se v otázkách vztahujících se na její provedení obětavé spolučinnosti odborníků u nás nejvíce vynikajících.“[192] V úvodu dopisu pražským architektům se též píše: „Oproti sousedním Němcům, kteří různé pomezní vrcholy hrdými rozhlednami opatřili, bude Riegrova mohyla zřetelným hlasatelem a věkovitým mezníkem našich národních práv.“[193]

Nakonec zvítězil návrh architekta Petříka, nicméně se započetím stavby se otálelo. Vzrůstaly pochyby o tom, zad-li se vybrané finance nemají účelněji vynaložit jinam. Důvodem také bylo možná i to, že na Kozákov byla zatím špatná dostupnost. Nevedly tam pořádné turistické stezky a nebyly zde ani zřízeny turistické stanice. Laxní postoj ke stavbě mohyly přetrvával do léta 1906, kdy o pozemek na Kozákově projevili zájem němečtí kapitalisté, kteří po objevu léčivého pramene na Kozákově, zde zamýšleli postavit lázně. V Listech Pojizerských[194] je o tomto jejich podniku uveřejněn článek, v němž se píše: „…jest více litovati, že by se zase kus ryze Českého ráje ocitl se v rukou německých a že by živel německý na úkor českého odtud dál a dále se šířil, jsme předem přesvědčeni. Tak by se stalo, že celý ten Český ráj – beznoho již z velké části v rukou Němců se nalézající – stal by se německým ostrovem.“[195] V článku je též nabídnuto řešení, aby se zřídilo konsorcium české a samotný podnik německý předešlo.

Již ve stejném čísle Listů Pojizerských byla uveřejněna výzva ke stavbě Riegrovy mohyly na Kozákově. Byl schválen návrh, že „vlastenecké spolky poblíž Kozákova

[190] Tamt.
[191] HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25. a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z českého ráje a podkrkonoší ; supplementum 8, s. 291. ISBN 80-86254-08-9.
[192] Tamt. s. 292.
[193] Tamt. s . 292.
[194] Nové lázně pod Kozákovam. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 14, s. 2
[195] Tamt.

ležících mají letos a podle možnosti každoročně pořádati ve prospěch mohyly akademie, divadla a národní slavnosti, tak abychom doma si zachovali, co by odjinud nám mělo připlynouti (…) Zejména ochotnické spolky z Turnova, Železného Brodu a Semil budou sezvány, aby dohodly se na pořádání každoročních her konkurenčních, které by každý tento spolek sehrál za sebou ve všech jmenovaných městech podkozákovských, čímž vzbuzeno bude ušlechtilé závodění, a vzájemná podpora takto sdružených jednot, dále náležitě se odmění i zlevní vzorné nastudování kusů a družstvu, v jehož prospěch budou divadla hrána, vyplyne z devíti ročních představení značný příjem. Spisovatelé z Pojizeří a Podkrkonošska hodlají k podnětu družstva vydati almanach „Od kolébky Riegrovy" ve prospěch Kozákovské mohyly."[196] Taková rozsáhlá agitace se spustila za pouhý týden od uveřejnění záměru německých podnikatelů o koupi pozemku na Kozákově.

Nakonec se německým podnikatelům nepodařilo zakoupit pozemek pro stavbu lázní, a tak úsilí postavit na Kozákově Riegrovi mohylu opět utichlo. V následujících letech se neustále stavba Riegrovy mohyly projednávala a byla opětovně vyslovována přání k započetí její stavby, nicméně neúspěšně

Snahu družstva přerušila 1. světová válka. Po válce se začala turistika volně vzpamatovávat a až několik let po válce se opět stavba mohyly začala projednávat. Nakonec padl v roce 1923 návrh, aby místo mohyly byla postavena na Kozákově Riegrova chata. Po válce totiž stavby těchto typů nenesl již takový národněbuditelský význam. Po osamostatnění již nebylo potřeba buditelství, tak se dala přednost praktické stavbě – turistické chaty, jejíž základní kámen byl položen již 29. 8. 1926. V této turistické chatě, která alespoň byla po Riegrovy pojmenována, měla být i Riegrova pamětní světnička. Majitel chaty v místnosti původně vyhrazené Riegrově památce zřídil lyžárnu… [197]Riegrova mohyla tedy nebyla nikdy postavena, ale téměř čtvrt století zaměstnávala propagátory a konstruktéry Českého ráje.

3.3.9 Trosky

Trosky zaujímají v konstruktu/konstruování krajinného konstruktu Českého ráje poněkud zvláštní postavení. V předchozích kapitolách jsem jmenovala místa, pomocí nichž

[196] Riegrova mohyla na Kozákově. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 14, s. 2.
[197] HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25. a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z českého ráje a podkrkonoší ; supplementum 8, s. 295. ISBN 80-86254-08-9

byl etablován konstrukt „Český ráj“, protože byla určitým způsobem významná z hlediska nacionálního či jim byl tento význam přičítán. Zároveň se jedná o místa, která byla nejvíce propagována. Spolu s těmito místy byly též propagovány a hojně navštěvovány Trosky. Nicméně k Troskám se na rozdíl od těchto míst neváže žádná významnější „nacionální“ legenda, a přece jsou hojně propagovány a navštěvovány. Pokud se objevil nějaký obrazový propagační materiál, který se vázal na Český ráj, zpravidla tam byly zobrazeny i Trosky a téměř v každé krajinně opěvné básni se také objevuje motiv Trosek. Pokusím se tedy zjistit, jakou hrály Trosky roli v procesu etablování Českého ráje.

3.3.9.1 Legendy vážící se k Troskám

Jaroslav Podobský ve své knize o Troskách uvádí dvě legendy, které převzal od Karolíny Světlé.[198] První pověst praví, že „na východ vykukují „Panny“, dnešní lidé jim říkají „Trosky“. Nevědí nejspíše, že se tyto dvě skály proto tak jmenují, poněvadž na nich bydlely dvě panny, tak krásné čistotné a nábožné, že měl všecky muže v ošklivosti. Aby jejich osidlům ušly, utekly se na tuto poušť, kde život svůj, postíce se a modlíce se, bohabojně dokonaly.“ [199]

Druhá pověst, kterou uvádí Karolina Světlá praví: „O sto let později bydlela na jedné té skále zase tchyně a na druhé její nevěsta, jejížto muž vytáhl v boj do turecké země. Tchyně byla zlá, bezbožná, nenáviděla choť synovu pro její krásu a ctnost, lála ji celý den z oken zámku svého. Dlouho snášela mladá rytířka příkoří jí činěná s trpělivostí, ale když rok po roce minul a muž se z boje nevracel, uvrhla se v zoufalosti své před očima tchyniným z arkýře hradu svého do strašlivé hlubiny.“[200]

Jiná pověst vysvětluje název obou skal Panny a Baby. V patnáctém století bydleli na hradě dvě příbuzné. Na Bábě bydlela vdova po Ottovi z Bergova Markéta a na Panně její vnučka Barbora. Markéta byla horlivou katoličkou, za to Barbora byla kališnice. Obě příbuzné byly za svoje rozdílné vyznání ve sváru. Neustále na sebe z věží křičely tak, že to bylo v širokém okolí slyšet. Dodnes je prý za nocí slyšet křik, lání a pláč obou žen. Tato

[198] PODOBSKÝ, Jaroslav. *Trosky: popis a dějiny hradu*. V Rovensku pod Troskami: nákladem odboru KČT v Rovensku pod Troskami, 1939. 14 s.
[199] Tamt. s. 4.
[200] Tamt. s. 5.

pověst je nejfrekventovanější. Uvádí ji jak Podobský[201], tak Václav Durych[202] i Adolf Wenig[203].

Další pověst, kterou uvádí už Durych ve svých cestopisných črtách „Z českého ráje", vypráví, že hrad dobýval Žižka. Ten ale dobyl jen vlastní hrad a menší jehlanec. Vyšší jehlanec, však útokům odolal, proto dostal jméno Panna.[204]

Avšak nejčastější pověst, která se váže k Troskám, je pověst o tajné chodbě a o pokladu ukrytém na hradě. Jeden z majitelů hradu Ota z Bergova vyloupil v roce 1415 Opatovický klášter.[205] Poklad prý ukryl na Troskách. Tradici rozvíjí Václav Durych a v r. 1921 je o ní rozpoutána diskuze v Národních listech.[206]

Je velice zajímavé, že ač byly Trosky intenzivně propagovány v době vymýšlení (konstruování) Českého ráje, nebyla k nim vytvořena žádná nacionální legenda. Dokonce se ani cesta vedoucí k Troskám nepojmenovala podle žádného národního buditele a vlastence. Tato skutečnost lze vyložit tvrzením, že buď se již k Troskám vázal natolik silný a nevyvratitelný konstrukt, že již nebylo možné na Trosky aplikovat žádný nacionální konstrukt, nebo druhé vysvětlení spočívá v tom, že Trosky mají natolik silnou vlastní „působnost"[207] , že to v podstatě neumožnilo, aby byly „použity" při sledování nacionálního cíle, neboť jakoby „samy jednají a jednaly".

Ač je velice obtížné posuzovat sílu konstruktu/konstruktů či sílu pověstí, které se vázaly k Troskám před více než sto lety, přeci jen se domnívám, že žádný z konstruktů nebyl natolik silný, aby nemohl být nahrazen jiným či přetvořen do nacionální podoby. Teoreticky by pověst o dvou svářlivých ženách mohla být jednoduše nakonec ukončena nějakým symbolickým vítězstvím kališnice. To se však v žádné z variant této pověsti nestalo. Dokonce pověst o Žižkově dobývání hradu také nemá příliš intenzivní charakter. To, že Žižka dobyl pouze jednu věž, ukazuje na polovičatost pověsti. Jakoby se Trosky samy vzpouzely prvoplánovitému uchopení. Rozhodně žádná z pověstí nemá nijak zvlášť senzační charakter v porovnání s tím, o jak nevšední krajinný útvar se jedná. Snad jen

[201] PODOBSKÝ, Jaroslav. *Trosky: popis a dějiny hradu*. V Rovensku pod Troskami: nákladem odboru KČT v Rovensku pod Troskami, 1939. s. 4.
[202] DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. V Hradci Králové: V Durych, 1886, s. 85.
[203] WENIG, Adolf. V Českém ráji: Příroda a lid, památky umění, pověsti a dějinné příběhy. Praha: Nová osvěta, 1947, s. 202.
[204] DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. V Hradci Králové: V Durych, 1886, s.
[205] To je historicky podloženo. [2012-04-18]. Dostupné z: http://www.knihovna-pardubice.cz/vyroci/1415-11-01/
[206] Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. nesign. Státní okresní archiv Semily
[207] O svébytné působnosti objektů se vyjádřil Alfred Gell: GELL, Alfred. Art and Agency: an anthropological Tudory. Oxford: Clarendon Press, 1998, 271 s. ISBN 0-19-828014-9.

pověst o tajné chodbě a pokladu ukazuje na to, že Trosky na sebe raději váží pověsti, které jsou opředeny do jakéhosi „tajemna“.

3.3.9.2 Zobrazování Trosek

Lze konstatovat, že v porovnání se zobrazováním jiných míst v Českém ráji, byly Trosky zobrazovány jednoznačně nejčastěji. Časté zobrazení Trosek je možné nalézt ve všech možných typech dokumentů: v průvodcích, v Hlasech a Listech Pojizerských, na pohlednicích a plakátech, v cestopisných knihách a v různých brožurkách o Českém ráji.

V Durchově prvním vydání „Z českého ráje“ je na záložka zobrazena grafika, která vznikla k příležitosti výletu amerických sokolů do Turnova. Na ní je zobrazena postava muže nesoucího [národní] vlajku se štítem, na němž je vyobrazen český dvouocasí lev. Pozadí tohoto výjevu tvoří právě Trosky. Pod grafikou je napsáno: „A to je ta krásná země, země česká – domov můj“.[208] (Obr. 11)

Co se týče propagačních materiálů o Českém ráji, lze konstatovat, že na většině reklamních plakátů a propagačních pohlednic jsou vyobrazeny Trosky. První propagační plakát Václava Kudrnáče a Klubu českých turistů z roku 1892, zobrazuje zajímavá místa Turnovska, přičemž nejviditelnější místo a největší plochu na plakátě zaujímají právě Trosky (Obr. 12). Při příležitosti návštěvy amerických Sokolů v Turnově v roce 1887 byl ve slavnostním čísle Světozoru otištěn obraz Bubákových Trosek. Litografie Trosek byla též na přední stránce Kudrnáčových Listů a Hlasů Pojizerských a to mezi lety 1887-1889. (Obr. 13). V roce 1903 se v Londýně konala umělecko-průmyslová výstava rakouská a při této příležotsti pražské komité českého rakouského oddělení opatřilo na tuto výstavu dioramatický obraz Trosek[209]. A když se v roce 1907 konala v Berlíně sportovní výstava, byly zde rozdávány reklamní lístky s vyobrazením Liebscherových Trosek (Obr. 14) zvoucích do Českého ráje. Na této pohlednici byl též uveden Humboldtův výrok pronesený na adresu Trosek: „Trosky – Unicum der Welt“.[210]

Nemělo by valného smyslu pokusit se sestavit seznam zobrazení Trosek pro období lokalizace a upevňování. Byl by to nekonečný seznam, a proto jsem vybrala jen ty, podle mého soudu, nejdůležitější příklady. Trosky byly pochopitelně zobrazovány i před a po

[208] DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. V Hradci Králové: V Durych, 1886, záložka.
[209] Krajina turnovská na výstavě v Londýně. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 6, s. 4.
[210] Návštěva v našem Českém ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1907, č. 10, s. 4.

období, v kterém se zejména etabloval Český ráj. Jedním z nejzajímavějších zobrazení Trosek je, ještě před započetím období konstruování Českého ráje, Mánesovo zobrazení Trosek na orloji z roku 1866 (Obr. 15). Jedná se o kalendářní desku, kdy pro měsíc září použil jako pozadí siluetu Trosek. Podle názoru Miroslava Cogana[211] Mánes tímto aktem přispěl k tomu, že se Český ráj stal typem národní krajiny. Osobně si myslím, že toto místo je názorným příkladem vzájemného vlivu fenomenologie krajiny a konstruování krajiny. Těžko říci, co v tomto případě bylo příčinou a co následkem. Dalším příkladem, jak se Trosky dostávají do pozadí obrazů, je dřevoryt z roku 1924 Zdenka Juny, otištěný ve sborníku Od Ještěda k Troskám příležitostí stého výročí narození Bedřicha Smetany. [212] V popředí tančí dvě dívky a v pozadí jsou zobrazeny Trosky. (Obr.16)

Je velice zajímavé, že ač k Troskám nebyla vytvořena žádná nacionální legenda a ani nebyly žádným nacionálně významným místem, byly právě v období lokalizace a upevňování Českého ráje velice často zobrazovány jako krajinná dominanta a reprezentant jinak postupně nacionalizované krajiny. Dostávaly se i na pozadí obrázků, kdekterým by se jednoznačně lépe hodil nějaký nacionálně naplněný krajinný motiv. Například u dřevorytu zobrazeném na první stránce Durchova z Českého ráje“ by se daleko lépe hodilo, co se týče charakteru zobrazovaného, hruboskalské skalní město, dějiště bitvy Beneše Heřmana se Sasíky. Domnívám se, že skutečnost častého zobrazování Trosek, aniž by měly nacionální charakter, může spočívat v tom, že Trosky mají natolik silnou vlastní „působnost“, že se jakoby „samy“ dostávaly na místa, kde to nebylo, z hlediska nacionálních snah, které byly hlavním cílem konstruování Českého ráje, žádoucí. Jakoby se vzpouzely programovému zacházení s krajinou.

3.3.9.3 Obraz Trosek v regionální literatuře

K příležitosti výletu amerických Sokolů v roce 1887 do Turnova složil Bohdan Kaminský oslavnou báseň[213], v níž použil obrat „kde Trosky velebné dnes chmurné zjasní čelo…“ Ke stejné příležitosti v jiné básni byl zase použit básnický obrat:“ I Trosky tvrdé, pomník dávné doby, dnes poezie roucho vábně zdobí.“[214] Fr. Jeřábek zase ve své básni „Troskám“ veršuje: „Jak Trosky!, rád můj duch se chýlí k vám, vlasti pyšné ozdobě! – A

[211] COGAN, Miroslav. Český ráj malovaný. *Od Ještěda k Troskám*. 2000, č. 5+6, s. 176. ISSN 1214-1798.
[212] Od Ještěda k Troskám. 1924, č. 5+6, s. 163.
[213] KAMINSKÝ, Bohdan. Americkým Sokolům k výletu do Turnova a na Trosky. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 1.
[214] Ke dni 23. června 1887. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 1.

mysl tuží se a sílí Na skalních sester podobě!“[215] K. Bečka v básni k oslavám Nového roku použil v básni obrat: „Ať pevným se jak Trosky tvrdé stane..“[216] V roce 1892 složil Pavel Nebeský báseň „Mistru Dvořákovi“, v níž uvádí: „že lebky naše jak ty staré Trosky, se nerozdrtí ani žhavým bleskem.“[217] A na závěr příkladů obrazu Trosek v regionálních básních uvádím úryvek básně „Na Kopanině“ od Karla Žádníka: „Tam zřícenina Trosek v dáli zvedá dva prsty kamenné, jak na přísahu.“[218]

Podobných příkladů básnických obrazů o Troskách bychom v dobové literatuře nalezli mnoho. Domnívám se, že tento názorný zlomek básnických obratů na ukázku postačí, neboť charakter básnických obratů o Troskách je v ostatních básních velice podobný. Je možné odlišit dva typy básnických obrazů o Troskách. Za prvé, Trosky mají schopnost povzbuzovat a podporovat. Tím, že jsou výjimečné a tudíž jsou „ozdobou vlasti“, ale také tím, že jsou pevné a tvrdé a tím, že jsou právě takové, tak „utuží mysl“. Tím, že se k nim člověk upíná, čerpá z nich sílu a podporu. Druhý obraz o Troskách vypovídá, že stojí jakoby „na přísahu“, nebo se též vyskytuje, že jsou „svědkem“. Většinou se takové a jim podobné obraty však nevyskytují v konkrétní situaci. Přísahají obecně, či jsou svědky všech událostí. Nenalezla jsem žádný básnický obrat, který by blíže vypovídal například o tom, že Trosky přísahají věrnost Čechům v boji proti Němcům, nebo že nedopustí, aby se přes ně Němci dostali hlouběji do Čech, atp. Zdá se, jakoby se Trosky vzpouzely být nástrojem nacionálních zájmů i v buditelsky zaměřených básních. Na základě rozboru těchto básnických obratů, domnívám se, že lze shrnout, že je patrné, že Trosky mají velice důležitou krajinotvornou roli, silně působí, ale unikají jasnému vymezení formulovat konkrétně to, co dělají.

3.3.10 Přijetí Českého ráje okolním světem

Český ráj je krajinným konstruktem, na jehož formování se podíleli zejména regionální vlastenci. Ti vytvořili nacionální krajinu, která měla sloužit jako nástroj v boji proti germanizaci. Z regionálního hlediska to byl jistě projekt velice úspěšný, v místním tisku se Český ráj záhy uchytil a propagoval ho i Klub českých turistů. Ač by přijetí Českého ráje okolním světem samo mohlo být tématem celého dalšího projektu, přeci jen

[215] JEŘÁBEK, František. Troskám. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 11., s. 2.
[216] BEČKA, K. K novému roku 1888. *Listy Pojizerské*. 1887, č. 23, s. 1.
[217] NEBESKÝ, Pavel. Mistru Dvořákovi. *Listy Pojizerské*. č. 5, s. 1.
[218] ŽÁDNÍK, Karel. Na Kopanině. *Listy Pojizerské*. 1894, č. 11, s. 1.

se krátce pokusím tento aspekt Českého ráje velice stručně shrnout, neboť symbolické přijetí okolním světem považuji též za jakési symbolické ukončení naplňování konceptu Českého ráje. V okamžiku, kdy okolní svět přijal existenci Českého ráje, přijal tím i nacionální krajinu, která tím byla vytvořena.

V první dekádě 20. století již regionální tisk zcela přirozeně hovoří o Českém ráji, což ale neznamená, že by byl Český ráj akceptován zbytkem Čech. Klub českých turistů v Praze, který se zejména staral o propagaci českých krajin a rozvoj turismu, který byl s tímto fenoménem úzce spojen, zaujímal k Českému ráji vlažný postoj. V regionálních dokumentech se nikde nedočteme, že by pražské ústředí nějakým způsobem podporovalo myšlenku Českého ráje. Karel Čermák se domnívá[219], že tomu tak bylo, protože ústředí nepovažovalo tuto otázku za důležitou. Domnívám se, že pravý důvod leží někde jinde, protože připadá mi přinejmenším podezřelé, že byl zrovna pražské ústředí nechtělo podporovat návštěvnost a propagaci nacionalizované krajiny vzhledem k tomu, v jak úzkém vztahu byla turistika a nacionální snahy, jak jsem v úvodu této práce ukázala. Nicméně nedokáži odhadnout, co mohlo být pravým důvodem. Každopádně ze zápisů schůzí Klubu českých turistů v Turnově je patrné, že si neustále stěžovali na kriticky nízkou návštěvnost z Prahy a nedobrou komunikaci s pražskou ústřednou. Naproti tomu se v zápisech schůzí hovoří o tom, že je vysoká návštěvnost cizinců ve srovnání s turisty z Prahy. Nízká návštěvnost pražských turistů byla příčinou rušení vhodných vlakových spojů do Turnova, což se pochopitelně turnovskému Klubu českých turistů nelíbilo a proti čemu se snažili bojovat. S tímto problémem se Klub ostatně potýkal po celé období upevňování. Vysoká návštěvnost cizinců, přičemž mezi řádky čteme, že se jednalo především o Němce, ve srovnání s návštěvností Čechů, byla příčinou rozporů. Někteří zaujímali takové stanovisko, že Český ráj je především pro povzbuzení ducha českých turistů, někteří zase viděli ve vyšší návštěvnosti cizinců potřebný příval kapitálu do kraje.

Propagaci Českého ráje ani nepomohli příliš pražští vydavatelé. Jeden z nejproduktivnějších autorů průvodců po Čechách, pracovník Národního muzea, Josef Kafka, ještě v roce 1910 označuje Českým rájem nejen turnovsko, ale i České středohoří a Česko-saské Švýcarsko. Jiný známý pražský vydavatel, Pavel Körber, sice zná termín

[219] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů.* Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 12. ISBN 80-86527-19-0.

Český ráj, ale v průvodci toto označení nepoužívá. Ještě v roce 1906 raději složitě píše: „Turnov, Valdštýn, Hrubá Skála,Trosky.“[220]

S touto situací se Václav Kudrnáč vypořádal tak, že začal ještě více propagovat Český ráj. V roce 1907 založil ve svých Hlasech a Listech pojizerských samostatnou rubriku „Turistika“, která svým rozsahem zaujímala význačné místo v novinách a ve které intenzivně Český ráj propagoval. Od následujícího roku 1908 začal vydávat turistický časopis „Český ráj“[221], který byl zejména určen přijíždějícím turistům.

Nicméně turnovský Klub českých turistů se nedal pražským vlažným postojem odradit a ve spolupráci s Václavem Kudrnáčem se postaral o propagaci Českého ráje v okolním světě. V první řadě je třeba jmenovat účast na mnoha evropských výstavách, kde Český ráj především zastupovali pohlednice a mapy. Jmenujme například účast na umělecko-průmyslové výstavě rakouské v Londýně v roce 1903 [222], kde bylo vystaveno rotační album čtyřiceti pohlednic z Českého ráje, Berlínskou sportovní výstavu v roce 1907 [223] a v roce 1910 na mezinárodní lovecké výstavě ve Vídni[224].

Nejvyšší výdaje měl Klub každý rok na reklamu Českého ráje. V druhé polovině první dekády získaly popularitu „světelné obrazy“[225] z Českého ráje, které byly různým korporacím půjčovány spolu s přednáškou. Za rok 1908 se uvádí, že tyto světelné obrazy spolu s přednáškou byly promítány na „67 místech království Českého a markrabství moravského nejméně stokrát“. [226] Tyto světelné obrazy však putovaly i na zahraniční výstavy. Klub českých turistů také nechal vytisknou kolorovaný plakát Český ráj, který rozeslal po různých evropských nádražích.[227]

O propagaci Českého ráje v zahraničí se též postarali žurnalisté, kteří sem zavítali. Šlo například o návštěvu dvaceti anglických žurnalistů, kteří v roce 1906 navštívili Český ráj a posléze o Českém ráji psali v anglickém tisku, přičemž tyto články byly v překladu uveřejňovány v Hlasech a Listech pojizerských.

Nicméně koncem první dekády dvacátého století již nelze zapírat existenci Českého ráje. V roce 1909 již bez zaváhání hovoří Josef Pekař ve předmluvě ke „Knize o Kosti“ o Českém ráji: “V bohatém rodinném archívu černínském v Jindřichově Hradci otevřelo mi

[220] ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů: (příspěvek k dějinám venkovských sídel)*. Jilemnice: Gentiana, 2007, s. 12. ISBN 80-86527-19-0.
[221] *Český ráj*. Turnov: V. Kudrnáč, 1907-1914.
[222] Krajina turnovská na výstavě v Londýně. *Listy Pojizerské*. 1906, č. 6, s. 4.
[223] Návštěva v našem Českém ráji. *Hlasy Pojizerské*. 1907, č. 10, s.
[224] Valná hromada odboru klubu českých turistů v Turnově. *Listy Pojizerské*. 1911, č. 2, s. 2.
[225] Kolorované diapozitivy
[226] Valná hromada odboru klubu českých turistů v Turnově. *Listy Pojizerské*. 1911, č. 2, s. 2.
[227] Valná hromada zdejšího odboru klubu českých turistů. *Listy Pojizerské*. 1909, č. 2, s. 6.

cestu na Kost 17. století, na tu Kost, která je nejzachovalejší a nejmonumentálnější hraní pevností Českého ráje a malebností polohy své má málo sobě rovných v království.“ [228]

Avšak 18. 6. 1910 se píše v Národních listech: „Snad každý ví, kde leží Český ráj…“[229] Tuto událost považuji též za jakési symbolické zakončení období upevňování, neboť tento výrok svědčí o upevnění Českého ráje v okolním světě, čehož důkazem je tato větička pronesená v nejčtenějších novinách tohoto období v Čechách. Přijetí Českého ráje vnějším světem, zejména tedy Prahou, bylo nadále už jen posilováno. Například ve správě o činnosti O.K.Č.T v roce 1913 se dočteme, že byl zaveden nový způsob reklamy ve vozech elektrických podniků pražských, kde bylo na okna zavěšeno jedenáct diapozitivních kolorovaných obrazů z Českého ráje. [230]

Lze tedy konstatovat, že okolním světem byl Český ráj přijat zhruba kolem roku 1910 a do první světové války bylo toto přijetí nadále posilováno. Během první světové války pochopitelně umlkl turismus a s ním spojené fenomény. Rozhledny a turistické stezky do roku 1918 chátraly a začaly se vzpamatovávat až v prvních letech po válce. Z hlediska Českého ráje pak nastává nová fáze propagace Českého ráje a jiná fáze upevňování Českého ráje, kterou by možná bylo vhodné ukončit rokem 1952, kdy byla založena CHKO Český ráj. Nicméně toto období má jistě zcela jiný charakter než předešlá fáze. Propagace a konstruování krajiny již není zaměřena tolik na nacionální cíle, neboť 28. říjnem 1918 bylo vyhlášeno samostatné Československo, což bylo nejzazším cílem nacionálních snah, včetně konstruktu Českého ráje. V této další fázi Českého ráje se propagace skutečně daleko více zaměřuje na krásu a půvab krajiny než na nacionální charakter krajiny. K tomuto charakteru krajiny se však propagace Českého ráje ještě jednou vrací a to před druhou světovou válkou, kdy byl Český národ opět silně ohrožen. Po druhé válce do dnešních dnů je propagace Českého ráje znovu zaměřena na přírodní krásu krajiny. Za zmínku stojí i to, že byl Český ráj v říjnu 2005 zařazen do prestižního seznamu evropské sítě geoparků. Je přinejmenším úsměvné, že Český ráj vznikl čistě jako sociokulturní konstrukt opírající se sice ve své argumentaci a propagaci o fenomenologii krajiny, nicméně především vznikl tedy jako sociální konstrukt a s tímto konstruktem je nyní zacházeno jako s přírodním celkem a podle toho se s ním, jak je vidět i podle zařazení do tohoto seznamu, i zachází. Ovšem patrné je zejména to, jak jsem zmiňovala v úvodu k této práci, že s Českým rájem

[228] PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*: *kus české historie*. Vyd. 4., v ČS 1. Praha: Československý spisovatel, 1970, s. 13.
[229] Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. nesign. Státní okresní archiv Semily
[230] Zpráva o činnosti O.K.Č. T. v roce 1913. Kniha zápisů ze schůzí Klubu českých turistů v Turnově II. Nesign. Státní okresní archiv Semily.

se nyní především zachází po způsobu „komercializace krajiny“. Jistě bude zajímavé sledovat, jaké další funkce zaujme „krajina Českého ráje“ podle měnících se sociálních požadavků.

4 Závěr

Český ráj jsem v této práci nahlížela jako nacionální konstrukt regionálních vlastenců. Mou snahou bylo ukázat, že Český ráj nevznikl z toho důvodu, aby se vymezila krajina nějakým způsobem „krásnější a zajímavější“ než jiné, ale jak jsem diskutovala v kapitolách 3.3.1-3.3.9.3., že šlo především o prostředek, který měl za cíl národnostní povzbuzení a boj proti germanizaci.

Lokalizace Českého ráje byla výsledkem dlouhodobé snahy českých vlastenců, kteří se vymezovali vůči tehdejší lokalizaci Českého ráje – Paradies von Böhmen na Litoměřicku, což bylo území převážně obývané Němci. Nebylo možné, aby „ráj“ a navíc „Český ráj – ráj Čechů“ patřil Němcům. Adeptů na „nový Český ráj“ bylo několik, nakonec však zvítězila krajina okolo Turnova a to zejména proto, že šlo o české území obývané Čechy a že toto území právě hraničilo s územím obývaném Němci. Pomocí krajiny se tak názorně ukazovalo, že tam, kde končí „ráj“, tak začíná území, kde žijí Němci. Zároveň se měl Český ráj stát jakousi hradbou, o kterou se měla zastavit vlna germanizace. Za přesun Českého ráje do Turnovska se zasloužil především Václav Durych díky své cestopisné knize „Z českého ráje“. Další propagaci Českého ráje dále napomáhal Klub českých turistů v Turnově a Václav Kudrnáč ve svých novinách Hlasy a Listy Pojizerské.

Mým hlavním cílem však bylo ukázat, jakým způsobem se formoval Český ráj jako nacionální konstrukt. Jedním z prvních a nejzásadnějších aktů, kterými začala realizace konceptu nacionální krajiny, byla stavba rozhledny na Kopanině. Ta měla sloužit jako symbol vymezení Českého ráje a zároveň jako stráž před Němci ze severní oblasti. Šlo o nákladný projekt, který byl dokončen ve velice krátkém čase, což svědčilo o závažnosti a naléhavosti stavby.

Dalšími akty, které utvářely Český ráj, bylo pořádání systematických výletů na Hrubou skálu. Tyto výlety byly jakousi národní poutí, neboť vedly přes Valdštejn, kde se uvádělo, že ve zdejší kapli je jediný portrét vlasteneckého básníka Karla Hynka Máchy. Tato pouť byla zakončena na Hrubé Skále, neboť skály pod ní byly dějištěm slavné bitvy

z Rukopisu Královédvorského z roku 1203, ve které Beneš Heřman pobil Sasíky táhnoucí z lesů od Zhořelce. O jak slavnou legendu se jednalo, dokazuje plátno o velikosti 10 x 8,5m od Mikoláše Alše, které bylo vystaveno na Národopisné výstavě československé v roce 1895. Cílem bylo pomocí krajiny, která byla svědkem udatnosti českého národa, posílení národního ducha a vlastenectví. Legenda o portrétu Karla Hynka Máchy a legenda o bitvě pod Hrubou Skálou se s největší pravděpodobností nezakládá na pravdě.

Epistemologicko-metodologickým pozadím mé práce byl konstruktivismus. K Českému ráji jsem přistupovala jako ke konstruktu, který byl vytvořen regionálními vlastenci za účelem národní agitace. Analyzovala jsem tak ty procesy, které vytvořily a upevnily konstrukt Českého ráje. Šlo zejména o níže uvedené procesy.

Paralelně se vznikem a propagace Českého ráje se posilovala a šířila legenda o Kalichu. Šlo o místo v Besedických skalách, které též mělo být svědkem slavné české minulosti. Podle této legendy se v těchto skalách ukrývali po bitvě na Bílé Hoře čeští bratři. Jak jsem ukázala, legenda byla výmyslem Jindřicha Erazíma Vitáska, který následně sám tuto legendu šířil.

Riegrova stezka vybudována v roce 1909 měla též vymezovat Český ráj, neboť též kopírovala hranici mezi Čechy a Němci. Navíc turista, který kráčel po Riegrově stezce, měl tímto pohybem v krajině jakoby symbolicky napodobovat Riegrovu „životní“ cestu – jeho myšlenky a činy, lásku k vlasti a českému lidu.

Na Kozákově, nejvyšším vrcholu Českého ráje, měla stát Riegrova mohyla. Stavba mohyly byla považována za důležité téma, ale projekt nebyl z různých důvodů realizován. Nicméně vytrvalost a naléhavost s jakou byla stavba mohyly tematizována, svědčilo vzhledem k její pozici na nejvyšším místě Českého ráje, o její důležitosti. To, že se po 1. světové válce změnil projekt stavby mohyly ve stavbu turistické chaty, považuji za důkaz změny pojetí krajiny Českého ráje.

Měla jsem za cíl nahlédnout dva pohyby v krajině, a to jak člověk působí na krajinu a jak krajina působí na člověka. Popsala jsem ten pohyb v krajině, ve kterém člověk působí na krajinu, něco v ní činí – přetváří ji, tematizuje, komercializuje a v mém případě zejména – nacionalizuje. Převážná část mého projektu se zaměřovala na tento konstruktivistický aspekt v krajině Českého ráje. Položila jsem si též otázku, do jaké míry nalezl koncept Českého ráje oporu v krajině a k odpovědi na tuto otázku se právě váže onen druhý pohyb v krajině, který jsem popsala jako „pohyb, ve kterém naopak krajina působí na člověka“. V letech kolem vzniku Českého ráje totiž identifikujeme snahu, aby byl Český ráj ze severu ohraničen Ještědem. Idea asi byla původně taková, že byl Český ráj

byl jednotným krajinným celkem, vymezeným krajinnými dominanty Troskami a Ještědem. I přes počáteční snahu to však v případě Ještědu nebylo možné. Ještěd s Libercem a Jabloncem byl z hlediska nacionálního velice konfliktní, proto nezapadal do konceptu „Českého ráje“. Tato konfliktní situace na Ještědsku však byla zřejmá odedávna a tak snaha o zahrnutí Ještěda jako mezníku Českého ráje může svědčit o jisté působnosti a svébytné „aktivitě“ Ještědu samého. Trosky, podobně jako Ještěd, jsou též krajinnou dominantou viděnou ze širokého okolí, a které jsou vyloženě vhodným adeptem k vymezení určité oblasti. Nicméně v případě Trosek byla situace poněkud odlišná. Zde se nejednalo o žádnou národnostně konfliktní krajinu, a tak se staly jižním mezníkem Českého ráje. Avšak zajímavé na Troskách z hlediska Českého ráje je to, že k nim nebyla vztažena ani vykonstruována žádná nacionální legenda podobně jako tomu bylo u Hrubé Skály, nebo Kalicha. Jistě nemusel být nacionální konstrukt vztažen ke každému kousku Českého ráje, ale je zajímavé, že tomu tak nebylo v případě takové dominanty, jakými byly Trosky. Naopak, jako by se této snaze vzpouzely. Domnívám se, že v případě Trosek a Ještědu se ukazuje ten pohyb v krajině, kdy krajina působí na člověka. A tak, spíše na okraji mého diplomního projektu, ukazuji na to, že v krajině kromě působení člověka, dochází i k pohybu, kdy krajina působí na člověka a kdy se krajina vzpouzí jeho záměrům (viz Obr. 17).

Použitá literatura a prameny

BERGER, Peter a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.

COGAN, Miroslav. Osudy obrazu Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. 1996, č. 9. ISBN 80-901284-6-7.

COGAN, Miroslav. Český ráj malovaný. In: *Od Ještěda k Troskám*. 2000, č. 5+6. ISSN 1214-1798.

ČERMÁK, Karel. *Český ráj: Pohledy do zašlých časů.* Jilemnice: Gentiana, 2007. 239 s. ISBN 80-86527-19-0.

ČERNOV, L. *Pohádky a báje z Českého ráje*. Vysoké mýto: [s. n.] , 1937. 64 s.

DOORMAN, Marten. *Romantický řád*. Praha: Prostor, 2008. 310 s. ISBN 978-80-7260-191-2.

DUNCAN, James a Nancy DUNCAN. (Re)reading the landscape. In: *Enviroment and Planning D: Society and Space*. 1988, č. 6. ISSN 0263-7758.

DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. V Hradci Králové: V Durych, 1886. 320 s.

DURYCH, Václav. *Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha*. 2. vyd. V Kolíně: V. Durych, 1892. 171 s.

GELL, Alfred. Art and Agency: an anthropological Tudory. Oxford: Clarendon Press, 1998, 271 s. ISBN 0-19-828014-9.

GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. 2. vyd. Praha: Hříbal, 1993. 158 s. ISBN 80-901381-1-X.

HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. In: *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25. a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z českého ráje a podkrkonoší ; supplementum 8, s. 287. ISBN 80-86254-08-9.

HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století. Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha: Svoboda, 1986. 397 s.

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 199 s. ISBN 80-7106-298-7.

JENŠOVSKÝ, Václav. Ve šlépějích Václava Kudrnáče. In: *Od Ještěda k Troskám*…Turnov: Paměť Českého ráje a podještědí. 2003, č. 3+4. ISSN 1214-1798.

KINSKÝ, František. *Vzpomínky z Kalicha: Přisp. K děj. Kalicha a jeho okolí*. Besedice u Malé Skály: nákl.vlast., 1913. 21 s.

KRÁL, Mojmír. A kol. *Československá turistika*. Praha: Olympia, 1988. 148 s.

KUDRNÁČ, Václav, ed. *Adresář a popis politického okresu Turnovského: okresy a města: Turnov- Český Dub, české menšiny: Hodkovice, Jablonec n. N:, Liberec, Český Rumburk, Tanwald*. V Turnově: Nákladem Václava Kudrnáče, 1890.

KUDRNÁČ, Václav. *Povídky a črty*. Turnov: V. Kudrnáč, [1902]. 133 s.

KUDRNÁČ, Václav. *Výletní list Českého ráje*…V Turnově: V. Kudrnáč, [1907]. 48 s.

MOSER, František. *Pěší turistika*. Praha: Olympia, 1981. 124 s.

NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. 2. vyd. Praha: Dokořán, 2010. 219 s. ISBN 978-80-7363-303-5.

NOVOTNÝ, Miloslav. *Portrét Karla Hynka Máchy*. Praha: Družstevní práce, 1936. 55 s.

PEKAŘ, Josef. Hrubá Skála v Rukopise Královédvorském. In: *Listy Filologické*. 1896.

PEKAŘ, Josef. *Kniha o Kosti*: *kus české historie*. Vyd. 4., v ČS 1. Praha: Československý spisovatel, 1970. 341 s.

PODOBSKÝ, Jaroslav. *Trosky: popis a dějiny hradu*. V Rovensku pod Troskami: nákladem odboru KČT v Rovensku pod Troskami, 1939. 14 s.

SCHEJBALOVÁ, Jana a KARPAŠ, Roman. *Český ráj na starých diapozitivech*. Liberec: RK, 2007. 154 s. ISBN 978-80-903033-8-6.

Starodávné básně rukopisů Zelenohorského a Královédvorského. Praha: Národní Republika, 1934. 71 s.

SVOBODA, Milan. Českým rájem v létě 1846. In: *Od Ještěda k Troskám*, 2000, č. 5+6. ISSN 1214-1798

ŠIMÁK, Josef, Vítězslav, ed. *Průvodce českým rájem: Stopadesát výletů z Turnova.* Turnov: Kudrnáč, 1906, 111 s.

ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. Pověst a Pověst. In: *Český ráj*. 1913, č. 4..

ŠIMÁK, Josef, Vítězslav. Pověst a Nepravda. In: *Od Ještěda k Troskám*. 1923, č. 1.

ŠIMON, Jan. *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím*. V Turnově: V. Kudrnáč, 1900. 93 s.

TILLEY, Christopher. *A phenomenology of landscape: places, paths and monuments*. 1st pub Oxford: Berg, 1994. 221s. ISBN 1-85973-076-0.

WALDHAUSER, Jiří a DAVID, Václav. *Český ráj očima archeologie*: *300 tajemných míst a jejich příběhy*. Liberec: Knihy 555, 2006. 215 s. ISBN 80-86660-15-X.

WENIG, Adolf. V Českém ráji: Příroda a lid, památky umění, pověsti a dějinné příběhy. Praha: Nová osvěta, 1947, 202 s.

Archivní zdroje

Knihy zápisů ze schůzí OKČT v Turnově I-III. 1892 – 1914. nesign.Státní okresní archiv Semily.

Periodika

Český ráj. Turnov: V. Kudrnáč, 1907-1914

Hlasy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo-Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému. Turnov: Gustav Lamboy, 1886- 1948.

Listy Pojizerské: časopis nepolitický, věnovaný okresům Turnovskému, Mnichovo-Hradišťskému, Železnobrodskému, Semilskému, Lomnickému, Českodubskému. Turnov: Václav Kudrnáč, 1886-1948.

Od Ještěda k Troskám: vlastivědný sborník českého severu. Turnov: Učitelské jednoty v Turnově a v Čes. Dubě, 1922-193?.

Od Ještěda k Troskám: Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí: Českodubsko, Mnichovohradišťsko, Sobotecko, Turnovsko a Železnobrodsko. Turnov: Nadace Fond Českého ráje, 1994-. ISSN 1214-1798.

Z Českého ráje a podkrkonoší. Semily: Státní okresní archiv Semily, 1988-. ISSN 1211- 975X.

Internetové zdoje

CANTERO, Nicolás, Ortega. Landscape And Identity: The Vision Of Castile As A National Landscape (1876-1936). *Boletin de la A.G.E.*.2009, č.51 s. 379 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0212-9426. Dostupné také z: http://age.ieg.csic.es/boletin/51/17-ORTEGA.pdf

COSGROVE, Denis, E. *Social formation and symbolic landscape*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1998, p. 1. [cit. 2012-04-16]. ISBN 0-299-15514-5. Dostupné také z: http://books.google.cz/books?id=NrD2-

DUŠEK, Libor. Tajemní spiritisté. *Časopis Krkonoše-Jizerské hory*. 2010. [cit. 2012-04-16]. ISSN 1214-9381. Také dostupné z:

http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=11043&Itemid=34

JANOUŠOVÁ, Jaroslava. Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou. *Země světa*. 2003, č 3 [cit. 2012-04-18]. ISSN 1213-8193. Též dostupné z: http://www.zemesveta.cz/archiv/rocnik-2003/cesky-raj-4-2003/352-3/pobiti-sasiku-pod-hrubou-skalou

JENČ, Petr. Fenomén skalních rytin. *Časopis Krkonoše-Jizerské hory*. 2010. č. 1. [cit. 2012-04-18]. ISSN 1214-9381. Dostupné též z: http://krkonose.krnap.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=10775&Itemid=34

VAŠÁT, Petr. Kritická diskursivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. *AntropoWEBZIN*, 2008, č. 2-3 [cit. 2012-04-16]. ISSN 1801-8807. Dostupné z: http://antropologie.zcu.cz/kriticka-diskursivni-analyza-socialni-konst

ZILYNSKYJ, Bohdan. " Co je nám do jejich ráje: Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století." *Dějiny a současnost*, 2005, č.5 [cit. 2012-04-16]. ISSN 0418-5129. Dostupné také z: http://dejiny.nln.cz/archiv/2005/5/co-je-nam-do-jejich-raje.

http://kix.fsv.cvut.cz/rkz/

http://www.kct.semily.cz/turisticke-zajimavosti/kozakov-riegrova-chata/

http://www.euroskop.cz/8613/12203/clanek/ucelovy-svazek-nebo-hodnotove-spolecenstvi

http://www.navejprezi.cz/historie.php

http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Jeschken_1900.jpg

http://svatosovi.bloguje.cz/797657-cesky-raj.php

http://www.muzeum-turnov.cz/content_pages/view/52

http://drpalik.mypage.cz/menu/fotografie/obrazky-reliefy-vyklenky-a/letopocty-a-napisy

http://www.vets.estranky.cz/clanky/vpm-okres-jablonec-nad-nisou/besedice.html

http://www.orloj.eu/cs/orloj_manes_kalendar.htm

Přílohy

Obr. 1 „Poutník nad mořem mlhy“ od Friedricha Caspra 79
Obr. 2 Inzerce na knihu Václava Durycha v Hlasech pojizerských 80
Obr. 3 Rozhledna Kopanina 80
Obr. 4 Ještěd kolem roku 1900 81
Obr. 5 Obraz Jana Křtitele ve valdštejnské kapli, údajný portrét Karla Hynka Máchy 81
Obr. 6 Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou od Mikoláše Alše 82
Obr. 7 Kalich 82
Obr. 8 Pomník odboje poblíž Kalichu 83
Obr. 9 Provolání „K českému lidu“ 83
Obr. 10 Riegrova mohyla na Kozákově podle Prouskovy představy 84
Obr. 11 Záložka Durchovy knihy „Z Českého ráje“ 84
Obr. 12 Reklamní plakát Václava Kudrnáče a Klubu českých turistů v Turnově 85
Obr. 13 Přední strana Listů Pojizerských z r. 1888 85
Obr. 14 Liebscherovo zobrazení Trosek 86
Obr. 15 Mánesovo zobrazení Trosek na kalendářní desce Orloje 86
Obr. 16 Dřevoryt k stému výročí narození B. Smetany 87
Obr. 17 Zobrazení Českého ráje 87
Text. příloha 1 Beneš Heřmanov 88

Obr. 1 „Poutník nad mořem mlhy“ od Friedricha Caspra

Zdroj: http://www.euroskop.cz/8613/12203/clanek/ucelovy-svazek-nebo-hodnotove-spolecenstvi [cit. 2012-05-02]

Obr. 2 Inzerce na knihu Václava Durycha v Hlasech pojizerských

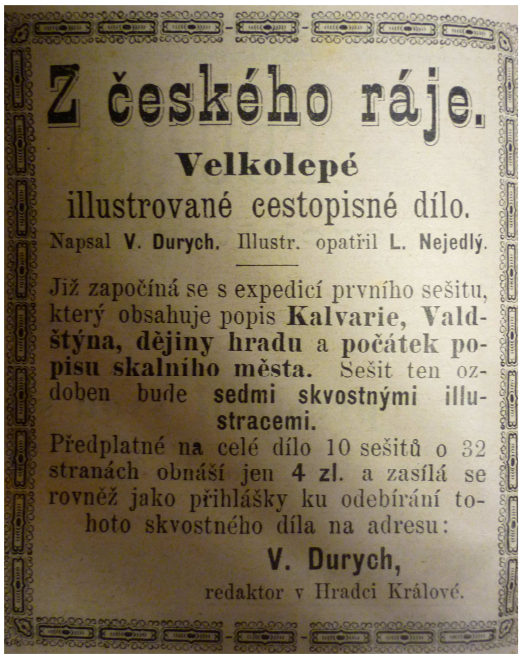

Z českého ráje.

Velkolepé

illustrované cestopisné dílo.

Napsal **V. Durych.** Illustr. opatřil **L. Nejedlý.**

Již započíná se s expedicí prvního sešitu, který obsahuje popis **Kalvarie, Valdštýna, dějiny hradu a počátek popisu skalního města.** Sešit ten ozdoben bude **sedmi skvostnými illustracemi.**

Předplatné na celé dílo 10 sešitů o 32 stranách obnáší jen **4 zl.** a zasílá se rovněž jako přihlášky ku odebírání tohoto skvostného díla na adresu:

V. Durych,

redaktor v Hradci Králové.

Zdroj: *Hlasy Pojizerské*. 1886, č.14, s. 6.

Obr. 3 Rozhledna Kopanina

Zdroj: http://www.pohlednice.sbiram.cz/8889,cz_20-jablonecko-rozhledna-na-kopanine-cca-1925.html [cit. 2012-05-02]

Obr. 4 Ještěd kolem roku 1900

Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Jeschken_1900.jpg [cit. 2012-05-02]

Obr. 5 Obraz Jana Křtitele ve valdštejnské kapli, údajný portrét Karla Hynka Máchy

Zdroj: http://svatosovi.bloguje.cz/797657-cesky-raj.php [cit 2012-05-02]

Obr. 6 Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou od Mikoláše Alše

Zdroj: http://www.muzeum-turnov.cz/content_pages/view/52 [cit. 2012-05-02]

Obr. 7 Kalich

Zdroj: http://drpalik.mypage.cz/menu/fotografie/obrazky-reliefy-vyklenky-a/letopocty-a-napisy [cit. 2012-05-02]

Obr. 8 Pomník odboje poblíž Kalichu

Zdroj: http://www.vets.estranky.cz/clanky/vpm-okres-jablonec-nad-nisou/besedice.html [cit 2012-05-02]

Obr. 9 Provolání „K českému lidu“

Zdroj: Knihy zápisů ze schůzí OKČT v Turnově. II, nesign. Okresní archiv Semily.

Obr. 10 Riegrova mohyla na Kozákově podle Prouskovy představy

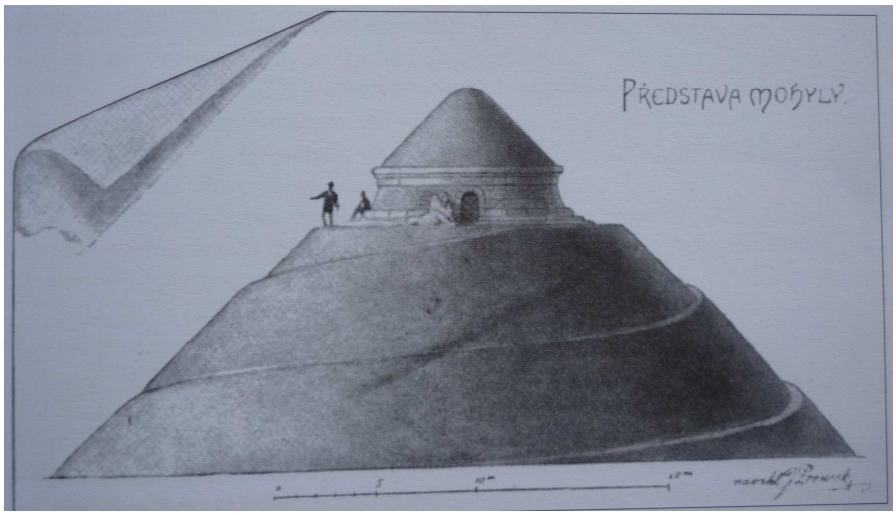

ZDROJ: HOJDA, Zdeněk. Riegrův pomník na Kozákově. *F. L. Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 25. a 26. dubna 2003 v Semilech*: Státní okresní archiv Semily, 2003. Z českého ráje a podkrkonoší ; supplementum 8, s. 287. ISBN 80-86254-08-9.

Obr. 11 Záložka Durchovy knihy „Z Českého ráje“

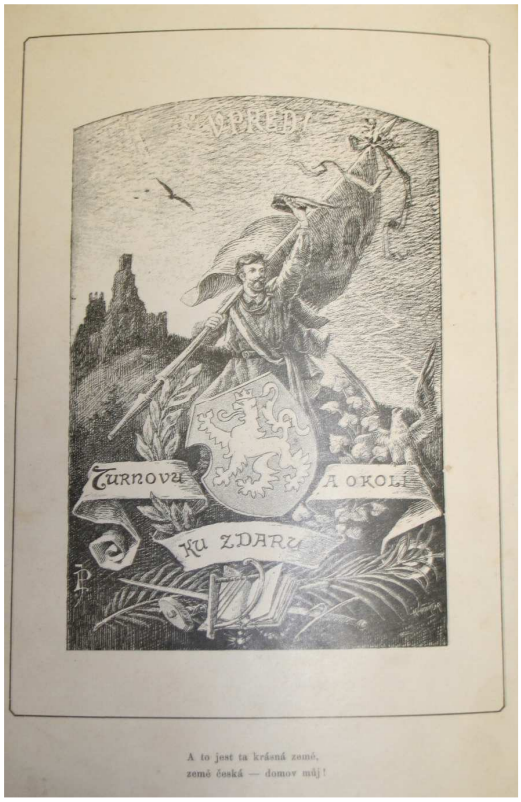

Zdroj: DURYCH, Václav. Z Českého ráje: cestopisné kresby Václava Durycha. V Hradci Králové: V Durych, 1886, záložka.

Obr. 12 Reklamní plakát Václava Kudrnáče a Klubu českých turistů v Turnově

Zdroj: JENŠOVSKÝ, Václav. Ve šlépějích Václava Kudrnáče. *Od Ještěda k Troskám*…Turnov: Paměť Českého ráje a podještědí. 2003, č. 3+4. s. 73.

Obr. 13 Přední strana Listů Pojizerských z r. 1888

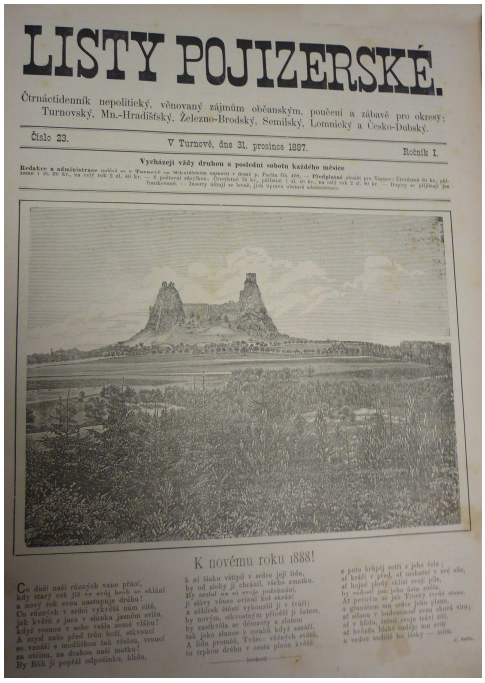
LISTY POJIZERSKÉ.

Čtrnáctidenník nepolitický, věnovaný zájmům občanským, poučení a zábavě pro okresy: Turnovský, Mn.-Hradišťský, Železno-Brodský, Semilský, Lomnický a Česko-Dubský.

Číslo 23. V Turnově, dne 31. prosince 1887. Ročník I.

Vycházejí vždy druhou a poslední sobotu každého měsíce

K novému roku 1888!

Co dnů naší různých vane přání,
Když starý rok již ve svůj hrob se sklání
a nový rok svou nastupuje dráhu!
Co různých v srdci vykvétá nám citů,
jak květů z jara v slunka jasném svitu,
když rosou v sobě vzalo země vláha!
A nyní naše před tvůrce hoří, stkvoucí
se vznáší s modlitbou tak vřelou, vroucí
za zdraví, za druhou naší matku!
By Bůh ji popřál odpočinku, klidu,
k ní lásku vátivý v srdcích její lidu,
by od zloby ji chránil, všeho zmatku.
My cítíme se ve svých pokáních,
ji slzný vinec srdcí kol zkrápí,
a záhlok může vykonalit ji v tvářích,
by novým, stkvostným přešel ji řadem,
by zazářila se dětmi a zlatem
tak jako slunce z mraků když zasvítí.
A bůh provede, Tvůrce, vědoucí světů,
to vpřem dědu v cestu plnou květů

Zdroj: *Listy Pojizerské*. 1888, č. 22, s. 1.

Obr. 14 Liebscherovo zobrazení Trosek

Zdroj: Knihy zápisů OKČT v Turnově. II, nesign. Okresní archiv Semily.

Obr. 15 Mánesovo zobrazení Trosek na kalendářní desce Orloje

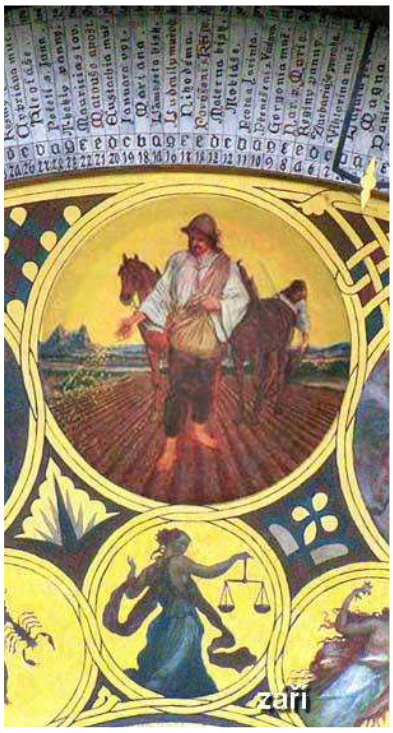

Zdroj: http://www.orloj.eu/cs/orloj_manes_kalendar.htm [cit. 2012-05-02]

Obr. 16 Dřevoryt k stému výročí narození B. Smetany

Zdroj: *Od Ještěda k Troskám*. 1924, č. 5+6, s. 163.

Obr. 17 Zobrazení Českého ráje, ze kterého jsou patrné oba pohyby v krajině. V popředí je hruboskalské skalní město, dějiště slavné bitvy z rukopisů, což je zobrazení onoho pohybu v krajině, kdy člověk působí na krajinu. Zobrazení dominují Trosky, což je zachycení pohybu, kdy krajina působí na člověka.

Knihy zápisů ze schůzí OKČT v Turnově. II, nesign. Okresní archiv Semily.

Text. příloha 1 Beneš Heřmanov

Beneš Heřmanov

Aj, ty slunce, aj slunečko,
ty-li jsi žalostivo?
čemu ty svietíš na ny?
na biedné ludi?

Kdě jest kněz, kdě lud náš braný?
K Otě daleko zajel.
Kto ny vrahóm vytrže,
sirá vlastice?
Dlúhým tahem Němci tahú,

A sú Němci Sasíci,
Ot Zhořělských dřevních hor
v naše krajiny.
Dajte, nebožátka, dajte
Střiebro, zlato, zbožice;

paky vám vyžehajú
Dvory, chyžice.
A všecko nám vyžehachu,
střiebro, zlato pobrachu,
hoviedce otehnachu,

Dále k Troskám jdú.
Netužte, kmetie, netužte,
už nám travička vstává
Tako dlúho stúpaná
cuzím kopytem

Víte věnce z polských květóv
svému vyprostiteliu.
Osenie sě zelená,
Promění sě vše.
Ručě sě proměníše.

Aj, ta Beneš Heřmanóv
tajno lud v hromadu zve
protiv Sasíkóm.
Splučechu sě kmetští ludé
V lese pod hrubú skalú.

Však za oružie jmě cep
Protivo vrahóm.
Beneš, Beneš v předu jede
za ním veš lud drážlivý.

Pomstu, pomstu volá,

všem Sasóm plenicím!
Aj, ta hněvy uchvátichu
krutosti obě straně,
vzbúřichu sě v útrobách
rozezlených muž,

rozohnichu zraky jejú
protiv sobě strašivo.
Vztanú kyji nad kyje,
kopie nad kopie.
Sraziště tu obě straně

jakž by les v les se valil;
jak blesk hroma po nebi,
tako blesk mečev.
Vzezvuče skřiek hróznonosný,
poplaši veš zvěř lesklý,

vše nebeská letadla
až po třetí vrch.
Rozléha se po úvalech
ot skalnatých hor
tu ráz kyjev, tu mečev,

jak kot vetchých dřev.
Tako stasta obě straně
protiv sobě bez hnutia
na zasazenú patú
na pevnú lýtkú.

Obráti sě Beneš vzhúru,
kynu mečem na pravo,
tamo sě síla hrun;
kynu na levo,
i v levo búříše síla;

ot zad na skalnatý lom,
i z loma vše kamanie
na Němce vrhú.
Jde pótka z chluma v rovniu;
i by Němcem úpěti,
i by Němcem prnúti
i pobiti jim.

Zdroj: Starodávné básně rukopisů Zelenohorského a Královédvorského. Praha: Národní Republika, 1934. s. 23-25.